ЗМІСТ:

МИХ. КОЦЮБИНСЬКИЙ: Коні не винні 401

В. ВИННИЧЕНКО: Історія Якимового будинку (докінченнє) 418

ГЕНРІ ЛЬОНҐФЕЛЛО: Пісня про Гайавату (поема), переклав О. Олесь 441

МИК. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: Туман, оповіданнє 456

ХР. АЛЧЕВСЬКА: Поезії 460

О. КОБИЛЯНСЬКА: Через кладку, повість (далі) 461

В. ТАРНОГРАДСЬКИЙ: Бажаннє 478

ФР. МІСТРАЛЬ: Спогади та оповідання, переклала Г. Чикаленко (далі) 479

МИКОЛА ВОРОНИЙ: Лілеї, Перед брамою 487

ІВ. РАКОВСЬКИЙ: Сучасний стан питання про походженнє чоловіка зі становища палеонтольогії 488

ВАС. ЯНОВСЬКИЙ: Спогади Українця-волонтьора про повстаннє в Герцеговині 1875—76 рр. (далі) 509

В. МАТВІЇВ: Гірна промисловість Галичини у 1910 році . 519

М. ГЕХТЕР: Український читач про українську часопись (Анкета газети „Засів") (докінченнє буде) 528

НОМО: Театральне мистецтво і український театр 545

В. САДОВСЬКИЙ: Російська колонізація на Далекому Сході (докінчение буде) 560

С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського життя 570

Бібліографія 580

Нові книжки 589

Зміст LVIII тому ЛНВістника.

Зміст VII—VIII кн. ЛНВ.

Оголошення.

1912.

РІЧНИК XV. ТОМ LVIII.

КНИЖКА VI. ЗА ЧЕРВЕНЬ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Трудової Артільної спілки, Київ, Трьохсвятительська 5. Телєф 1069.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-06 17:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всї українські видання, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

М. Грушевський: Наша політика.

ЗМІСТ: Під нинїшню хвилю. Два роки галицької політики. Реальна політика на галицькім ґрунтї. Малі діла. Ера фінансово-економічна. З нашого культурного життя. По виборах. Ст. 119.

Книжка оздоблена композиціями В. Кричевського на мотиви гуцульської різьби. Висилає Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка. Ціна 1 кор. 20 сот.

Останнї видання

Українсько-руської Видавничої Спілки (1909—1912):

К. Біхер.	Повстаннє народнього господарства	1 К	70 с
Й. Бойер:	Сила віри, роман.	1 „	40 „
М. Вовчок:	Посмертні оповідання (що не вийшли в попередні збірки)	2 „	— „
Т. Гайне:	Фльорентійські ночи, пер. Ів. Франка, брош. 1 К., опр.	1 „	40 „
К. Гамсун:	Пан, повість	1 „	40 „
Т. Делєда:	Плющ (роман)	1 „	70 „
А. Доде:	Оповідання	— „	70 „
Р. Єрінґ:	Боротьба за право	1 „	— „
Ке де сент-Емур:	Анна Русинка, королева Франції, пер. І. Франка	1 „	— „
Гр. Квітка:	Маруся, повість, 2 вид.		60 „
Л. Журбенко:	Філїстер, повість, брош. 3 К 30 с., опр.	3 „	90 „
Р. Кіплїнґ.	Оповідання	1 „	70 „
О. Кобилянська:	„В неділю рано зїлє копала", повість	2 „	24 „
Гр. Ковваленко:	Гуморески (з ілюстраціями)	2 „	40 „
С. Ковалів:	Похресник і інші оповідання, брош. 2 К 20 с., опр.	2 „	60 „
„	Чародійна скрипка, брош. 1 К 20 с., опр.	1 „	60 „
„	Писанка, брош. 1 К 80 с., опр.	2 „	— „
„	В остатнїй лавцї, брош. 2 К., опр.	2 „	40 „
„	Щаслива бабуня, брош. 1 К 80 с.,	2 „	30 „
М. Коцюбинський:	Дебют. Оповідання	2 „	25 „
М. Кос:	Про полові справи, 3-те вид.	— „	55 „
М. Левицький:	Дурисвіти	„	53 „
М. Лозинський:	Польська народова демократія	1 „	40 „
С. Лаґерлєф:	Королеви півночи, оповідання	2 „	20 „
Я. Невестюк:	Кандидат. Комедія в трьох актах	— „	60 „
А. Оляр:	Від монархії до республїки (з історії французької революції)	— „	40 „
А. Сінклєр:	Герой капітала, повість	— „	70 „
Т. Сулима:	Народнї оповідання	— „	80 „
О. Тесленко:	Страчене житє, оповіданнє селянина	— „	56 „
Тисяча одна ніч,	частина І. вид. 2-ге. Ціна	1 „	60 „
Ів. Франко:	Украдене щастє, пєса на 5 дїй	— „	56 „
„	Лис Микита, оправл.	1 „	30 „
„	Нарис українсько-руської літератури, брош. 3 К 60 с., опр.	4 „	— „
„	Молода Україна, брош. 1 К 60 с., опр.	2 „	— „
„	Учитель, комедія в 3 дїях	— „	60 „
„	Зівяле листє, вид. 2	1 „	40 „
„	Батьківщина. Оповідання	1 „	15 „
„	Давнє й нове. Поезії, брош. 3 кор., опр.	3 „	40 „
„	Панські жарти, 4 вид.	— „	90 „
„	Вавилонські гимни й молитви	— „	60 „
Гр. Цеглинський:	Кара совісти, нар. драма, 2 вид.	— „	60 „
„	Шляхта ходачкова, комедія, 2 вид.	— „	70 „
„	Соколики, комедія, 2 вид.	— „	80 „
Сп. Черкасенко:	Хвилини, збірка поезій	— „	56 „

ІВАН ФРАНКО: :: ПАНСЬКІ ЖАРТИ ::

Поема з останнїх часів панщини. Четверте видавн. 1912. Ст. 148 і XV.

Ціна **90** сот.

Склад в Книгарнї Наук. Товариства ім. Шевченка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. КОЦЮБИНСЬКИЙ.

Коні не винні.

— Савка! де мій одеколон?

Аркадій Петрович Малина вихилився у вікно і сердито кричав у спину свому лакею, що помагав випрягать з фаетона спітнілі коні.

Стояв упрілий, в однім сорочці, розщібнутій на грудях і нетерпляче стежив, як біг Савка через подвірре в своїй синій з галунами лівреї.

Одеколон був тут, на туалетнім столі, але Аркадій Петрович його не помітив.

— Вічно кудись засунеш!..

Він кисло буркнув, прийняв з рук Савки пляшку, скинув сорочку і почав обтирати одеколоном біле, жовтаве од старости тіло.

Ху—у!.. Як приємно се освіжає! Потер долонею груди, де густо сріблились тонкі волосинки, освіжив під пахами і облив холодком лисину й руки, тонкі, старече мляві, з сухими пальцями на кінці. Потому вийняв з шафи свіжу сорочку.

Властиво він був у чудеснім настрої, як завжди по розмові з мужиками свого села. Йому було приємно, що він, старий ґенерал, якого сусіди вважали „червоним“ і небезпечним, завжди лишався вірним собі. Як завжди, він і тепер, у сі трівожні часи, обстоював погляд, що земля має належать до тих, хто її обробляє. „Пора нам розстати ся вже з пануванням“, подумав Аркадій Петрович, защібаючи лівий манжет і, прийнявшись за правий, згадав одразу, як гула радісно сходка, коли він поясняв їй права народу на землю.

Се завжди його хвилювало і по розмові почував він бадьорість і апетит.

Заправляв саме сорочку в штани, коли рипнули двери і на нього кинулась Мишка, любимий песик, расовий фокстерьер.

— Де ти, шельмо, була?—нагнувся до неї Аркадій Петрович.—Кажи, де ти, шельмо, була? Він любовно лоскотав їй шию і вуха, а вона морщила носик, крутила обрубком хвоста і намагалась лизнути йому лице.—Де ти віялась, негодяща?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

У вікна било полудневе проміннє і видко було, як цїлим морем плили кудись ще зелені ниви, девятьсот десятин панського поля, що спускало ся часом у балку, а потім здіймало ся знову, як хвиля.

Аркадій Петрович поклав гребнем борозни на рідкому волоссї, росчесав вуси, на кінчиках жовті і довго любував ся сухим високим чолом та благородним панським обличчєм, що одбивалось в синавих водах туалєтного зеркала.

Сїрі очи, трохи холодні і вже пригаслі, плавали на білках серед червоних жилок і се його турбовало: „треба знову класти примочку!“ Збоку на носї він вгледів прищик, дістав з несесера кольдкрему, помазав й припудрив.

Їсти!

Йому хотїло ся їсти, як молодому двадцятилїтньому хлопцю і се його радісно хвилювало. Як все заворушить ся у домі, коли почують, що він голоден! Як заахає жінка, його стара дбайлива Соня, заметушить ся Савка і всї будуть дивитись йому у рот. Він так рідко апетит має...

Але Савка не йшов з докладом.

Аркадій Петрович одсунув шухляду комоди і вийняв звідти акуратно зложену блюзу, вовняну, сїру, а là Толстой.

Приємно тремтячи освіженим тїлом, просуваючи руки в рукави, він почував себе демократом, другом народу, який не має чого боятись. За той час, як він покинув своє мінїстерство та осївсь на селї, мужики його полюбили. А як-же! Він хрестив і вінчав, дарував спаш, удїляв ради, його кликали „татком!“ Він з приємністю думав про се і разом думав, що на обід будуть сьогодня молоді печериці, які Палажка несла у ранцї в приполї з горóду.

І саме тодї Савка виставив в двери дві білих у рукавичках руки і ознаймив покірно, що подали обідать.

Аркадій Петрович, широкий у своїй блюзї, як дзвін, вступив у столову.

Зараз загреміли кріселка і схилились над ним, цїлуючи руки— з одного боку Антоша, його лисїючий син, а з другого дочка, білява Лїда, двадцятипятилїтня вдовиця. Вони ще не бачились нинї: Антоша недавно приїхав з фільварку, а Лїда до полудня спала.

Софія Петровна — Соня — в свіжім лїтнім капотї, уже тримала в руцї срібний ополоник. Перед нею парував борщ. Стіл був накритий на девять персон.

Аркадій Петрович опустив ся в широке крісло на чолї столу і похляпав рукою по сусіднім крісельцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Мишка! Сюди!..

Фокстерьер подивив ся на нього каправим оком, скочив на крісло і сів на свій обрубаний хвостик.

— Де-ж Жан? Покличте Жана... звернув ся до всіх і ні до кого зокрема Аркадій Петрович.

Але якраз одхилили ся двери і слїпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, війшов під руку з своїм „миноносцем", як він кликав лакея.

Високий, міцний, неначе ґрот-мачта, погано оголений, Жан щупав грубою палкою поміст і ледве згинав коліна, застиглий і негнучкий в своїй слїпоті.

Його довго і з шумом садовили на місце, а „миноносець" став з-заду за кріслом.

— Добридень, Жане! — привітав ся з свого почесного місця Аркадій Петрович.—Що снилось?

Всї усміхнулись на той щоденний жарт, а Жан охоче, наче нїчого не сталось, почав оповідати, встромивши більма кудись в стїну, через стіл.

— Приснив ся город. Не ті неестетичні коробки, що звете домами. Се була не купа бруду і сміття, не леговище нужди людської... словом, менї приснилось не те, що ви називаєте містом.

Він навіть поморщивсь.

— Я бачив прекрасний, невиданий город. Все, що люде створили в архітектурі, шедеври давнї, сучасні й прийдешнї, краса і вигода, храм, достойний людини... Тільки ваші нащадки...

— Жане, твій борщ прохолоне...

— Ах, вибачай, Соня... Ну, мій миноносце № 17, завязуй серветку...

— Єсть!—стрепенувсь „миноносець № 17" (по порядку лакеїв, яких Жан часто міняв). Він вже давно тримав на поготові серветку.

— Я думаю, що-о... прихильно обізвала ся Лїда, схиливши на бік біляву головку Мадони.

— Почали сїно возити, Антоша? — зацїкавивсь Аркадїй Петрович.

Антоша не чув. Він накладав сам свому лягавому псу—Нептуну, що сидів на стільцї поруч, кістки на тарілку і всїм виднїлась тільки його макушка з рідким волоссєм.

Софії Петровнї неприємно було дивитись, як Жан їсть неохайно, лишаючи в вусах шматки буряків і вона повернулась до сина.

— Антоша, тебе батько питає про сїно...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ах, вибачай... підняв той засмалений вид і засюсюкав:

— Замісць дванадцяти возять тільки десять возів. Артем обернув щось два рази тай кинув: каже, що його Ксенька напоролась ногою на залізні граблі і треба фершала кликать—бреше, звичайно... А Бондаришин ще зимою взяв гроші, а тепер крутить...

Антоша став мокрий й червоний од борщу та хазяйських турбот. На його білому лобі густо осіла роса, а очи посоловіли.

Він знав усе, що робить ся на селї. Мав не менче десятка дітей од сільських дівчат і не раз міряв ся силою з найміцнійшими парубками, не зважаючи на офіцерські чини.

— Усі вони такі! — сердито зітхнула Софія Петровна і погладила Таксу, що сидїла коло неї на кріслі, важно випявши свої руді груди, мов в камізельці".

— Ви чіпляєтесь, дїти мої, благодушно обізвав ся Аркадій Петрович, кінчаючи борщ. — Мужик має так само свої потреби й турботи, як і ми грішні...

Він був у чудеснім настрої по сьогодняшній сходці.

— Безумовно, менї здаєть ся, що батько...

Лїда знову прихильно нагнула головку Мадони і ростягла кисло свої широкі, бліді уста.

Але Антошу се розгнївило. Вічно та Лїда! Її наспівали ліберальні студенти, як ґрамофонний кружок, а вона повторяє дурниці!

— Мужик мужиком, щоб там не казали... Ти його медом, а він...

Одставний адмірал („броненосець", як він себе називав) почув небезпеку од такої розмови.

І поки Савка, зручно просуваючи руки в нитяних рукавичках, збірав тарілки од панів і собак, він почав оповідати другий свій сон.

Він був нїби в концертї. Се була музика нових поколінь, не чувані комбінації згуків, щось таке, перед чим Бах, Гайдн і Бетховен — піґмеї...

Антоші зробилось скучно. Він вже чув дядькові сни і вважав кращим зайнятись своїм Нептуном.

Одрізав скибочку хлїба і поклав псови на ніс.

— Тубо!

Нептун сидїв поважно і мружив невдоволено очи.

На хвилину зробилось тихо в столовій.

— Піль!..

Тільки Лїда витягала довгу одкриту шию і прихильно схилялась в бік дядька.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але її Мільтончик, обстрижений пудель в боа на шиї, як дама, і з голим задом, дряпнув її лабою по руці, домагаючись їсти.

Вона обернулась до нього, поправила бант на собаці, такий же блакитний, як її сукня і дала Мільтону тартінку з маслом.

Хазяйка чекала, щоб подали печеню.

— Тепер дійсність дивніща за сни! — стиснула вона плечима і подивилась кудись на стелю.

А Антоша і підхопив:

— Що правда, то правда. Таке діється ся навкруги, що не знаєш, чим і скінчить ся. Вчора, кажуть, землі барона Клейнберґа мужики заорали. Вийшли з плугами на поле цілим селом і прогнали баронових орачів.

— Як! вже забрали?

— Фьюю! — свиснув Антоша. — Нема вже в барона маєткутай сам утїк... Страх, що діється ся всюди, а тут ще ви, татку, з своїм лібералізмом...

— Ах, ах! зітхнула хазяйка дому.

— Ну, нам не доведеть ся тікати, — засміяв ся Аркадій Петрович. — Нас не зачеплять. Правда, Мишко, нам нїчого з тобою не буде? Правда, собако?—Він лоскотав їй морду, а вона роскривала рожеву пащу, брала злегка його палець у зуби і крутила обрубком хвоста. — Я своїх думок не маю потреби таїти... Він вийняв палець і тримав на одшибі. — Ну, от. Мужики мають пряво на землю. Не ми обробляємо землю, а вони. Ну, от. Я і кажу се оддавна...

— Аркадій!.. Laissez donc. . le domestique écoute!..

Софія Петровна з жаху заговорила басом.

Однак се нї трохи не помогло.

— Бо ти-б, серце, вічно панувати хотїла. Доволї. Попанувала— і годї. Треба-ж і другим. Не бійсь, всеї землї не одберуть, лишать трохи і нам... так десятин з пять... Я на старість за баштанника буду. Надїну широкий бриль, запущу бороду аж по пояс. Я буду садити, ти вибірати, а Антоша возити у місто... Ха-ха!..

— Він ще жартує!

Софія Петровна сердито обвела оком цілу родину і чотирьох собак, що сидїли за столом, але співчував їй тільки Антоша.

На знак протесту він налив собі чарку горілки, вихилив зразу і одкинувшись в кріслї, заклав руки в кешенї своїх офіцерських штанів. Жан спокійно жував печеню під захистом „миноносця“, Савка робив таку міну, наче його в хатї не було, а Лїда ростягнула уста і перегнулась до батька.

Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Я була певна, що-о...

Але Антоша не дав їй скінчити.

— Жартувать добре в родині, а на що-ж тато проповідує се мужикам. Вони настроєні так, що-що хвилини чогось чекаєш...

— Я не жартую. Пора одкинути забобони. Як хочеш їсти — працюй, моє серце. Ну, от.

Він був веселий, розвивав далі свій плян і з побільшеним апетитом накладав на тарілку цілу купу салати, не помічаючи навіть, що бідна забута Мишка, не спускаючи з нього очей, безперестанку облизує морду та крутить хвостом.

— Ліда в своїй чудесній сукенці, що так їй до лиця, що ранку буде виганяти корову, а вечорами доїти, підкасавши подолок... Ха-ха!..

— Що до мене, то я...

— От і прекрасно...

Подавали солодке. Савка гремів ложечками і протягав білі у рукавичках руки між лікті панів й собачі морди. Жан посадив пляму з сметани на адміральську тужурку і „миноносець" старанно счищав серветкою мокре. Такса Софії Петровни лизала тарілку, а Мільтончик, забувши пристойність, скавчав потиху, щоб звернути на себе увагу.

— Аркадій!—тобі покласти ще крему?

— Клади, клади, ma cherie, я сьогодня голоден.

Ні, таки справді він чув бадьорість по сьогодняшній сходці, де рішуче стояв за те, що народ має право на землю.

— Блажен, іже і скоти милуєть...—одповів текстом на свої думки мовчазний Жан і освітив більмами щетинасте обличчє. — Миноносце! дай папіроску...

— Єсть!

— Браво, Жан, браво!..—розсміявся Аркадій Петрович. — То-ж скоти, а то люде...

Ну, починались тексти з святого письма. Антоша терпіти не міг їх. Він кинув в куток кімнати зібгану хустку, а Нептун скочив й приніс. Забавно було дивитись, як Нептун на бігу хляпав обвислим вухом і тріпав білу поноску під чорним холодним носом.

— Нептун! ісі!..

Він обережно вийняв з рота собаці мокру од слини хустку.

Але Нептун раптом застиг. Підняв голову в гору і грубо два рази гавкнув. Занепокоїлись інші собаки, а Мишка кинулась до дверей і, підгорнувши під себе куценький хвостик, заллялась дзвіночком.

Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Хто там? Подивись, Савка.

Савка вернув ся і ознаймив, що прийшли мужики.

— А! мужики... Клич їх сюди.

— Аркадїй, може-б ти перше скінчив обідать. Вони почекають.

Аркадїй Петрович ні за що не хтів. Він вже скінчив.

Мужики увійшли і купою стали біля порога. Був межи ними і Бондаришин, що гроші узяв, а не виїхав нині на панове сїно.

— А що скажете, люде?

Люде мовчки тупались на однім місці, білі як вівці в своїх полотнянках і дивились на блискучий посудою стіл, за яким засїдали пани і собаки.

— За яким дїлом прийшли?

Рудий Панас клїпнув оком на сивого Марка, а той штовхнув ліктем Івана. Іван же думав, що найкраще скаже кум Бондаришин і всї у згодї заморгали на нього. Бондаришин не смів вийти з тїсної купи і звідти вклонив ся ласкавому пану.

— Прийшли до пана погомонїти за землю.

— Я дуже радий. За яку землю?

Бондаришин замовк і озирнув ся на кума. Тодї Іван поміг:

— За панську, прошу ласкавого пана...

— Що тепер, значить, такі часи настали...—додав Марко.

— Тай пан самі нам казали...—не втерпів Панас.

А Бондаришин вже закінчив:

— От громада і присудила... Будемо одбірати землю од пана...

— Що?

Ардадїй Петрович несподївано крикнув.

Він встав з-за столу і наблизив ся до них з серветкою у руцї.

Але люде були такі спокійні, наче прийшли порадитись тільки у звичайних хазяйських справах.

Сивий Марко теж уклонив ся низенько і зашамкав покірно:

— Ми не хочемо кривдити пана... щоб усе мирно, по-божому було..,

— Цитьте, нехай говорить кум Бондаришин, одвів дїда рукою рудий Панас.

Тепер вже цїла родина — Софія Петровна, Антоша і Лїда покидали свої місця і встали за плечима хазяїна дому.

Лиш слїпий Жан лишив ся сидїти, світячи більмами на собак, що лизали тарілки.

А Бондаришин провадив так само покірно і наче байдужно:

— Борони Боже... лишимо й панові трохи земельки... на яку

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

грядку, на цибулю, значить, чи що, щоб закришка була... та на крокет...

— Ах, ах!—зробилось млосно Софії Петровні, і поки Лїда подавала їй воду, Антоша заклав руки в офіцерські штани і процїдив крізь зуби:

— Вотъ негодяи!..

— Ми вже так через те, що пан були добрі до нас, спасибі ласкавому пану, кланяв ся Бондаришин.

— А як же... Гріх що казати... всї люде пана „татком“ взивають... гудїли за ним.

— Ну, добре, стримав образу Аркадїй Петрович.—Не одрікаюсь од своїх слів... Коли так присудила громада...

В його голосї чув ся вже лїд.

— Аркадїй! Що ти говориш!.. Як смієте ви!.. — хвилювалась Софія Петровна.

Антоша поривав ся щось говорити і синї жили налялись в нього на білому лобі.

— Так отак, пане... за два днї маємо свято, тодї громада й подїлить землю. А тим часом нехай пан собі поміркують, де їм лишить на грядки... чи коло дому, чи в полї.

— Звісно, що коло дому... ловкий погнїй... і наручно буде... вирвав ся з радою рудий Панас.

— За два днї вже пан самі обміркують... Ми не хочемо зразу.. бо ви в нас добрі, спасибі ласкавому пану і вашій панї. Вони нас нїколи не забували...

— А вже-ж... чи порошку там, чи мазї якої... звісно, наші пани... Оставайтесь здорові...

І поки виходили люде, усї стояли, немов закляті, тільки Аркадїй Петрович теребив в руцї серветку.

Але Софія Петровна отямилась скоро.

— Аркадїй! — ти збожеволїв! Ти не смієш оддавати землї. Ти маєш дїти!..

— Это нельзя оставить! Тутъ нужны мѣры...—горячив ся Антоша і так штовхнув Нептуна, що собака заскавучала під ногами у нього.

Тільки Лїда все ще прихильно витягала до батька свою одкриту шию і ростягала в усмішку, правда бліду, широкий рот.

— Ах, дайте ви менї спокій,—роздратовано скрикнув Аркадїй Петрович. — Зрозумійте нарештї, що я инакше не можу...

Зібгав серветку, кинув на стіл і вибіг з хати.

Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Серед ґвалту і метушні, що знялись потім, Жан пробасив раптом:

— Ну, миноносце, розводи пару. Пора нам рушати в далеку плавбу...

— Єсть! — стрепенувсь миноносець.

Але плавба не вийшла.

Усї рішили, що зараз треба порадитись вкупі і запросили Жана.

А щоб прислуга не чула, взяли його під руки і вийшли з їдальнї разом зо всїми псами.

Тільки Мишка десь щезла.

Мишка знайшла хазяїна свого аж в кабінетї. Стояв під склянними дверима, що вели на терасу і стежив, як з докучним дзиччанням билась от шибку муха. Мишка ткнула ся носом об його чобіт, але він її не помітив. Тодї вона заскакала на двери, щоб дістать муху, але не зловила, утомилась і лягла у кутку на подушку.

Крізь шибку виднїлись білі кольони тераси, а за ними квітник. На клумбах горіли маки, а рані левкої тільки що роспускались. Аркадій Петрович що дня дививсь на квітник, але тільки сьогодня він його зацїкавив. Одхилив двери і підставив лисину сонцю. Потім важко зійшов по сходах і присїв над квітками.

Але вони вже перестали його займати. Чув щось важке у собі і не хотїв признатись, що то образа. Натурально, вони мають право на землю, він завжди тримав ся такої думки і завжди її висловяв, але щоб у нього... От тобі й добрі „сусїдські“ стосунки! Згадав всї поради свої і поміч, кумованнє і сїльські весілля, на яких він грав ролю весільного батька. В того самого Бондаришина він, здаєть ся, хрестив... А тепер все се забулось!

— Грядка цибулї і на крокет... Ха-ха!..

Сонце напекло йому лисину. Воно непереможно і безупинно лилось на квітник і на поля, що кудись бігли з горбка на горбок, аж до крайнеба.

Вернув ся до дому, надїв картуз і замісць того, щоб лягти на кушетку, як звик по обідї, подавсь на подвірре. Широкий двір зеленїв муріжком. Хурман порав ся з фаетоном, а Савка крутивсь біля нього. Певно вже обмовляють новини! Аркадій Петрович хотїв звелїти осїдлати коня, але не зважившись якось, наче опинив ся на чужому хазяйстві. Мовчки перейшов він повз них у браму і опинив ся на полї. Жито вже красувалось. Жовті палички цвіту

Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тихо гойдались на волосинках вздовж колосків і непомітний пилок золотив ся на сонцї. Дитячі очи волошки виглядали із гущини. Мишка раптом зашелестїла в житї і побігла стежкою нaперед. Ниви то поволї котились в долину, то підіймались на похилі горби, наче земля в солодкій млости вигинала хребет, а Аркадій Петрович оддавшись на волю зеленим хвилям, старав ся нїчого не думать і тільки вдивляв ся в таємничу глибінь густих заростів жита, тільки чув під ногами нїжну мягкість межі. Правда, од поля вставали якісь голоси, щось промовляли, але він того слухать не хтїв. Хотїв спокою і самоти. Але чим далї заглубляв ся він в поле, тим виразнїще підіймав ся од землї голос, мягкий, зрадливий і сперечав ся. І тут він вперше почув всїм тїлом, що се обзивалась до нього й о г о земля, що він з нею так зріс ся, як з жінкою, з сином, з дочкою. Що тут, де він ступає, ходили ноги батька і дїда і над полями лунав їх голос, голос цїлого роду Малин. Що все, чим він пишаєть ся й цїнить у собі, його розум, смак і культура, навіть його ідеї — все згодували, усе зростили отсї лани.

Але Аркадій Петрович вже сміявсь над собою:

— Ха-ха!.. Заговорила дворянська кров...

Зусилєм волї він змахнув усї думки і далї брів.

Злїва, при мокрій долинцї, кінчались жита і починалась лука. Тут паслись корови й лошата. Пастушок Федько, вглядївши пана, зняв рваний картуз і так стояв босий, з торбинками через плече.

— Надінь картуз! гукнув Аркадїй Петрович.

Пастух не дочув і біг до нього.

— Картуз... картуз надінь!

Корови розбрели ся по луцї, гладкі, сочисті, як і трава. Лошата підняли голови до хазяїна свого й чекали, напруживши жили на міцних шиях, готові плигнути і помчатись по луцї на тоненьких тугих ногах.

Підійшов до любимого Васьки і почав чухати шию, а Васька поклав на плече йому морду, мрійно змягчивши вираз полохливих очей. І так вони довго стояли в якійсь звірячій приязні і обом було приємно — одному чухать, а другому чуханим бути.

— І се заберуть... гірко подумав Аркадій Петрович, рушаючи далї.

Він йшов по свіжій траві, вохкій од мочара, а сонце запалило зеленим вогнем кінський щавель і стовбури будяків.

Щось було сьогодня принадне, особливе в його землї, мов на обличчі небіжки, з якою жив цїле життє, а тепер мусиш проща-

Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тись на віки. Якісь квітки і зела, невидані перше, тиха ласкавість контурів, запахи трав і землї, теплі, рідні простори.

Високі верби шуміли над ровом і небо межи ними синїло, наче емаль. Перескочив окіп, скупавшись у материнці і полинях і знов опинив ся на стежці. По однім боцї хвилювало ся жито, по другім жовтїла глиняна круча, з чубком червоних маків. Як гарно! Йому здавалось, що він тут вперше. Чи не чуже часом? Нї, він йшов по свойому. Дивно, як він мало знає маєток. Мухи бренїли в квітках. Мишка порпалась в глинї і нюхала ямку. Стежка лагідно здіймала ся в гору і пропадала місцями в густих лопухах. Тепер поле все ширше роскривало свої рамена, все далї розстеляло свою одежу і коли він зійшов на горбок, перед ним встали в повній красї всї ниви, зелена пляма низької луки, далека смужечка лїсу. І тут, стоячи в осередку своєї землї, він більше почув, нїж подумав, що нїкому її не оддасть.

— Буду стріляти, коли прийдуть...

Се так несподївано вирвалось в голос, що він не повірив і озирнув ся.

Хіба се він?

Але навколо тільки ниви котились з горбка на горбок.

Йому зробило ся стидно. Фу, яке свиньство!.. Скинув картуз і витер піт з лоба. Нївже він дійшов би до того? Очевидячки — нї. Хіба він може пійти проти себе, проти усього, у що він вірив, з чим не таїв ся нї перед ким. Таких, як він, горстка і що вони значать у великім процесї життя? Кілька засохлих листочків на зеленому святї весни. Натурально, з грядки цибулї вижить не можна, доведеть ся на старість служити. Дві маленькі кімнатки на передмістю. Стара сама готує їсти. Він ходить з кошичком на базар. Став самовар, Аркадій!.. Справдї, чи він вмів би наставить? Треба навчитись. Антоша та Лїда зароблять на хлїб, вони молоді. А тобі, Мишко, доведеть ся забути про креми та смачні кісточки...

Дурна Мишка наче зрадїла такій перспективі. Скакала йому на ногу і умастила землею штани. Але що там штани! Йому навіть приємно було уявляти себе убогим, забутим, стертим великим процесом. Він мученик і добровільно несе свій хрест... Чув, що його тїло приємно парує, диханнє чисте і легке, а жаль до себе збуджує апетит. Такий молодий апетит і здоровий, що просто чудо! Чи догадають ся тільки насмажити на вечерю молодих печеричок, так, як він любить: цїленькі, облити сметаною добре і оживити зеленим пером цибульки... Треба було сказати Мотрі... Чорт побери! Завжди історії всякі збурюють йому кров, змушують гра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ги... Але, властиво, чи було що навіть? Якісь похвалки фантастичні, дурні погрози. Вони розвіють ся зараз, коли побалакать з селом. Все буде, як було досі, тихо і мирно, бо щоб у нього хто зважився одібрать землю... У нього? Ха-ха!..

— Мишко, avanti!..

Однак вдома і не думали подавати вечерю.

Софія Петровна чекала на нього на ґанку і не встиг він навіть скинуть картуз, як вона напустилась на нього.

— Аркадій, ти маєш дїти!

Під очима в неї чорніли круги.

— Ну, маю, серце.

— Тут не до жартів. Ти повинен до ґубернатора їхать...

Аркадій Петрович знизав плечима і одвернув ся.

— Треба прохати, щоб він зараз прислав козаків.

— Вибачай, Соню, ти говориш дурницї.

— А щож, чекати, щоб мужики землю забрали?

— Ну, й заберуть. Земля до них належить.

— Ти помішав ся на лїберальних ідеях. Коли ти вже затяв ся, я їх сама покличу.

— Я не потерплю козаків в себе.

— Без них не обійдеш ся.

— А я зроблю скандал... Я не знаю, що зроблю... Піду в тюрму... на Сібір піду...

— Аркадій, голубчик...

— ...на каторгу піду, а не попущу...

— Зрозумій же, Аркадій...

Але він не хтів розуміти. Розшумів ся, як самовар, що ось-ось має збігати. Кричав, весь червоний і мокрий, тупав ногами і так махав руками, наче перед ним була не жінка, а навісні козаки.

Так з розмови нїчого й не вийшло, тільки вечерю йому зопсували. Тим більше, що забули засмажити печерички.

— А деж Антоша?

Його при вечері не було.

І з того, як змішалась Софія Петровна, поясняючи щось нїсенїтне, як затиснула Лїда уста, він догадав ся, що од нього щось криють.

Але нїчого не одповів.

Другого дня Аркадій Петрович прокинувсь в поганім настрої. Вже в тому, як Савка внїс воду і з грюком поставив на умивальник, а виходячи ляснув дверима, він почув неповагу до себе.

Generated on 2015-08-06 17:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Знає, шельма, що мужики завтра одберуть землю, а з голодранцем нічого церемонії гнути“...

Зїв без апетиту снїданок і пішов по хазяйству. Обійшов сад, шпіхлїри, тепер замкнені, під якими підкасана Мотря годувала гусей, порожні у день хлїви, звідки з глибоких чорних отворів йшов їдкий запах.

Хурман на подвіррі мив фаєтон.

Потому заглянув до стані. Там тупали коні та жували обрік, а при дверах лежала велика купа старого гною. Біля неї, поклавшись голоблями на траву, дрімала мокра бочка з водою.

— Ферапонте, зараз менї перекидати гній по за станю! Наметав купи перед дверима, як на парад...

Хурман розігнув спину й стояв, тримаючи віхоть в червоних руках.

— Слухаю пана.

„Властиво — се ні до чого“, подумав Аркадїй Петрович, — „але — сказав“.

Повз двірську браму чвалав Бондаришин і, побачивши пана, вклонив ся.

„Ач, привітав ся, ледве підняв бриля“, скипів Аркадїй Петрович. — „Що я їм тепер! Я вже їм непотрібний... Хам!“ кинув крізь зуби, дивлячись Бондаришину вслїд.

Спустившись з ґанку, вирушав у щоденну плавбу слїпий адмірал під руку з своїм „миноносцем“. Вони пройшли повз нього, непомітивши навіть.

„І той виступає сьогодня инакше“, подумав Аркадїй Петрович про миноносця.

„Радїє, бестія, певно, що більше не буде панів“...

Аркадїй Петрович подав ся у поле, якось так, без мети. Набігла хмара. „А сїно возять!“ згадав з трівогою він. Великі краплї впали вже на картуз, на руки і на лице. Жито запахло. Думав, що треба вертатись і не вертав ся. І раптом теплі небесні води густо злетїли на ниви в тїнях сизої хмари, але сонце зараз десь близько засвітило веселку і дощ перестав. Важкі краплини загойдали ся на колосях, легенька пара зняла ся над нивами, Аркадїй Петрович теж почав парувати. Але він не зрадїв: йому більше вже хотїло ся хмар і дощу, нїж сонця. Чорт бери сїно, нехай пропадає!..

Так само без думки — для чого, вернув ся знов на подвірре. Хурман все ще порав ся з фаєтоном. Купа гною все ще тулилась до стані, тепер чорна і паруюча після дощу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аркадій Петрович аж заструсив ся од люті.

— Ферапонте! що я казав?.. Десять раз повторяти? Марш мені зараз до гною!

Він навіть підняв ціпок і трясучи їм тицяв в напрямку стані, поки здивований хурман лїниво брав ся за вила.

„Се він навмисне“... думав Аркадій Петрович. „Що буде завтра — побачимо ще, а сьогодня я ще господар“.

В кабінетї він заспокоїв ся трохи. Скинув з себе верхню одежу і в сорочцї лїг на кушетку.

„Дурниці. Чи варто так хвилюватись? Хіба не однаково, де лежатиме гній?“

Йому трохи соромно стало за Ферапонта.

Мовчки полежав, заплющивши очи.

— А тепер що?

Одкрив очи і подивив ся на стелю.

Одповіді не було.

В венеціанське вікно лило ся сонце широким потоком, в сизій мутї його крутились пилинки, в їдальнї греміла посуда. Накривали до столу. Аркадій Петрович прислухавсь мимоволї, як стукали там чиїсь каблуки, пересувались стільці, тонко дзвенїла склянка. Все було як завжди, життє йшло буденним, звичайним темпом і чудно думати було, що станеть ся якась переміна. Однак вона мусїла статись. Се вливало двоїстість у його настрій. Знову збірав всякі трівожні дрібниці — нахабний вираз у Савки, Ферапонтову впертість, неувагу до нього стрічних селян і йому хтїлось, щоб невідоме „завтра“ прийшло нарештї й поставило гру, гостру й небезпечну. Як він буде завтра триматись? Буде стріляти і боронитись, чи спокійно оддасть мужикам землю? Не знав. І в тому, що він досї сього не знав, помимо всяких теорій, таїлась цїкавість до неминучого завтра.

Вийняв годинник і подивив ся.

— За десять дванадцята буде, сказав на голос. — „Значить, подумав, лишилось менче доби“.

Завтра... Уявив собі раптом завтрашнїй ранок... Насуне з галасом на подвірре цїла громада, верищатиме тонко жінота, здіймаючи сварку за землю... дїти почнуть заглядати у вікна та лазить по ґанку, мов на свойому...

Ще раз вийняв годинник.

Минуло чотири хвилини.

Ху-ху!..

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Підняв ся з кушетки на розбитих, старечих ногах і підійшов до вікна.

Далеко, аж до самого небосхилу, хвилювали ниви на вітрі, байдужі до того, хто володітиме їми, зроду звиклі до мужичих лиш рук.

За обідом Антоші не було.

І знов кабінет. Знов озивалась „дворянська кров", говорив розум, промовляло сумлінне, по своєму кожне, а під всім тим тліла гостра цікавість, що буде і як воно буде. Заснував хату димом сіґари, замережив поміст петлями кроків, наситив повітре думками, а все ж завтрашній день твердів у ньому, як куля, яку, не розрізавши тіла, не можна дістати.

Через подвірре промчав ся Антоша покритий пилом, на мокрім коні і чутно було, як пройшов просто у хату Софії Петровни, а в столовій тим часом лагодять їсти для нього.

„Вже не багато лишилось... ніч і кілька годин", позирав на годинник Аркадій Петрович.

Тіни росли. Сонце збіралось сідати за станю. Пастух пригнав з поля худобу. Корови поважно несли в обори своє голе рожеве вимя та круті роги. Лошата стрибали на зеленім дворі.

„Невже завтра і се не моїм стане?" з сумом подумав Аркадій Петрович і раптом почув, що Ліда говорить:

— Ти не трівож ся, тату, але...

— Що таке? обернув ся він швидко до дочки.

Вона стояла у дверях з блідим обличчем Мадони і скорботно ростягала уста.

— Не треба трівожитись дуже... прийшли козаки...

— Як — козаки?

Ґубернатор прислив... Стоять на дорозі...

Аркадій Петрович аж одхитнув ся. Кров раптом залляла йому обличе, навіть лисину запалила, а серед того пожару білїли жовтаві вуси і сердито плавали очи, сиві, злинялі, як два замерзлі озерця.

— Що ж се таке? Я не просив... А, розумію, се проти мене змова... Чорт... я не попущу... Покликать Антошу...

Він навіть руку підняв, суху, панську і білу руку, якою наче збірав ся побити Антошу.

— Я думаю, що... розгубилась налякана Ліда.

Вона щось хотіла казати, щоб заспокоїти батька, але він бігав, як розцратований півень, що бє себе крильми і витягла шию перед зявзятим боєм.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Подать Антошу!

Запорошений й вприлий, на розбитих сїдлом ногах, став в дверях Антоша. За ним ховалась стрівожена мати.

— Ти навів козаків?

— Я чи не я, се, тату, не важно, засюсюкав Антоша, роскарячивши ноги в офіцерських штанах.

— Ага! не важно... Ну, добре. Так яж вам покажу... Я прожену їх швидко... Пустїть! кричав він на всїх, хоч його нїхто не тримав і бігав по хатї, наче зовсїм утратив розум.

— Аркадїй... заспокой ся, Аркадїй... благала Софія Петровна, розставляючи руки у дверях. — Ти ж бачиш: ніч, люди йшли стільки, стомились, голодні, мужики їх не приймають в село... як же так можна...

— А! що менї люде... хороші люде!.. У мене — і козаки... Пустїть мене зараз...

— Але ж, тату, менї здаєть ся, що... вмішала ся Лїда.

— Прогнати не трудно, перебив Лїду Антоша, тільки що вийде з сього.. Паші в селї тепер не дістанеш, тай мужики добровільно і не дадуть... хіба грабувать будуть... Коли ти сього хочеш, то проганяй...

— Ах, бідні конї, зітхнула Лїда: що ж вони виннї...

— Що ти сказала? спинив ся проти неї Аркадїй Петрович, піднявши брови.

— Я кажу, тату, що конї не виннї...

— Їх би можна поставить на ніч під намет коло станї, обізвав ся Антоша.

— І дати оброку... не збіднїли б од того... додала Софія Петровна.

— Залишіть, прошу, свої ради при собі! Менї їх не треба... носив ся по хатї Аркадїй Петрович, хапаючи голову в руки. — Я і сам знаю, що конї не виннї, спинив ся він коло дочки. — Се ти правду сказала. Конї тут нї при чім... ну, і щож з того?

Але він був вже непевний, вже наче зівяв. Кров одступила на місце, вуси зіллялись з лицем, очи втратили твердість холодного льоду, там вже світилось щось покірне і винувате, коли підняв їх на сина.

Завагав ся хвилипу і несподївано запитав:

— А стане ж у нас оброку?

— Я розстараю ся вже... І сїно маємо свіже.

Не чекаючи далї, Антоша зник в сїнях.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Навести козаків!.. знизав плечима Аркадій Петрович, знов заходивши по хаті.

— Я — й козаки!.. Хто б сьому повірив...

В його рухах вже не було таких гострих, як перше лінїй.

Гнїв зірвав ся, мов морська хвиля, що встала зразу в зеленій люті, а далї слизнула і з легким шипінням поповзла піною по пісочку.

Крізь одчинені двери доносилось ржанне голодних коний, що вступали у двір і бражчало оружжа на козаках.

„Страшний день“ починав ся зовсїм не страшно. Під вікнами бились і цвірінькали горобцї, сонце встало таке веселе, що сміялись вікна, стїни і навіть постіль, де спав Аркадій Петрович. Ще не одягшись, він підбіг до вікна. Тепле повітре мягко штовхнуло його у груди, а очи зразу спочили на довгім ряді кінських блискучих задів. Кремезні козаки, в одних кольорових сорочках, чистили коний і сонце грало на їх голих по лїкоть руках, на засмалених шиях, на розлитій навколо водї.

Він дивив ся на сонце, на свої ниви, на масу ніг кінських й козацьких, що однаково сильно тупали в землю, вбірав у себе гамір пташок, фирканнє коний, грубі лайки войовників і раптом почув, що він голоден.

— Савка! гукнув він на цїлу хату: принеси каву!.. і шуснув назад у постіль, щоб ще хоч трохи поґїжить старече тїло.

А коли Савка принїс, він любовно поглянув на пахучий напій, понюхав теплий ще хлїб і вилаяв Савку, що кожушок на сметанцї занадто тонкий.

Мишка солодко спала, звернувшись клубочком в ногах на постелї.

Італїя, о. Капрі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. ВИННИЧЕНКО.

Історія Якимового будинку [1]).

Кінчилось тим, чого й треба було чекати, — Лїна переїхала в гнїздечко без дозволу брата. Антонїна Серафимовна почала тайно ходити до них і сї днї як казав Яким, були днями печалї й воздиханія. Вона приходила з обиженним, але прощаючим лицем, на всї предмети дивилась з сумом, немов бачила їх майбутню гірку долю, і весь час зітхала. Але ж як людина добра, вона не могла байдуже дивитись на погибель близьких людей і старалась помагати їм, чим могла. Вона наводила контроль над прислугою, бо кожна кухарка чи покоївка, то перший внутрішнїй ворог кожного хазяйства. Вона журила Лїну за легковажність в зносинах з модистками, булочниками, крамарями. А особливо вона старалась урятувати молодих людей від того шляху, на який ступив в своїй адвокатській дїяльноси Яким і тягнув за собою Лїну.

Власне вона мала велику рацію.

Річ в тім, що сей комік і в адвокатурі зумів знайти можливість проявити свою експериментаторську натуру. На його думку— адвокати се звощики. Закон се — велике місто, а статтї й параґрафи його се — вулиці й переулочки. Десь у городі єсть пункт, який називаєть ся Правда. Хто перший прибіжить до сього пункта, того й правда. Звичайно, що той швидче побіжить, хто візьме кращого звощика, який має доброго коня і знає всї заковулочки й переулочки. А хто може взяти кращого звощика? Той, хто грошї має. Хто ж не має той або на шкапинї їде або пішки плентаєть ся. І, розумієть ся, програє.

І от сей філософ рішив робити такий есперімент. А ну, що вийде, як він звощик — Яким почне возити тих, хто не може добре платити? Угадати, що могло вийти з того, зовсїм не трудно. Перш усього розумієть ся те, що звощик — Яким возив би тільки мужиків, міщанчиків, дрібних випадкових злодіїв, робітників, копійчаних простітуток, босяків.

І хто знає, чи далеко б він заїхав з такими пасажирами?

І, само собою, що Антонїна Серафимовна не могла спокійно дивитись на таку їзду і робила все, що було в її силї, щоб одвернути його від сього експерименту. Але то не так легко було. Спра-

[1]) Докінченнє, див. V кн. ЛНВ.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ва ускладнялась ще тим, що до своєї забавки він притягнув і Лїну. Замість того, щоб дбати про хазяйство, займатись музикою, літературою, вона стала готуватись на його помішника. Читала юридичні книжки, ходила в суд з Якимом, писала його папери. Те, що у них у віталні завжди товклись якісь темні, підозрілі постати, її тілько забавляло. Уже пропали з столу вазочка, альбом, їх то необходило. В кватирі завжди регіт, крик, спів. Се була не канцелярія адвоката, а дитяча кімната, де двоє дїтей грають ся в „присяжного повіренного".

Дїйсно, все їхнє життє мало характер якоїсь гри, забавки. Починаючи з реготух кухарки Теклї, та покоївки Даші, яких вони підібрали під свій стіль і кінчаючи комічними „клїєнтами", се було все не серйозне, не стале, не похоже на те, що звичайно бачиш у поважних людей з поважною справою. Який би молодий не був адвокат, у нього прийомній, чи в кабінетї завжди почуваєть ся певна строгість, імпозантність, навіть торжественність. Клїєнт чує себе як перед сповіддю в церкві. Навіть обстанова відповідна до того, — скріз поважні томи книжок, з законами, купи паперів, які небудь преспапє, нагадуючі правосудє, строгі ґравюри, важкі портєри.

У сих же дїтей нїчого подібного не було. З клїєнтами вони балакали, як з Дашою, зі мною, з Антоніною Серафимовною; в хатах було занадто багато сонця, скрізь квітки, навіть в кабінетї на столї; томи законів хоч і стояли у шафі, але нїякого імпозантного вражіння не робили.

Я певний, що як би Яким не вигравав так удачно справ, то й сї б „пасажари" перестали їздити на йому до „правди" Занадто вже просто і легко все се вони виробляли.

Не кажучи про Антоніну Серафимовну, навіть я не міг видержати і де кільки раз заговорював з ними про се. Але вони були неможливі. Вони нїчого не чули, вони були повні всяких судових подій і вражінь. Замість серйозної балачки Яким починав „приставляти" то прокурора, то оборонців, то підсудних.

Лїна дивилась на його захопленними очима і ляскала в долонї. А потім вони обоє зривались з місця і починали співати комічні дуети.

Антонїна Серафимовна безнадійно поглядала на них, витирала сльози і йшла до дому.

І як тільки вона виходила, вони ставали трошки поважнїщі. Лїна зараз же починала оповідать, як Антонїна Серафимовна умовляла її „вплинуть" на Якима Григоровича. Серце, мовляв у

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його добре, але немає нїякого чуття самоаналїзу. Се його погубить.

Потім переказувала, як її зустріла подруга і шопотом спитала, чи правда, що вона так живе з Чепурківським.

Ся тема була найчастїща у Лїни. Не було того дня, коли я приходив до них, щоб вона не розсказала той чи инший випадок. Вчора її зустрів бувший видатний есдек і надзвичайно обережно та занадто ввічливо балакав з нею. А позавчора в трамваї їхала разом з своєю колишньою клясною дамою і та весь час бігала очима й червонїла.

Траплялись комичні випадки з почтальонами, які нїяк не могли звикнути до того, що вона може приймать Якимові листи. Иноді й Яким картинно представляв хазяїна дома, з хитренькою й розуміючою посмішкою задавав питання про Лїну.

Лїна дуже весело сміялась. Менї часом здавалось, що навіть занадто весело.

Але мабуть, то менї тільки здавалось, бо я не бачив її лиця в такі хвилини.

Я на неї дуже рідко дивив ся. — Я бояв ся, що в моєму погляді прогляне що небудь образливе для неї, — їй же все здавалось, що на неї тепер всї мужчини якось особливо подивляють ся. І хоч се їй було цїлком байдуже, навіть смішно, але я не хотїв щоб вона про мене се говорила.

Тільки коли я був певний, що вона мене не бачить, тодї дивив ся. І справдї, тепер вона була далеко краще, нїж раньїще. Вперед вона носила блюзки з оголеною шиєю, і здавалась невинною дївчинкою, тепер почала носити білі комірчики з червоною довгою до пояса краваткою. В білій і чистій, як цвіт, сукні, з червоною квіткою в пишному чорно-блискучому волосї, з яркочервоними губами і билими, рівними зубами, — вона давала враження сонця, гарячої крови, руху, кипіння.

І, дїйсно, вона нїколи не сидїла спокійно. То щось хапливо, заклопотано шукала в товстих книжках, то збіралась кудись бігти, то оповідала що небудь соняшне, гаряче. І завжди вольно чи невольно мала на увазї Якима. Здавалось, вона підбірала кожне слово, кожне чуттє своє, кожний рух, щоб подобатись тільки йому. Коли Яким се мав на увазї не бажаючи вінчатись і ставляючи перед нею погрозу в усяку хвилину покинуть її, то він свого досяг. І признаюсь, я проти волї почув заздрість до його. Не злу, а сумну, тоскну заздрість, таку, яка бувала, наприклад, коли я, дивив ся з дірки мого горіща на неосяжний, голубий і зелений простір неба й землї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Правду сказать, ся тоска почала до мене де далї то все частїще зазирати. Весна вже визріла в лїто. Горище моє стало нестерпним і я мусїв з десятої години вже тїкати з його і йти в сади, на Днїпро. Але скрізь уже фарби погустїщали, посїріли. На листях лежав порох і коли я приходив увечері додому, він був у мене на черевиках, на зубах, у вухах. Горище все більш і більш ставало для мене порожнїм, брудним і писк мишей наганяв думки про самотність, непотрібність мого істнування.

Особливо се бувало, як я приходив від Якима й Лїни, до яких я вже присягав ся собі не ходити. Але що те присяганнє?

І раптом я дістав звістку з мого містечка, де я родив ся, що помер мій дядько і лишив менї разом з другими наслїдниками цїлу тисячу рублїв! Дядько сей торгував віровками, дьогтем, милом і завжди в споминах моїх пригадував ся менї неодмінно з запахом всїх сих предметів.

Дiставши сю сумно-чудову звістку, я згадав руду, товстеньку постать мого чудесного родича, деревляну підлогу „лавки“ з плямами від нафти і дьогтю, мотки вірьовок, батогів, шлей, які висїли перед дверима магазинів, і подивував ся долї, яка чудесним способом може перетворити такі прості речі в фарби, сонце, радість. (Бо я вже зразу постановив на сю тисячу їхати в Італїю і серйозно студіювати італійських майстрів).

За два-три днї я зібрав ся, затулив по умові дірку залїзом, попрощав ся з Лїнею й Якимом, останнїй раз обійшов мої закутки на Днїпрі й поїхав у своє містечко.

А ще через два тижнї я уже сидів на Фіезолє і дивив ся на кокетливу Флоренцію. Я тільки що дістав від Лїни й Якима картку з малюнком сїльського адвоката. Під адвокатом було підписано „Яким через десять років“. І тут же: „Привіт Флоренції від далеких варварів“.

Ся картка викликала в менї забиті шумом европейських вакзалів, отелїв, улиць, картини недавно минулого. В уяві встала біла сукня, червона краватка смугляві щоки і сонце на підлозї їдальнї. Нїжний, солодкий сум обгорнув мене.

Внизу білими камінчиками розсипались вілли Флоренції. Бугриста, поломана далечінь покрила ся легкою, синьоватою мрякою. Було похоже на те, як курець пустить дим на рукав і він стелеть ся сизими волокнистими хмарками. Скрізь, як поодрізувані чуби часів Гоголя, стоять непорушні кіпаріси, немов стережуть отари сїрих, дрібненьких маслин.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Обгорнутий сумом я сидів, дивив ся на кіпариси і згадував Дніпро, горіще, балкон, експерименти Якима. І сама собою душа моя посміхала ся любовною, розуміючою посмішкою. В ту хвилину менї здавало ся, що я зрозумів Якима і Лїну, зрозумів Сидора Івановича, його жінку, навіть брата його.

З Флоренції я поїхав в Пізу, Мілан, Рим, Неаполь. Скрізь я тиняв ся по музеях, церквах, галлєреях і весь був повний ними. Менї снились фрески, полуплені стїни, довгі корридори з нішами, в яких стоять постати з одбитими руками. В моїх чуттях, запасї знань, артистичних поняттях запанував хаос. Я так з ним і ходив, не маючи спромоги дати йому якийсь лад. І менї було любо так. Я рішив нїчого не робити і се надавало моїм переживанням кольор вічного свята.

Від Якима і Лїни я час від часу діставав листи. В них була та сама радість, заклопотаність і якась напруженість. Один раз вони написали, що помирились з Сидором Івановичем і артилєристом, які тепер почали бувати у них. Взагалї гостей стало у них більше. Се вимагає трошки грошей, а „клієнти“ щось не багато дають. З сього приводу, мабуть, у них уже почались дебати, бо один раз Лїна приписала, що Яким згодив ся взяти дїло одної фірми, яке повинно дати стільки грошей, що й вони зможуть поїхати в Рим (Я був тодї в Римі).

Після того я щось місяцїв три не мав від них довгих листів. Присилали иноді картки, але з них нїчого не можна було дізнатись про їхне життє.

В Росії вже підходила масляна, їздили на санках, збірались їсти блини. А я в Неаполї в сей час упрівав од спеки і мріяв за снїгом. В сей же час я раптом дістав від Якима листа, який починав ся так: „Слухай, мордовороте, а чому ти мовчиш, немов подавив ся італьянськими макаронами?“ А кінчав ся коротенькою приписком: „Можеш поздравити мене: через дві години їдемо вінчати ся. Ти, розумієть ся, здивуєш ся, але лучче не дивуй ся: краще одна велика неприємність ніж тисячі таких“. Так формулує Іван Сидорович Довбня. Я мусїв з ним згодитись. Крім того тут замішались старенькі батьки Лїни, для яких переважно се робить ся. Словом, свинство, клянусь бабуньою Вене'ою і дїдуньом Ма'сом. Привіт тобі від усїх нас. Напиши. Твій Яким. P. S. Єдина потїха та, що в контрактї я поставив умови — не бачити у себе дорогих родичів Довбнї. Немає злого, щоб не було в йому доброго. Пиши. Я“.

Сей лист зробив на мене чудне вражіннє — менї стало скуч-

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

но, немов виїхав хтось неспокійний, але інтересний і дорогий. Я знав, що так кінчить ся, хотів навіть того, але все таки було чогось обидно і сумно.

Я так і написав Якимови, але від його ніякої відповіди не дістав, тільки Ліна прислала картку й підписала ся не „Довбня", як раніще, а „Чепурківська". Я довго дивив ся на ту картку і, памятаю, голосно сказав: „Ну, принаймні, кінець експериментам".

Минуло ще місяців три. Італія почала вже надокучати менї. Вона похожа на своїх женщин, пишна, знойна, але одноманітна. Вона завжди посміхаєть ся, а в сьому є щось глуповате. Менї надокучила злодійкуватість італьянських крамарів, які обсїдають форестєра, як комарі; надокучило вічне лїто, апельсини, лїмони, декоративна природа з прислужливо розставленими скрізь лавами для спочинку. Нїмцї і Англїчане з бедекерами в руках і клопотливістю в очах наганяли на мене таке чуття, що хотїлось иноді сїсти на тротуар і, пацаючи ногами, заплакать.

Приходу весни я не помітив. Італьянський клїмат не знає зимньої туги за весняним цвітом. І тому я скучав за духом розталого снїгу, за жовто-зеленою травичкою під тинами, де гріє сонце. Я скучав за вечірнїми приморозками, коли зорі на небі великі, чіткі і хочеть ся од невідомої радости насунуть городовику на самий ніс його „хвормену хуражку".

Одним словом, у мене почала ся nostalgie, нудьга за рідним краєм.

І от в таку пору я дістав від Якима листа такого змісту:

„Мій любий маестро! Маю до тебе проханнє. Коли ти досить надихав ся італьянською природою, яку вже почав так рішуче лаяти в своїх листах, то приїжжай на Україну. Менї потрібна твоя поміч. Серйозно говорю: я дуже тебе потребую. Щоб ти уважнїще поставив ся до моїх слів, скажу, що маєш менї помогти залатати тріщину в моєму „будинкові". Страшного нїчого нема, але латать треба швидче. Приїжжай, голубе. Як що згода, телеґрафуй, коли виїдеш. Настрій не важний, тому й не пишу більш нїчого. Чекаю телеґрами. Цїлую. Яким".

Справа, видно, була серйозна, раз Яким звернув ся з проханнєм помогти. Та ще таки негайно треба було одповісти.

Я постановив зараз-ж їхати і зараз же зателеґрафував про се Якимови.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І от я умитий, але зтомлений дорогою сижу в їдальні Чепурківських. На столі, застеленому чистою, дорогою скатіртю горить лямпа і стоять наїдки, а за самуваром сидить Лїна й розливає чай. Яким то ходить по хатї, то сїда і дивить ся на мене блискучими ласкавими очима. Иноді він устає, немов випадково підходить до мене, й жартливо обнїмає мене. Але та випадковість і жартливість так недобре зроблені, що менї в грудях підіймаєть ся гаряче чуттє зворушення й жалости до його.

Балакали ми, як звичайно, в таких випадках, незвязно, занадто весело, одривисто. Чи від утоми, чи од вражінь рідної обстанови у мене болїла голова і я дуже конфузив ся. Але, не дивлячись на се, побачив дещо, чого раніще не було. Перш усього, було помітно, що Лїна одяглась спеціально для мене. Я не міг би сказати, в чому саме те виявлялось, але якось почувалось, що вона перед моїм приїздом стояла перед дзеркалом і оглядала себе зо всіх боків. На крилах носа, наприклад, легесеньким порохом лежала пудра. Краватка була дуже чепурно завязана і зачіска, очевидно, зроблена була недавно перед сим.

Була і ще одна риса. Говорячи чи до мене чи до Якима, вона вже не дивилась на його так як рік тому назад. Часом вона кликала його до себе, поправляла йому краватку чи зачіску і цїлувала. Раніще вона нїколи не цїлувала його нї при кому.

Змінилось щось і в поводженню з прислугою. Тодї Лїна дозволяла говорити на себе тільки „Олена Іванівна“, а тепер нїчого не мала проти коли їй покоївка говорила „панї“. І покоївка була инча, одягнена як гімназістка, з видресірованими рухами і холодним лицем. Сміхушки Даші не було вже.

Обстанова теж стала иншою. Прості стільцї зникли, тепер я сидів на стільцї з високою, дуже рівною спинкою. На підлозї лежав килим, кидались в очі поважні портєри. Все стало хазяйновитїще, сталїще. Сама Лїна здавалась певнїщою в своїх рухах, не було колишньої напруженості, а Яким робив вражіннє чоловіка, якому нїколи виспатись і причепуритись. Щось зачучверене було в його не так фігурі, як у виразї лиця, голоса, очей.

Вони очевидно, не помічали сеї зміни в собі, як не помічають люди зморшок у себе на лицї, які приходять одна по одній, непомітно, потрохи і міняють все лице.

Я говорив, слухав, придивляв ся, і старав ся, як і всю дорогу, угадати, де саме у них зробила ся тріщина. Я її не бачив. Все було спокійно, почувалась твердість становища, кожний предмет, кожне слово, почування були на своєму місці.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ну, голубе, може ти спочинеш трохи? — запропонував менї Яким.

Менї почула ся в його голосї якась инча нота і я поспішив згодитись.

Він одвів мене у свій кабінет, примусив лягти на канапу, заставив лямпу книжкою, а сам заходив по хатї.

Я чув, що він зараз почне говорити про тріщину, чув се по його мовчанню, по нерівній ходї, по поглядах на мене.

Голова менї боліла, в ухах стояв ритмичний грюкіт поїзда, беззвязно миготїли обривки розмови за столом. Але увага моя була натягнута, як парус.

Яким зупинив ся коло груби, спер ся об неї спиною, помовчав і заговорив.

І дійсно заговорив про „тріщину“. Вона-ж була ось в чому.

Останнїми часами Лїна трохи змінила ся. Вона стала спокійнїща й навіть трохи холоднїща з ним з Якимом.

(Тут Яким виняв цигарку, уважно постукав мундштуком об портсігар і закурив).

Крім того в часи інтімних балачок вона иноді зачинає розмови про других мужчин, цїкавить ся деякими подробицями полового життя, взагалї виявляє інтерес до такого, про що ранїще нїколи не думала. Звичайно се буває у багатьох жінок, особливо у незанятих, у яких багато вільного часу і відсутність инчих інтересів.

(Я почервонїв і серце менї чогось замерло. Але було темно, Яким стояв далеко від мене).

Потім Лїна почала тепер більше бувати в гостях і приймати гостей у себе. Се заважає. Чоловік за день стомить ся по судах, хотїлось би спочинути, а тут гостї, співи, скрипки, вечéрі.

І нарештї...

(Яким зробив паузу, подивив ся собі під ноги і з усиллєм заговорив далї).

І нарештї, Лїна, здаєть ся, флїртує з Калмиковим, (се той офицер, з яким ми колись їздили на човнї). Він грає на скрипцї, а Лїна акомпанує. Вона, звичайно, не помічає того, що флїртує, се виходить непомітно. Але той флїрт кінчить ся, розуміють ся, тим, чим завжди кінчаєть ся, — вона йому віддасть ся, віддасть ся випадково, свідомо не бажаючи того. За се вона буде каятись, мучитись, за се возненавидить його, Якима, і сим звяже себе з Калмиковим. Потім ввійде в смак злочинности і буде обманювать уже свідомо і з інтересом. Се буде заповнювати її життє. Далї

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Калмикова змінить другий, потім третій. І вийде звичайна історія, яка буває по всіх так званих „порядних сімях“ адвокатів, професорів, лікарів, офицерів, чиновників.

Я лежав непорушно. За дверима кабінету, в їдальні дрібно і мягко ходили чиїсь ноги. Очевидно, прибірав хтось з столу; то, мабуть, була покоївка, але мені чогось уявлялась фігура Ліни, повніща й спокійніща, ніж рік тому назад.

Яким знов опять зробив паузу. Я мовчав, — тепер мені здавалось, що весь час з того моменту, як прийшов той лист від Якима, я уявляв собі тріщину іменно в сьому роді. В чому инчому вона могла бути?

Яким помалу пройшов по хаті і зупинив ся коло столу. Лямпа заграла на його ланцюжку від годинника. Се був подарунок Ліни. Він весь був з рук, які нерозривно стискали одна одну. Мені згадались її очі, коли вона дарувала Якимови сей ланцюжок, вони тоді, як руки сі, нерозривно сплітались з його очами. А тепер?.. На його місці, я зірвав би з себе той ланцюжок, пошматував би його і викинув на смітник.

Я раптом сів на канапі і з несподіваною для себе злістю до Ліни різко спитав:

— Як же се так сталось. Значить вона вже не любить тебе?

Яким дріжачою рукою поправив на лямпі абажур і знов одійшов до груби. Одповів він мені не зразу.

— Я сього не сказав би — нарештї глухо, як мені почулось промовив він — Вона любить... Але...

Тут він хутко підійшов до канапи, сів поруч зо мною й живіще заговорив якимсь не то винуватим не то прохаючим голосом:

— Бачиш, голубчику... Тільки ти вислухай мене спокійно... От я чую по твоєму голосу, що ти вже готовий обвинуватити її. Вини тут... Чекай, Васю, чекай... Вини тут нїчиєї нема. На віщо зараз винуватити? У всякому разї, хто з нас більше винний? Вона чи я? Я, тільки я! О, нї, не тим, що я зражував їй. Я не зражував. Звичайно, тільки в сьому бачать вину. Взагалї, раз вона шукає, хоче чогось инчого, що се значить? Ну, скажи, як по твоєму, що се може значить? Ну?

Він немов з жадністю чекав від мене відповіди. Видно було, що йому хотїлось її в якомусь певному роді. Але яка могла тут бути инча відповідь, крім одної? І через те я сказав:

— Я не розумію твого питання...

— Ет, Господи! Ну, що може значить той факт, що вона, скажемо, починає фліртувати з другими, що тайно цїкавить ся другими мужчинами, що їздить в гостї і так далї? Що?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Те, що вона сволоч! Не любить тебе!“ — хотілось менї крикнуть з незрозумілою до неї злостю, але я тільки стиснув плечима й проговорив:

— Не знаю.

— А, не знаєш... Ну, що звичайно говорять? Що вона вже більше мене не любить, що любить Калмикова. Правда? Правда?

Менї нїяково і разом з тим цїкаво було дивитись на якусь хитрість в його напружених очах і посмішцї.

— Ну, скажемо, правда — знехотя проговорив я.

Яким тихо й торжествуюче засміяв ся.

— Ну, так я тобі скажу, що се неправда. Неправда! — гаряче й серйозно сказав він і встав. — Дїло не в тому. Ви всї нїчого не розумієте...

(Хто то „всї“, Господь його знав!).

— ...Любов тут нї при чому. Любов. Що таке, нарештї ся любов? Се рідність інтересів, думання, симпатія характерів, темпераментів і так далї. Яка може буть у неї рідність з Калмиковим? Ну, ти подумай, уяви собі сю порожню, глупу гарну ляльку. Ну? Ха-ха-ха!.. Смішно просто. Тут дїло не в тому. Любов залишім, залишім любов, се занадто багато для сього... йолопа... Тут от що...

Яким хапливо виняв цигарку і знов закурив. Видно було, що ним опанувала гарячка. Я таким рідко його бачив. Руки йому дрїжали, сїрники ламались, він то кидав закурювати, то знов брав ся до сїрників. І весь час говорив:

— Тут ось що. Ти слухай... Коли треба винуватого, то се я... Я винен. Раз вона хоче чогось, десь у другому місцї, значить, вона не має того у мене. Думка проста. Коли-б вона була цїлком задоволена, вона-б не хотїла. Так чи нї? Га?

І знов менї здалось, що крізь його упевненість прогляда чеканнє якоїсь инчої відповіди, нїж та, на яку він наштовхував мене.

Я з упертости і якоїсь досади одповів:

— Так.

Яким на мент, коротюсенький мент спинив ся, немов не ждав такої відповіди від мене, але зараз же ще з більшим запалом заговорив.

— Правда? Добре! Чекай тепер. Значить, що виходить? Що вона чогось... Підожди, у мене трохи думки... той... Так! Значить, я її в чомусь не задовольняю. І вона шукає того скажем у Калмикова. Але чого? Я люблю її. Всяке її бажаннє — закон для мене. Все, що в моїх силах я роблю, щоб їй було радісно. Важко стало займатись юридистикою, — кинь не треба. Нї тут инче

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я буду говорить з тобою отверто. Не до церемонїй тепер. Чого вона шукає?.. Як на мужчину вона не може на мене нарікати... Але тут инча річ. Тут розумієш, я тобі скажу цїлком инчу річ. Тут закон ріжноманїтноности. Розумієш? Закон! Необхідний, неминучий закон.

Яким декільки раз поспішно сильно затягнув ся немов спішив кудись і кинув цигарку в куток.

— Ти розумієш сей закон? Ні?

Признаюсь, я не розумів нїяких законів, розуміючи тільки, що чоловік зо всїх сил бється в сїтцї, яка заплутала його.

— Ну, так я тобі поясню. Се той самий закон, що примушує мінять моди, що тягне випивати, грати в карти і взагалї міняти свої переживання. От се який закон. Так, так, голубе! І от звідси й ся полова цїкавість. Та ти знаєш, що таке цїкавість? Се серце, серйозна сила! Скажем, молода дївчина вийшла заміж. Ми, мужчини, швидче можемо буть „вірними“, ми знали до жінки багато женщин і нас не мучить цїкавість. А таку молоду дївчину? Обовязково мусить цїкавитись; „а як люблять инчі мужчини?“ Будь вона найморальнїща, а така цїкавість мусить бути у неї, і инчі ту цїкавість доводять до кінця, а деякі чи від страху, чи від чого инчого не доводять... Але сього не розуміють і з таких дурниць, власне кажучи, виходять драми. От, наприклад, зараз у нас з Лїною. Вона дуже порядна, чесна, хороша людина, я теж не цїлковитий сукин син, а от диви й зненавидим одне одного. А чого? Того, що її цїкавить, як люблять инчі мужчини. Се-ж дурниця, розумієш ти, дурниця, а от уже й тепер я почуваю якусь натягнутість між нами. Вона знає, що її цїкавість „злочинна“, що сього *не можна*, що се заборонено і вже (несвідомо, несвідомо се все!) і вже почуває, що їй треба ховатись від мене, обманювати мене, маскувати себе. Я теж повинен би мати до неї ворожість, хитрити і так далї. А се до чого могло би привести? До того, що проста, цїлком зрозуміла *цїкавість* її і тількі цїкавість, набрала-б характеру чогось більшого, значного. Розумієш? Розумієш ти, яка може вийти штука з такої дурницї? Га?

Я слухав його з більшим і більшим непорозуміннем. Я бачив, що все се він не мало передумав і склав у якусь свою сістему, тільки до чого вона могла прийти, не міг передбачити. Але ясно одне—тут пахне знов якимсь експериментом, болючим, гарячковим експериментом. Тут уже не папір або гній жуватиме чоловік, а гаряче залїзо.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Чекай — сказав я. — Я з тобою, перш усього, не згожуюсь, що цікавість... грає таку велику ролю...

(Яким стрепенув ся).

— Чекай! Ну, хай навіть так. Але я не розумію, як т---и відносиш ся до сього...

— Я? — скрикнув Яким. — Я відношусь просто. Навіть не просто, бо тут... Ну, добре. Я так відношусь. Перш усього, щоб не було ніяких хитрощів, обманів, натягнутости ненависти, які звідти виходять. Розумієш? Ось як я відношусь. І Ліна знає про се.

Він раптом замовк. Знов рука його потягнулась у кишеню і витягла портсігар; пальці часто дріжали.

— Ну? — з усиллєм спитав я.

— Що „ну?“

Менї було нїяково, тяжко дивитись на його. І через те я занадто різко й грубо сказав:

— Значить, Ліна, вже задовольнила свою цїкавість?

Яким хутко закрив портсігар.

— Як так?!

В голосї його прозвучав раптовий страх.

— Вибачай, я не зрозумів — змішав ся я. — Менї здало ся, що ти... що Ліна вже знає про твоє відношенне до... сього всього... І значить...

Яким знов очинив портсігар.

— Вона знає, промовив він спокійнїще. — Але не вірить?

— Як не вірить?

— Не вірить, що се в мене серйозно. Взагалї, ми трохи тепер розходимось в погдядах на деякі речі. Вона, наприклад, вважає за злочинство зраду менї, при яких би обставинах то не було. І думає, що й я так думаю. А як говорю инакше, то хитрю, або просто теоретізую. От бачиш: уже тут починаєть ся недовірре, хитрість. Нї за що не вірить і через се, щоб замаскувать свою цїкавість, пускаєть ся на всякі хитрощі. А як би повірила, нїчого подібного не було-б... І от власне вся штука в тому, щоб вона повірила. А повірить вона тільки фактам, дїлові. Розумієш?

— Се-б-то що? Що як вона... віддать ся Калмикову, то ти нїчого не матимеш проти.

— Так — криво посміхнув ся Яким, дивлячись прямо менї в лице.

Я похилив голову. Що міг я йому сказати, порадити? Я міг би притулити до себе сю змучену, дурну голову і поцїлувати його криву посмішку. Але йому не те було потрібно.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— І от я так і хочу зробити — раптом тихо зачав знову Яким.

Я підвів лице до його.

— Я хочу так зробити, щоб вона віддалась Калмикову і заспокоїла свою цікавість. Але зроблю се так, щоб вона і він знали, що менї про се відомо, що се з моєї згоди, що я сьому не надаю великої ваги... Тодї у неї буде тільки задоволенне своєї цікавости і більше нїчого. Нї обманювати, нї ховатись від мене, нї каятись, мучитись—нїчого не треба...

Я знов похилив ся. Яким замовк. В їдальнї вже було тихо. Я чув, як Яким виняв сірнички і як вони нервово здригувались в його руках.

Мовчати було тяжко. Не дивлячись на Якима, я сказав:

— Невже нема инчого способу?

Але сам почув, що сказав се „так собі", аби щось сказати.

— А який? Ну, скажи — проговорив Яким.

Я мовчав. Голова моя була тяжка від утоми, розмова лягла важким гнїтучим чуттєм на серце, мозок не рухав ся.

— Инчого способу нема — глибоко зітхнув Яким. — Я думав. Виїхати? Все одно. Не Калмиков, так другий. Слїдкувати? Ловити? Не можу. Як би ми не любили одно одного, коли-б не було сеї рідности, ну, розійшлись і кінець. А то-ж... Скоритись і носити мовчки роги, як роблять порядні чоловіки? Не поможе. Суті, розумієш, с у т ї не викоренить з неї, духа ворожости, злочинности, нещирости. Чи віддасть ся вона, чи нї, не в тому річ. Не в фактї, а в настроях, в н е с в о б о д ї наших відносин. От де трїщина! От що я хочу знищить.

Я не знав, що сказати. Менї в той мент навіть здало ся, що се, дїйсно, найкращий спосіб. Але в чому-ж моя поміч могла бути?

— Твоя поміч?..

Яким трохи замняв ся.

— Бачиш... Твоя поміч ось в чому... Я се зробив би й раніще та... Розумієш, я хочу так зробить. Я удам, що виїжжаю на місяць в Москву. І нїби виїду. Я вже так устроїв, що посилатиму в Москву листа, а звідти їх пересилатимуть Лїнї. А сам, розумієш, житиму тут. Коли мене не буде, їй легче буде зробити. Ну, от... А ти... Я хотїв би жити з тобою... Менї самому тепер якось трудно. Погано сплю і взагалї, знаєш, якось лучче. А ти б ходив до Лїни і дивив ся. Шпіком був би, ха!.. Розумієш? І як би, значить, щось там у них..., ти був би свідком, що я все знав... Словом, так сказать, більш моральна, розумієш, поміч. Га?.. Можеш?

Роль шпика мене кольнула, але я нїчого не сказав і згодив

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся. Яким навіть не подякував і не виявив особливого задоволення, у його ні на хвилину не було сумніву, що я одмовлюсь.

Після сього якось одразу затих. Підняттє його упало, лице стало змученим, млявим, очі весь час задумувались. Підібравши брови до гори, він дивив ся в світло лямпи і, здавалось, мовчки з чогось дивував ся.

На другий день ми наняли мені кімнату. Се був невеличкий покій з ліжком і канапкою. На ліжку мав спати я, а Яким, як меньчий ростом, на канапці.

В той же день я і переїхав. Ліна мене умовляла лишитись у них ще кільки днів, але я подякував і одмовив ся. Одмовив ся, не дивлячись на те, що вона дивилась на мене поглядом трошки довшим, ніж то треба. Чи то мені так уже здавало ся тоді? Дуже може буть. Менї тодї ввижало ся в нїй багато такого, чого напевне в нїй не було. Так, наприклад, стискуючи її руку, я почував, що вона дуже міцно одповідає. Дивлячись на її посмішку, я думав що вона занадто привітно посміхаєть ся. Кожний її рух викликав у мені щось грішне, хвилююче і разом з тим глибоко соромляче й дратуюче.

Тому я з щирою рішучістю одмовив ся лишитись у них ще на кілька днів. Але через те ж саме — завданнє, яке поклав на мене Яким, було для мене ще тяжче.

Але що було робити? Сказати все Якимови? Сказати про те, як вона лукаво посміхалась до мене з балкону й промовчала про се перед ним, своїм нареченим і мужем?

Я рішив сумлїнно виконати свою роль і оцйти від них, — бог з ними—хай самі будують свій будинок, — я не можу мати в йому місця.

Яким „виїхав в Москву“. Ми його провожали на вокзалї, махали йому капелюхами й хусточками, а він з білетом до першої станції в кишенї одповідав нам. З нами був і Калмиков. Ся парикмахерська модель в офицерському мундирі викликала в мені таку ненависть, що я весь час блїднів і старав ся не дивитись на його. А Яким ще поцїлував ся з ним!

Того ж вечора ми сидїли у мене в хатинцї й пили чай. На столї стояв зеленявий самувар з нежітю і одбитими вухами. Вугіля з його падало у воду і шипіло; шклянки були череваті й матові від старости, ковбаса тверда й висхла, як стара дївка. Але нам було весело. Яким згадував студентські часи і „приставляв“ професорів, партійних товаришів, педелїв.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Спати лягали ми пізно. Але, погасивши лямпу, лежали в постелях і говорили до самого ранку. Говорили про все, що випадково приходило в голову, тільки, про те, що невилазно сиділо там у кожного, мовчали. Та й що говорити? Сказано все. Тепер треба чекати й дивитись.

І ми стали чекати. На другий же день по „відїздї“ Якима я пішов увечері до Лїни. Менї не хотїлось іти, але я бачив, що Яким чекає сього від мене і мусїв скоритись.

Лїна була сама. Очевидно, вона ждала, що я прийду, бо зараз же запитала, чому я запізнив ся. Я аж здивував ся — неначе ми умовлялись, що я прийду. Але все таки її питання зкаламутили мою кров, мої думки, мої наміри. Не було сумнїву, що вона чекала мене, бо знов зачіска була свіжа і на підборідю білїла пудра. І було таке щось непереможно ваблюче в нїй, в сій пудрі, в мягких жіночих лїнїях її тїла, в яскраво-червоних вохких губах, що я виразно почував як пянїють менї очі!

Ми весь час говорили про Якима, ми не одривались від його, хвалили його, любовались з його, ми навипередки одшукували в йому найкращі риси, ідейність, естетичний смак, талановитість. Тут же ми рішили послати йому картку, на якій вона написала: „Уже скучила за тобою. Ти завіз з собою весь зміст мого життя. Пиши швидче, вертай хоч трохи менї мене“.

Коли я відходив, прислуга вже спала і Лїна сама одчиняла менї двері. Знімаючи ланцюжок, вона зачепила рукою за мою руку і я проти волї, — сам не знаю як — взяв її пальці, міцно стиснув і піднїс до уст. Вона не одірвала їх, а тільки поволї потягнула й прошопотїла:

— Не треба...

Коли я вийшов на улицю дихнув свіжим духом весняної чистої ночі, менї стало безмірно тужно. Стало жалько і тої женщини, що лишилась там за дверима, і Якима, що ждав мене, і себе, який так подло, так мерзотно „помагав“ йому.

Я тяжко поволїк ся додому. Яким, дїйсно, ждав мене. Він купив собі насїння і лежучи на канапі лускав його. Навкруги кучами валялись сїренькі лушпайки, похожі на стоног.

Підходячи до свого дому, я думав, що Яким зразу все побачить по менї і не треба буде брехати. Але коли я почав говорити, то сам собі дивував ся, як природно і ловко я брехав. Лїна була зтомлена, скучна, весь час говорила про його, Якима, і, видно, розлука на неї вплинула дуже тяжко. Так що, здаєть ся, се буде найкращим лїком проти її флїртів з всякими Калмиковими.

Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На доказ я дав йому картку, яку вона дала менї кинути в почтову скриньку. Прочитавши її, Яким одвернув ся і довго лежав лицем до стїни. Менї стало невимовно боляче і соромно; я помітив, як за щасливою посмішкою на губах в очах його виступали сльози. У Якима сльози! Скільки ж він мусїв тут на сїй канапці, лускаючи насїння, передумати цїлком протилежного тому, що я йому сказав!

Я звістно рішив ходити рідше до Лїни, щоб там не говорив Яким і поводитись з нею так, щоб не було більше сеї муки сорому й огиди за себе.

Але рішити легче, ніж робити рішене. На другий день Яким весь ранок і пополудне писав листа (очевидно до Лїни) а ввечері сам звернув ся до мене з проханнєм піти провідати „соломяму“ вдову. Я одмовив ся, пославшась на те, що обіщав бути сьогодня у Сердюкових. Яким скорив ся, а я цїлий вечір сидїв над Днїпром, дивив ся на вогні садів, на жовті рухливі точки човнів у низу, слухав музику і не міг виплутатись з сїтки думок, які заснували мій мозок. Яким уже спав, як я прийшов. Але на третїй день я мусїв піти до Лїни, коли не хотїв викликати підозріння у Якима.

Лїна знов була сама. Але вже, видно, не ждала мене. Стрінула мене привітно, ласкаво, спитала, чому не знайшов учора, дала чаю, заграла щось сумне на піанїно, поговорила про Італїю, мої роботи, наміри. На мене дивилась просто, посміхалась байдуже, про Якима не заговорила нї разу. Моя напружена рішучість вперлась в розчиняні двері. І проти волї я з досадою запитував сам себе: „що з нею?“ Якийсь сум в очах, тихість, иноді оповідає невлад, про Якима нї слова. Тільки раз спитала скільки днїв іде лист до Москви. А коли я сам завів розмову про Якима, вона трошки почервоніла і в очиці її виступило те, що я бачив торік, коли приходив до них і, не заставши Якима, балакав з нею про його. Вона сумувала за Якимом. От і розбери!

Виходячи від неї в той вечір, я вже не мав у серцї туги й сорому і додому йшов упевнено й сміло. Але в менї десь далеко нив сум.

Яким насїння не лускав. Він сидїв за книжками й працював. А після мого відчиту не одвернув ся до стїни, а сильно й бодро потягнув ся, засміяв ся і сказав, що вже скучив за домом.

Спав він у ту ніч так, що хозяйка два рази стукала в дверї й з образою в голосї прохала не храпти „так чудовищно“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але то була остання ніч, коли він спав добре. Днів через два я знов пішов до Лїни і застав у неї Калмикова. Повернувшись додому, я нїчого особливого не міг сказати Якимови про їх поводження між собою. Він весь час підставляв їй стільці, хапливо, як опечений піднїмав з підлоги хусточку, угодливо посміхав ся і дивив ся на неї так уважно й глибокодумно, неначе вона йому за кожним словом говорила нечувані істини. Правда до мене вони звертались рідко і, очевидно, нїчого не мали б проти, як би мене й зовсїм з ними не було. Але се для Якима не могло бути цїкавим.

Більше ж нїчого я не міг йому сказати. А тим часом він уже не хропів так „чудовищно“, як ту ніч. Часто курив у ночі, кашляв і иноді зітхав.

А на другий день не просив піти до Лїни, не сидїв за книжками, а десь блукав увесь вечір.

Я сам почав ходити до неї. Вона приймала мене привітно иноді весело, иноді неуважно і знов багато і з захопленнєм говорила про Якима. Часом приходив з скрипкою Калмиков і вони грали. Я сидїв у темному кутку і нанизував у мозок думу за думою. А коли вони переставали грати й Лїна дивилась блискучими, гарячими очима на офицера, менї ставало нїяково, тоскно і я швидко прощав ся.

Яким уже по моєму лицї бачив все, що я мав сказати й багато не розпитував мене. Він тільки потирав руки, сміяв ся сухим, „веселим“ сміхом і казав, що значить, скоро кінець, що треба б тільки їх підігнати, бо скучно так жити,—чоловік уже одвик од студентського життя і спати так довго на канапцї не дуже приємно. Я в такі хвилини, старав ся не дивитись на його.

Але кінець не наступав. Яким уже почав сердитись. Він зхуд, змарнїв, нїчого не їв, пив тільки цїлий день чай і безперестанку курив папироси, обкладаючи недокурками блюдечка. Вдень він нїкуди не виходив, бо бояв ся зстрінутись з знайомими, а ввечері ходив по темних улицях і вертав ся до дому змучений. Вночі не спав, пояснюючи безсонницю тим, що занадто багато ходив увечері й перетомив ся. Я радив йому ходити трошки меньче і теж не спав. Так ми й лежали обоє, не балакаючи й не сплючи. Иноді Яким дістававав з Москви листи від Лїни і де які читав менї. В тих листах було багато нїжности туги за ним, Якимом і прохання

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

швидче вернутись. А в останніх були й дебати з ним. Він їй писав (як розсказував менї) щоб вона не насилувала себе, щоб брала те, до чого її тягне. А вона з гнївом одповідала, що його поради цінічні й до того їй гидкі, що коли він не перестане писать подібне, то вона йому зовсім не одповідатиме.

Після таких листів Яким ще більше курив і пив холодний, бурий чай. А иноді шпурляв листом об канапу і говорив:

— Ну, якого вони біса воловодять ся!! Фу, ідіоти! Умова ж ідеальна: чоловіка три тижні немає, цікавість, добра їжа, темперамент... Сама ж мучить ся, бреше, кривить душою. Для чого? Ах, щоб вас чорт забрав. І той дурень... А ще офицер називаєть ся, такої маленької пакости зробить не може!..

Я нахиляв голову до книжки й мовчав. Я не міг йому дати тої відповіди, якої він чекав од мене. Коли вони „воловодять ся" з кінцем, то, у всякому разі не через те, що не хотять його.

Не дочекавшись від мене ні згука, Яким брав капелюх і виходив. Йому треба було ходити. Погано тільки, що він почав ходити побіля своєї кратири. Він міг там зустрічати ся з самою Ліною.

А я теж ходив по хатї і думав, коли буде всьому сьому кінець. Я нічого не робив, гроші мої кінчали ся, настрій весь час напружено-чекаючий, чадний, безладний. Я навіть не помічав весни, яка цвіла, співала, цілувалась, млїла за моїм вікном. Який би не був кінець, аби вже прийшов.

І він таки прийшов.

Раз увечері досить ще рано пробіг додому Яким. Вигляд його був трохи відмінний від звичайного. Очі горячково блищали, голос піднятий. Такий вигляд буває у людини, яка поставила на карту послїдню ставку.

— Я зустрів Калмикова! кинувши капелюх у миску умивальника крикнув Яким тільки увійшов у хату.

Я вражено подивив ся на його.

— Як Калмикова? Якого Калмикова?!

— Того, що жив у шіснацятому віці і написав „історію алхімії". Знаєш? От-той самий!.. Ха-ха-ха!

— Та кинь глупі жарти — розсердив ся я. Ти серйозно?

— Найсерйознїще. Чекай. Слухай. Мало того, що зустрів, я балакав з ним!.. Налий менї чаю, та міцнїще... І слухай далі. Мало того, що балакав, а про що балакав!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Яким підмогнув і зареготав, як чоловік, котрий підвів ловку штуку. І зараз же хапливо скинув піджак, витер ним лице, зірвав з себе мокрий комірчик і сїв.

— Балакав про Лїну. Розумієш? Вони ще не дійшли до точки. Я се зразу побачив... Се видно моментально. Тут, брат, псіхологія. Підлий ще чаю, та міцнїще! Душно, чорт би його побрав. Правда, ми трошки з ним випили. На вулиці, розумієш, не зручно було балакать і ми зайшли в ресторанчик. Він чудесний хлопець. Їй богу! Правда, він по своєму все обяснив. Хай, ха-ха-ха!.. Менї то неважно. Розумієш, я йому дав зрозуміти що нїчого не матиму проти, коли він щось там матиме з Лїною, що се буде навіть для мене добре, бо я сам завів тут інтріжку і того навіть сю комедію учинив з відїздом. Він повірив, падлюка, посмілїщав, почав мене хльоскать по плечі, взагалї подружились. Розумієш, поете? Тепер піде дїло. Він їй скаже потім, що я сам йому пропонував і у мене буде найкращий доказ, що я їй не хочу нїчого заборонять. Правда? Який же, чорт його бери, може буть ще лїпший доказ, коли муж сам просить любовника взять його жінку. Ха-ха-ха!.. Луччого доказу не треба. А тодї, моя Лїнка, у вас не буде приводу робити з сього таємниць, злочинств,—ваша цїкавість заспокоїть ся і ми залатаємо нашу тріщинку... Ех, шкода, що не купив алкоголїзму, випили б ми з тобою, поете, за тріщинку, за наші безсонні ночі. Не спиш же, сволоч, га? Мучу я тебе? А признай ся і ти думаєш, що я ревную, правда думаєш? Брешеш, каналія, думаєш, я знаю. Ну, так от тобі чесне моє слово, не ревную. Люблю її до головокруження, до того, що... Ну, та плювать. Все буде добре, се-факт, а все останнє дурниця...

Я вже не слухав його і старав ся збагнути собі, які можуть бути наслїдки сеї очевидно навмисної стрічи з Калмиковим. Вчинок, без всякого сумнїву нерозсудливий, необережний, гарячковий. Хто його зна, що він з тою мерзотою в дїйсности говорив. Правда, нїчого такого не могло б вийти, офицер усе ж таки мусить бути офицером і не почне виявляти порядність, мусить скористувати ся сітуацією. А проте, чорт його знає.

А Яким тим часом говорив, сміяв ся, пив чай, курив, бігав по хатї, і навіть співав.

Заснули ми під ранок.

Не знаю, скільки ми спали, як раптом я почув у хатї різкий крик. Росплющивши очі я побачив таку картину. Посеред хати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стояв офицер, Сергій Іванович Довбня, за ним Сидор Іванович Довбня, а проти них на канапі стоячи на колінах в одній сорочці Яким. У всіх лиця були червоні, налиті злобою. У офицерчика кашкет був обсунутий на потилицю, і прищуватий лобик блищав від поту.

— Ви — падлюка! — кричав Сергій Іванович простягнувши руку в білій рукавичці до Якима — коли ви не будете стрілятись зо мною, я присягаюсь честю офицера пристрелю вас як соб...

Скінчить він не встиг. З канапи зірвав ся білий вихор, мигнули голі ноги, все се налетіло на Сергія Івановича і звалилось додолу. З під голих Якимових ніг судоржно забили ся і зашарпались ляковані, блискучі чоботи офицера, хрип, стогін, рев. Сидор Іванович закричав, схопив за сорочку Якима й почав тягнути в гору. Се мене привело в рух. Я підхоплений чудною бурею люті й ненависти зплигнув з ліжка, в один мент обняв педагога і з такою силою шпурнув його вбік, що він головою розчинив двері і вивалився на хазяйку, покоївку й пожильця, які з переляканними пиками стояли там. Не памятаючи себе, я підбіг до Якима витягнув за голову з під його офицера, й поволік у двері. Яким, мабуть, учув що я хочу зробити, бо підхопив внука Марса за ноги і ми його викинули за поріг, де щось кричали Сидор Іванович, хазяйка, пожильці та ще якісь люди. Потім я хутко зачинив двері, замкнув їх на ключ і... тільки тоді опамятав ся. Що таке? Що трапилось?

До нас почали стукать, тарабанить кулаками, чув ся крик офицерчика, погрози стрілять, рубать. Йому одповідало кільки голосів разом, згадувалась поліція, протокол.

Ми стояли в одних сорочках, тяжко дихали й слухали. У Якима на губі була кров.

Нарештї затихло, пішли. Тодї я ліг знов, а Яким почав швидко мовчки одягатись.

— Та що тут трапилось? Ти менї скажеш! — вмить злісно й з невольним реготом вирвалось у мене.

Яким не сміючись, блїдий й дріжачий від ненависти, коротко оповів усе. Калмиков, очевидво розсказав Лїнї про стрічу й розмову з ним з Якимом. Мабудь для того, щоб вона не боялась віддатись йому. Лїна зрозуміла се як бажаннє одкараскатись від неї, страшно образилась і кинулась до братів. Мабудь послали вчора в вечері за офицером, а сьогоднї вони прийшли викликать його на дуель. От і все.

Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ну, я йому покажу поганцю! Нї, годі... Я з собаками церемонитись не буду. Добре! Хай дуель. Я тобі розсквашу твою пустопорожню голову. Добре! Ти хочеш бути моїм секундантом?— раптом звернув ся Яким до мене.

Я хотїв було щось сказати йому, але він з такою силою крикнув „Василю", що я замовк.

— Нїяких балачок! Дуель. Принаймнї хоч пулею знищу одного з мерзавцїв... О, падлюка! А ту... Нну, нїчого!.. Плювать, тебе не треба в секунданти, ти нїчого не тямиш у сьому!.. Я найду... Я їм покажу!..

Він схопив капелюха і вибіг з хати. Почув ся крик хозяйки, потім голос Якима і все знов стихло.

Я схопив ся з ліжка й почав горячково одягати ся. Треба моментально бігти до Лїни й за всяку цїну розстроїти сю божевільну дуель.

До мене влетїла хазяйка, але я її без церемонії випровадив за двері, заявив що завтра виїжжаю від неї, хай дасть менї спокій, і побіг до Лїни.

Там я застав Антонїну Серафимовну, крик, сльози, напухлі червоні очі, разгордіяш в хатах, чемодани, коші, розкидані сукнї, біллє. Мене стріли таким вибухом злости, обурення, образ, що я аж остовпів. Зводник, шпик, запроданець. Я навмисно ходив, щоб підглядать, і переказував усе Якимови. Ми обидва склали сей план, мерзотний план, як затоптати в багно порядну женщину і потім скористувати ся, щоб взяти розвод.

Я з десять раз очиняв рота, щоб сказати, вияснити наш план, але від їхнього крику й вереску сам не чув свого голосу.

Аж коли я зібрав усю силу легких і, викрикнув, що має бути дуель, обидві стихли. Очевидно, вони про се нїчого не знали, брати їм не сказали про дуель. Лїна кинулась в плач, але вже инчого характеру, а Антонїна Серафимовна почала розпитувать, істерично затурбувалась, захапалась, стала умовлять Лїну їхати до Якима до Сергія Івановича і не дать відбути ся „ще одному злочинству".

— Ти все ж таки жона йому, їдь до його, їдь... Ой, Боже наш що ж се дїеть ся!..

Лїна, не перестаючи плакать почала одягатись. Сльози капали їй на руки, на сукню, на рукавички, які вона для якогось чорта неодмінно хотїла одягнути.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ми умовились, що вона поїде до Сидора Івановича, а я до себе. І як тільки прийде додому Яким, зараз же сповіщу її. Вона приїде і зробить все, щоб одвернути біду.

— Але я жити з ним не буду! Не буду — повторяла вона, не можучи ніяк застігнути гудзиків на рукавичці.

А менї хотілось зідрати з неї ті прокляті рукавички, викинуть їх у вікно й виволікти її на улицю!

Нарештї ми вийшли. Антонїна Серафимовна лишалась тут на случай може хтось сюди прибіжить.

Лїна взяла одного звощика, я другого і ми поїхали в ріжні боки.

Всю дорогу додому я скажено думав, куди, до кого міг піти Яким. До Сердюкових? До Шпани? Нї, ті всї не підходять. З наших спільних знайомих нїхто не надавав ся на роль секундантів. Але до кого ж?

І от, памятю, я так був заглиблений в свої міркування, що не замітив коло нашого дому великої юрби народу. Цїлої юрби не помітив. Тільки коли підійшов до своєї кратирі й побачив розчинені настіж двері, військові мундіри в сінях, блїді лиця хазяйки, яка щось говорила чоловіку в золотім пенсне і пожильців, що через плечі поліцая зазирали у нашу кімнату, — тільки тоді я прийшов до себе. Прийшов і весь похолов: Тут щось стало ся з Якимом.

Зобачивши мене, хазяйка щось сказала чоловіку в пенсне, і хутко повернулась з чимсь до мене, але я одпихнув її, розштовхав пожильців і протиснув ся до дверей нашої кімнати.

Поліцай не пустив мене в середину. Але я й з порогу побачив те, що менї треба було.

На неприбраній моїй постелї лежав Яким. На білій подушці лице його здавалось вилїпленим із синього воску. На лобі страшно червонїла невеличка рана, від якої по крилах носа з обох боків запекла ся смужка крови.

Він був мертвий. Його на улиці убив Сергій Іванович Довбня.

Я машинально поплентав ся до Днїпра. Там я сидів на кручі й ошелешено дивив ся у низ, де по блискучій поверхні річки, як водяні павучки, прудко рухались моторні човни. Головним моїм чуттєм було непорозуміннє. Не жаль, не страх, а тяжке непорозуміннє.

Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Яка рація була життю так випадково так безглуздо кінчити з Якимом?

Се ж було похоже на те, як якийсь чоловік ніс би в портфелї дуже важний для його винахід, на котрий поклав стілько сил та часу, і раптом провалившись в помийну яму, затонув би разом зо своїм винаходом. Безглуздо і глупо.

Я зовсім був готовий стати на бік Якима.

Але коли я йшов додому, як вже розумів, що нїякого беглуздя, нїякої аналогії з помийною ямою не було, а навпаки була цїлковита необхідність.

Як би Довбня не застрелив Якима на улиці, то він би його вбив на дуелї. Як би дуель не одбулась, то його вбилиб иншим способом, не зразу, а роками. Річ не в смерти, а в тому, що всї люблять жувати папір чи кінський гній (або як каже Яким „будувати будинок") і коли до сього щось змушує, то люди такого експериментатора так чи инакше одпихують од себе. Се необхідно.

І все ж таки, прийшовши додому й незаставши уже на ліжху тїла мого бідного будівельника, я замкнув двері й розридав ся. Але се могло бути й від утоми, а також від пережитих хвилювань.

Місяцїв через два Сергія Івановича Довбню судили і суд одноголосно винїс йому виправдуючий присуд.

А ще через кілька місяцїв Олена Івановна Чепурківська вийшла заміж за поручика Калмикова.

Так кінчилась історія Якимового будинку.

Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГЕНРІ ЛЬОНҐФЕЛЛО *). *Переклав О. Олесь.*

Пісня про Гайавату.

(Поема).

ПРОЛЬОҐ.

Як спитаєте мене ви —
Звідки сї казки й леґенди,
Повні пахощів весняних,
Холодку долин зелених,
Диму легкого вігвамів,
Шуму-реву водопадів,
Реву дикого страшного,
Як громи, що в горах трублять,
Я скажу Вам, відповім вам:
Із лїсів, степів пустельних
Із озер Країни Снїгу,
З сторони Оджибуеів,
З сторони Дакотів диких,
З гор і тундр, із саг і багон,
Де блука між осокою
Чапля сизая — „Шух-шух-га“.
Знов кажу я вам — казки сї,
Сї старі оповідання,
Сї поспівья—Навадаги
Незрівняного музики.

Як спитаєте — де чув їх,
Де найшов їх Навадага,
Я скажу вам, відповім вам:
В гнїздах птахів, в нетрях лїсу,
На ставах в добрових норах,
На лугах в слїдах бізонів,
Серед скель в орлячих гнїздах.

Сї пісні пташки співали
На болотах і на багнах,
В тундрах півночи сумної

*) Генрі Льоґфелло—американський поет (1807—1882).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Чітовейк“—стрибун співав їх
„Манг“—норец і гуска—„Вава“
Чапля сизая—„Шух-шух-га“
І глухарка—Мушкодаза.

Коли б далї ви спитали:
„Хто ж то есть той Навадага,
Роскажи про Навадагу“,
На питання б відповів я,
Відповів би таким словом:

Там в долинї Товазента,
Серед тиші пишних луків
Між потоками-громами
Жив музика Навадага.
Навкруги осель індейських
Ростїлались ниви, луки.
Вдаленї шуміли сосни,
Бор стояв зелений в лїтку,
Білий сивий в день зімовий
Повний співу і зітхання.

Гей, веселі ті потоки
Кожний з далеку пізнав би
По їх повідї весною,
По сріблястих вільхах влїтку,
По туману в день осїннїй,
А зімою по тих хвилях,
Що припали білим снїгом.
Ось де жив той Навадага, —
У долинї Тавазента,
Серед тиші пишних луків.

Там менї співав він пісню,
Говорив про Гайавату,
Про той день, коли він вперше
Сей предивний світ угледїв,
Як він жив і як молив ся,
Як він з сили вибивав ся,
Як за свій народ боров ся,
За його щасливу долю.

Ви, хто любите природу,
Сутінь лїсу, шелест листя

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В сяйві сояшнім долину,
І дощі і завірухи,
І річки, що рвуть ся вдалеч
В неприступних нетрях бору
І на горах грюкіт грому,
Що лунає—наче бьють ся,
Лопотять орлячі крила,
Ви послухайте сю пісню
Непочатої природи
Пісню сю про Гайавату.

Ви, хто любите леґенди
І красу балад народніх,
Сей далекий нїжний голос
Днїв давно давно минулих,
Голос тихої задуми,
Що бренить нам ледве чутно,
Так наївно, що не знаєш
Пісня се, чи може казка, —
Ви послухайте і сю
Оджибейську леґенду
Що співа про Гайавату.

Ви в чиїм серцї не погасла
Віра в Бога і природу
В іскру Божу у людинї,
Ви, хто знаєте, що завжди
Людське серце знало муки,
Знало сумнїви і сльози,
І у царство правди рвалось,
Що кріз темряву глибоку
Нас веде рука Господня
І підтрімує у стомі,—
Ви послухайте сей щирий,
Сей переказ первостайний
Пісню сю про Гайавату.

Ви що ходите весною
По околицях зелених,
Де схилившь на огорожу,
Що посивіла від моху
Барбарис гиллям червоним,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ви що инодї в задумі
Сидите на кладовищі
І прочитуєте напис
На пожовклому камінні
Напис простий, не крикливий,
Але повний смутку-горя
Повний віри і любови —
Ви й сей напис прочитайте
Над могилою старою —
Пісню сю про Гайавату.

I.

Люлька Згоди.

На верховьї Скель Червоних
Скель великої Плащини
Там стояв життя Владика,
Гітчі Маніто могучий
І з верхівья Скель Червоних
Він до себе звав народи,
Звідусіль людей скликав він,

Від слїдів його неслася
І тремтїла в сяйві ранку
Річка, падаючи в кручи,
І займаючись митлою.
І провів перстом Владика
Путь лучкову по долині
І сказав, провівши, річці:
Ось тобі на вік дорога.
Від червоного бескета
Одломив рукою камінь
І зліпив із нього люльку
І оздобив визирунком.
А над річкою він вирвав
Очеретяну стеблину
І цибух зробив для люльки;
І червоною корою
Із лози набив він люльку
І дихнув на лїс зелений.
І від подиху у лїсї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Загойдались раптом віти
І зустрівшись, зайняли ся;
І на горах на високих
Запалив їм Люльку Згоди
Ґітчі Моніто могучий
На ознаку, що на раду
Всї народи він скликає

Вив ся дим поволї, тихо
В сяйві сояшного ранку
Спочатку — мов темна смужка,
Потім наче синя пара,
Закругляв ся у повітрі
Як зімою лїс верхівєм,
Снїжно білими клубками
Плив все вгору вище й вище
І торкнув ся врештї неба
І розлив ся, роскотив ся
В сизих хвилях над землею.

Із долини Тавазента
Із долини Вайоминга,
Із лїсної Тоскалузи
Від скелистих гір далеких,
Від озер Країни Снїгу
Звідусїль, усї народи
Дим углядїли на небі,
Дим, що йшов із Люльки Згоди.

І пророки всїх народів
Їм сказали: „То Поквана!“
Сим далеким синїм димом,
Що лозою в небі вєть ся,
Що рукою наче кличе,
Ґітчі Моніто могучий
Зве до себе на пораду
Всїх людей, усї народи.

По річках, лугах збігались
І збірали ся народи:
Йшли Чоктоси і Камавчі,
Йшли Гурони і Мендени:
Делавери і Могоки,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Йшли Шошони і Омоги,
Пони йшли і чорноногі
Оджібеї і Докоти
До Великої Плащини
Перед світлі Божі очи.

В зброях всї, в яскравих фарбах,
Як дерева в час осїннїй,
Наче ранок на світанні
Всї зійшлись вони в долині
З ворожнечою у душах.
В їх очах — смертельний виклик,
В їх серцях звіряча лютість,
Вікове бажаннє помсти —
Заповіт страшний від предків.
Але тихо і ласкаво
Подивив ся Милосердний,
Гітчі Манїто могучий.
Наче батько подивив ся
На дитячу ворожнечу
І простяг над ними руку,
Тінь руки простяг над ними,
Щоб серця їх заспокоїть,
Втихомирити їх душі.

І ясний величний голос,
Як поток, що з гор несеть ся,
Як поток, що нала в прірву
Пролунав до всїх народів:
„Дїти! Слухайте уважно
Мудре слово і пораду,
Що вам скаже нерозумним,
Той, хто дав життя всїм людям“.

Дав я землю вам для ловів,
Дав вам води для рибальства,
Дав Ведмідя і Бізона,
Дав вам Сарну і Оленя,
Дав Бобра вам і козарку
Напустив я риби в ріки,
На болота диких птахів —
Що-ж примушує вас нищить,
Убивать один другого?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я стомився від ваших сварок,
Від незгод і суперечок,
Від кривавих війн народніх,
Молитов про помсту люту...
Ваша сила тільки в згоді,
А безсилье в ворожнечі!
Помирить ся ж мої діти
Будьте друзями, братами!

І пророк на землю прийде
І покаже вам дорогу
До покути, до спасіння.
І ви мусите коритись
Всїм його порадам мудрим.
І на зораному полї
Ралом праці і любови
Зійдуть квіти долї—щастя.
Дїти! Слухайтесь пророка
Бо потонете у крови,
Бо повянете як листя.

Окуніть ся ж ви в джерело
Що сріблить ся перед Вами,
Змийте фарби, фарби бою,
Змийте з тїла плями крови,
Закопайте свою зброю,
Люльки висічіть з каміння,
Очерету наламайте,
І оздобивши їх пірьям,
Запалїть собі на згоду
І жівіть віки братами!“

Так сказав Життя Владика.
І покидали на землю
Вояки ганебну зброю,
Поскидали всї убрання
Із Оленячої шкури
І до берега побігли
Змити фарби — плями бою.
Від слїдів Творця лила ся
Річка хвилею ясною,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Обливала кров на тїлї
І, обмивши, червоніла
І, спускаючись все нижче
З кровю змішана зникала.

Змивши фарби, плями бою
Вояки на берег вийшли,
І у землю закопали
Свої палиці і зброю.
І дїтей своїх Владика,
Гїтчі — Манїто могучий
Стрів усмішкою ясною.

Із червоного каміння
Всі зробили мовчки люльки,
Очерету наламали
І оздобили їх пірьям,
І іти до дому стали
В ту хвилину, як завіса,
Темних хмар заколихалась
І у дверях світлих неба
Гїтчі Манїто сховав ся,
Оповитий білим димом,
Білим димом Люльки Згоди.

Чотирі вітри.

Слава, слава Меджекївіс!
Вояки, діди кричали
І стрівали його криком.
Він принїс з собою Вампум,
З сторони, з країв Вабассо,
Царства трусика малого,
Із країн вітрів холодних.

У великого відмідя
Він украв їз шиї Вампум.
Зняв його із Міше-Мокви,
Що наводив жах на людність.
Зняв він Вампум в ту хвилину,
Коли спав на верхогірьї

Вабассо — північ, також трусик. Вампум — намисто.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 16:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Міше-Моква, наче камінь,
Наче шпиль покритий мохом,
Сірим мохом в бурих плямах.

Тихо він підкравсь до нього,
Так підкрав ся обережно,
Що його сливе торкались
Гострі пазурі ведмідя.
А важке палке диханнє
Обдавало жаром руки.
Обережно зняв він Вампум,
З вухів, з морди Міше-Мокви,
Велетеньського ведмідя:
Був сліпий, глухий був Моква!
І нїчого не почули
Круглі вуха Міше-Мокви,
І не вглядїли нїчого
Сонні очи у ведмідя.
І лише його диханнє
Обдавало жаром руки.

Зняв він Вампум, зняв і крикнув,
Крикнув голосно витяжно
І ударив Міше-Мокву,
Розмахнув ся і що сили
Між очей у лоб ударив,

І оглушений мов громом
Враз підвів ся Міше-Моква,
Та вперед лише подав ся,
Затряслись його колїна...
І, як баба застогнавши,
Сїв на землю Міше-Моква.
А могучий Меджеківіс
Перед ним стояв спокійно
І погордливо сміяв ся
І погордливо казав він:

Не з хоробрих ти, відмідю!
Скрізь ти силою хвалив ся,
А, немов столїтня баба,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Застогнав, завив від болю.
Гей боюн! Хіба забув ти,
Що давно ми ворогуєм,
І воюємо з тобою.
Ну, тепер ти певно, знаєш
Хто з нас дужчий і сильнїший,
Так негайно-ж геть з дороги!
В гори, в лїс, у яр ховай ся!
Як би ти мене подужав,
Яб упав, але не крикнув!
Ти-ж і хлипаєш в безсильї
І свій рід сльозами ганьбиш.
Як огидний Шагодайа,
Як сліпа столітня баба.

І сказавши, знову вдарив,
Знову вдарив Міше-Мокву
Між очей у лоб ударив —
І як крига тріснув череп,
Тріснув череп Міше-Мокви.
Так убив він Міше-Мокву
Так пропав Ведмідь Великий
Жах, страховище народів.

„Слава, слава Меджиківіс,
Так кричав народ зрадїлий,
Слава, слава Меджиківіс,
Хай до віку, хай до суду
Вітром Західним він буде!
Володаром всїх народів!“
Так став батьком над вітрами
Переможець Меджиківіс.
Вітер західний оставив
Він для себе, а всї инші
Дїтям: Вебону дав Східний,
Шовандазї — дав Південний,
А Північний вітер дикий
Злому дав Кабібоноку.

Молодий, Прекрасний Вебон!
Він се ранок нам приносить,
Він пускає срібні стріли,
Проганяє морок ночи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По шпилях і по долинах,
Се його палають щоки
Золотим румьянцем вранці
Він се з ліжка піднімає
Польовничого і звіря.

Самітний на небі Вебон!
Хоч йому пташки співали,
І квітки лили в долинах
Дивні пахощі для його,
Хоч йому річки шуміли,
Темний гай лунав піснями,
Та сумний був завжди Вебон,
Самітний він був на небі,

Раз у досвіта, у ранці,
В час коли село ще спало,
І туман як білий привід
По над річкою проходив,
Він угледів, що в долині
Ходить дівчина — ламає
Очерет і довгий півник
По над річкою в долині.

Вебон, дивлючись на землю
З того часу бачив очи,
Тільки очи бачив вранці,
Як два озера блакітних
В очеретї — вони сяли,
І красу очей небесних
Полюбив прекрасний Вебон
Через те, що був такий же
Він самотний серед неба
Як і дівчина в долині.

Став він усміхом — промінням
Ій всміхатись, гріти сонцем,
Зачаровувать словами,
Заколихувати ніжно
Тихим шелестом і шумом
Ледве чутним співом лісу,
І її він взяв на груди,
Пригорнув до серця ніжно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І вона на грудях в його
Загоріла ся зорею.
Так і досі нерозлучно
В небесах вони проходять
Вебон, поручь з Вебон-Анонг —
Вебон і Зоря Світання.

На крижаних горах-кручах,
В царстві трусика Вабассо
Жив собі Кабібонокка.
О, се він маляр невтомний
В осени кладе на листя
Фарби жовті і червонї,
О, се він приносить хукги,
По лїсах свистить і виє,
Стелить кригу на озера
І жене на теплий південь
Чайку, чаплю і баклана.
В очерет густий на гнїзда,
На лимани,—тихі води.

Вийшов раз Кабібонокка
І з своїх палат крижаних
По між горами—ярами,
Полетїв він геть на південь
По над тундрами нїмими.
І його волосє чорне
Наче хвилї в час зімовий,
Наче річка каламутна
По землї за ним несло ся.

В осоцї між очеретом
На замерзлих, білих тундрах
Мешкав Шингебіс відважний.
Він самотно в білих тундрах
Зімував всю зіму люту
Бо брати його десь грілись
У країнах Шавондазі.

І розгнївавний на його
Закричав Кабібонона:
„Хто посмів мене зневажить?
Вітра півночи зневажить?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хто насмілився тут остатись,
Як і Вава і Шух-шух-Га,
Як і дика гуска й чапля
Вже давно сидять на півдні?
Зараз я піду до його
І вігвам його зруйную.

І до ворога по тундрі
Йде вночи Кобібоноккa,
Насипа намети снігу,
Виє в комині вігвама,
І трясе його і люто
Розрива запонки дверні,
Не бояв ся і не слухав
Шингебіс Кабібонокки!
Червонів огонь в вігвамі
Смашно їлась сита риба
І лила ся вільно пісня.

А коли Кабібоноккa
На порозї показав ся
І наповнив всю оселю
Своїм подихом крижаним,
Шингебіс лише поліно
Злегка в огнищі поправив,
Щоб огонь горів ще дужче,
Та ряснїше сипав іскри,
І почав він знову пісню.

З лоба, с кос Кабібобокки,
З кос, покритих білим снігом
Стали капать краплї поту,
Як з дерев, аао із хати
Краплї капають весною.

Переможений сим жаром,
Роздратований сим співом
Зняв ся він і кинувсь в поле
Через багна та озера.
І над тундрою лукаво
Звав він ворога, щоб битись,
Та безбоязно, спокійно
Вийшов Шингебіс боротись.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І над тундрою до ранку
З Вітром Півночи він бив ся,
Бив ся кігтями до ранку,
Всю ніч з ворогом боров ся.
І без сил Кабібонокка
Повернув в свою країну
І ганебно біг по тундрах
В царство трусика Вабассо,
А за ним у слїд несли ся
Регіт, посміхи і пісня.

Шавондазї ситий, сонний
Жив далеко геть на південь,
Де в дрімотнім бляску сонця
Цїлий рік панує лїто.
Се весною він на південь
Посилав пташечі зграї,
Посилав Авейсо, Шошо,
Посилав Опечі. Ваву,
Посилав тютюн і динї,
Виноград в рожевих гронах.
Дим із люльки Шавондазї
Злегка парою—туманом
Обгортав шпилї і гори
І роскошами без краю
Напував повітрє тепле.
Бляск тремтячий дав озерам
І принїс з собою лїто
В тихий світлий місяць квітень.

Безтурботний Шавондазї!
Та були хвилини чорні
І в життї його ясному.
Раз дивив ся він на північ,
На степи пустельні дикі.
Там він дївчину угледїв
На весь степ одну, самотну.
Стан гнучкий, струнký, високий...
Сяє зеленью убраннє,
Коси сяють бляском сонця.

День за днем дивив ся потім,
День за днем зітхав він палко,
День за днем все більше серце

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Роспаляло ся коханнєм,
Та занадто був лїнивий
Не рішучий Шавондазї.
Так, лїнивий, надто ситий,
Щоб благати в неї щастя,
І кохання домагатись.
Тільки з далека він палко
Міг дивитись і зітхати.

Дні-ж плили і ось він глянув,
Раз на північ глянув вранцї
І угледів, що посіклись
Русі кучері у неї...
Наче перший снїг, білїють
„О мій брате із півночи
З краю тундр, з країн Вабоссо
Ти се в мене взяв кохану,
Заманив її казками,
Закохав, Північний вітре“.

Так нещасний Шавондазї
Виливав свої страждання,
І зітхав, нудив ся світом
І блукав—Південний Вітер.
І наповнилось повітрє
Наче снїгом, білим пухом
І летїли білим пухом
Русі кучері дївочі.
І нїколи Шавондазї
Вже не бачив їх в долинї.

О, химернуку нещасний!
Не на жінку ти дивив ся,
Не по дївчинї зітхав ти,
То була куль-баба проста.
Ти дививсь на неї дoти,
Дoти глибоко зітхав ти,
Доки віку не згубив їй,
Доки ніжку не розвіяв
Над зеленими лугами...
Бідний, бідний Шавондазі!

(Далї буде).

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИК. ЧЕРНЯВСЬКИИ.

Туман.

Оповіданнє.

Другий день стояв туман. Снїг потемнїв, помякшав і злїг ся. Капало з стріх і з дерев. А город і в тумані, як павук сїтку, снував своє звичайне життє. Люде, й конї й екипажі ішли й бігли, виринали з туману і знов пірнали у вохкій млї, а замісць їх знов і знов зявлялись нові й нові постатї.

Притишено й мяхко греміли колеса. Десь, здавалось зовсїм поблизу, трубив і настирливо лопотїв, кудись зникаючи, невидимий автомобіль. А по вулиці ближче й ближче мов диханнє могутнього орґана, широко і владно розлягав ся похоронний спів великого хора.

По дорозї, йшли парами чорні перевязані через плече білим перкалем, факельщики, а за ними в чорних ризах духовенство. Обережно ступали одягнені в чорні обшиті білими полосами, попони вороні конї й сунув ся, похитуючись по нерівній дорозї, убогий катафалк. За ним ішли люде.

Тихі постатї поважно слїдкували за катафалком. Одні мовчки, з сумними обличчями, другі байдужі, але і в тумані стримані на людське око, ведучи тиху, незначну й зайву розмову й коли не коли непевним поглядом позираючи на катафалк.

Там лежала блїда, молода дївчина, з вінчиком на чолї й загадковою усмішкою на посинїлих губах.

З мокрими, чорними від слїз очима йшла за труною мати, уся розбита й знесилена і що-хвилинно підносячи до очей хустку, вимовляла невиразні слова жалю й скарги. Йшов високий, суворий і холодний, батько й світив над головами великою блїдою лисиною. І та лисина розбивала вражіннє того важного й надзвичайного, що творилось в тумані, й вертала думки до дїйсности, до прози буденного життя.

А катафалк сунув ся далї й далї... з вулиці в вулицю... в туман і млу.

— Я не розумію сього: як можна піти од відомого, знаного — нехай воно буде важке, сїре, убоге, нелюбе, — до чогось зовсїм невідомого, незнанного, може просто до „нїчого“, кинутись у якусь прірву. „Жизнь безконечная“... — се тільки так попи співають. А я кажу просто: в якусь прірву... Се малодушіє.. Се що не ка-

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жіть, все таки малодушіє, якого не можна вибачити інтеліґентній людині.

— А хиба у вас ся людина проситиме вибачення? На що воно їй?...

І один голос, і другий, перший роздратовано, а другий пригнїчено-сумно, пробренїли в туманї й загубились, як щось непотрібне й зайве, чому тут, у сій юрбі, немає місця.

І знов через хвилину озвав ся перший.

— Нї, я багато думав над сим питаннєм, і логіка моя не може помиритись з самогубством. Молода людина... Увесь світ перед нею розгортав свої просторп, всї таємницї були ладні виявити свої можливости... Який світ — памятаєте? — променнєм лив ся з її очей, і ось кінець!.. Нї, тут якесь важке непорозмінне. Я не можу мирити ся з ним!..

Туман поглинув сї слова й важкий і байдужий клубочив ся над вохкою землею. А в йому так само дихав великий орґан і бились і тремтїли, як підстрелена чайка слова „Святий Боже... Святий"... І здавалось, що чайка поранена на смерть, підносилась в туманї в гору, пориваючись вибитись з його, до світу, до сонця, й болюче падала вниз на землю, на склизьке камінне, де плазували гидкі і нїкчемнї творіння, й знов поривалась підлетїти, билась крилами і внесилї стїкала кровю.

— Тут не спроста, любочко, тут не спроста!.. Подумайте, як таки так? Була здорова, путлялась з тими кавалєрами, казали: „заміж виходе", і ось тоб на!.. Нї, тут роман. Бачили, який іде Кохановський?.. Як з хреста знятий!.. Нї, тут якась історія.

— А де ви його бачиче?

— Он-он... на супроти отих воріт.

— Ах, осей туман... Не бачу, не бачу, голубочко!..

Туман поглинув старечі, слизькі й хрипкі слова, а чайка знов і знов жалібно билась в повітрі десь зовсїм близько, але невидима. І людям приємно було йти в туманї й слухати те вразливе скіглїннє, і знати, що тут же в туманї, серед живих людей, єсть мертва молода, вродлива дївчина, з блїдим, нерухомим обличчєм і маленькою, прикритою позолоченою смужкою паперу, чорною ранкою в виску. Була в тому якась сумна й принадна краса. І здавалось, що одбуваєть ся якась таємна містерія, початок якої уже всїм відомий, але невідомо, що буде далї, як не видно зараз за туманом далечини. І очі юрби з несхованним сподіваннєм звертались на високого й гордого холодного Кохановського й допитливо придивлялись до його і ждали від його чогось. Але чого, — нїх-

Generated on 2015-08-06 17:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

то не міг сказати, хоч у всіх миготїла думка, що й він повинен застрелитись. На певне у їх була така умова.

І зацікавлений натовп сунув ся в туманї далї. Останнї городські будівлї... поле... залїзні ворота цвинтаря... церква... і хрести, хрести... безлїч хрестів. Виявляють ся вони в туманї, мов виринають з під землї, вітають процесію і знов зникають. І людський натовп тупо дивив ся на їх і сунув далї туди, де повинна була бути свіже вирита яма.

Ось і вона.

Люде стислись, скупились. Полїзли на памятники й штахети. Десь щось зломилось... Хтось упав... Труна похитнулась на плечах тих, що несли її тепер до могили і спустилась на землю. Над нею у млї, брязнувши кадилом, проказав молитву піп, застукотїв молоток і повітрє враз гостро пронизав жіночий плач. Майнула, нахиляючись блїда, широка лисина... Ворухнув ся натовп...

— Земля єси і в землю отідеши...

Знов метушня. Посипались грудки на труну... Жіночий плач гостріше розлїг ся в туманї і лисина безпорадно заметушилась коло могили.

— Кінець ..

Але люде не хотїли, щоб уже був кінець і не росходились, а стояли й чогось ждали. І ось, немов задовольняючи їх бажаннє, до могили протис ся худий, чорний чоловік, з рідкими обсмоктанними, як у таргана бородою, й вусами, і, разом зблїдши, як крейда, схилив на бік голову і театрально простях руку над могилою, мов не даючи її засипати.

— Стійте!

Люде кинули останнї грудки глини й спинились.

— Хто се?

— А Сорокопуд... оратор. Хіба не знаєте?

— Тихше...

Хвилинна мовчанка.

— Ще не зарито сю яму, — почав Сорокопуд, — а ми вже сказали своє „останнє прощай“ сестрі нашій, дочцї нашій, і вже збіраємось розійтись до дворів своїх, до своїх турбот і щоденного клопоту. Але чи подумали ми, яка се могила і кого ми закопуємо в сиру й холодну землю?..

Сорокопуд спинив ся і повів своєю схиленою головою з насупленними бровами, навкруги себе.

— Найкраща квітка з квітника нашого зірвалась з тонкого стеб-

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ла свого і впала в осю яму... Якась невідома нам буря пронеслась над нею і зломила її, і ми стоїмо над нею, повні суму й певтішного жалю.

Він говорив довго й широко-мовно й наприкінці поставив запитанне:

— Коли у тебе було яке горе, то чого ти не росповіла його нам? Ми допомогли б тобі. Ти не булаб одинока між нас... Ти не лежала б така безпорална й безсила, в осій дочасній трунї.

— Брехня!.. — враз різко, мов несподіванний вистріл, ударило оратора жорстке слово і Кохановський, блідий, з блискучими очима, прорвав ся з натовпу до могили.

Сорокопуд замовк, счез в юрбі, а натовп наляканою отарою шарахнув ся од могили.

— Не бійтесь!.. — гукнув Кохановський. — Будьте певні, що я не зроблю вам нїякої шкоди, хоч ви од — оратора до останьої трухлявої пащикухи, які тут були, достойні самої тяжкої зневаги!..

Випад Кохановського був такий несподіванний, що всї разом спинились і мов окамянїли, а священик, як згортав епітрахіль, так і зостав ся з ним в руках, уставившись очима на Кохановського. Якісь непевні постатї, підкрадаючись, протислись до Кохановського і впялись у його сторожкими очима.

— Коли над сією могилою почали промовляти, треба казати тільки правду... Тільки єдину правду!..

Різкий голос і жорсткі слова мов на хвилину розвіяли туман.

— Ви всї, скільки вас отут єсть, убивцї осієї дівчини! Хиба вона могла звенутись до вас за словом поради — до своїх катів?.. Хіба вона могла дихати з вами одним осим, отруєним могилами повітрєм?.. Подивіть ся на себе, пригадайте своє життє... Хто ви такі? Раби нїкчемні, кроти слїпо народжені — ось хто ви?.. Її душа, ясна і чиста, рвалась до світу, до волї, до братерства і рівности людської, а ви... ха-ха-ха!.. Я сміюсь... Чуєте? Я сміюсь — над труною!.. А ви — закликали її в свої темні, смердючі нори, ви вчили її зненависти до людей, ви отруїли її своїм диханнєм і вона вмерла! Плачте!.. Ви плачете, га?.. Ха-ха-ха!.. Нїхто з вас не плакав і не заплаче!.. Не треба ваших слїз умершій, ідїть же геть од неї і дайте її спокій!.. Геть!!

Слова його летїли, мов іскри з під тяжкого молота.

Він божевільний. Ходїмте звідсїль! Його треба забрати... —пронеслось в юрбі і вона, озираючись сунула од могили.

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кохановський остав ся сам і з саркастичною зневажливою усмішкою високий і стрімкий, дивив ся їй в слїд.

Другого дня вранці стояв такий саме туман і город все такий же, мокрий і брудний, хоробливо бренїв і нехотя ворушив ся у млї. Хлопці в картузах з червоними околицями розносили по вулицях вохкі ґазети. Їх купували і, близько підносячи до очей, читали сонно й байдуже. Де-хто з тих, що були на кладовищі, переглядали хронїку самогубств з таємною надїєю зустріти там прізвище Кохановського. Сподївались, що він теж застрелить ся. Але його імя не було в ґазетах. Не було його й самого в городї. Він кудись зник...

Туман стояв ще трі днї й розвіяв ся тільки на четвертий. За той час на кладовищі прибавилось ще кілька нових могил, і коли виглянуло сонце й осяяло їх, то важко було знайти могилу, в якій лежала молода дївчина з чорною дїрочкою в виску й загадковою усмішкою, на віки склеплених устах.

ХРИСТЯ АЛЧЕВСЬКА.

* * *

Таємний парк дрімає наче мліє...
Смереки темнії про щось коханне снять...
Немов зі сна збудитись не волїє
Ся тиха ніч, ся нїжная весна...

І я іду забута й одинока
Смутна мандрівниця у темнї аллєй,
І ніч мовчить ласкава й синьоока
І тихий парк і серце теж мовчить...

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛ. КОБИЛЯНСЬКА.

Через кладку[1])

Повість.

Чотирнадцять день пізнїйше, і вже в горах.

Хожду, блужду по лїсах, щоб здибатись з нею, але доси ще не бачив її. Дивне почуте звиджати ті місця з почутем, що вона так само їх звиджує. Вона. Від часу прочитаня листу матері думка про неї мене не покидає. Я відчуваю. З хвилею, в котрій стрінемось около нашого, або її колишнього дому, чи знов тут або там в знайомих місцях лїса — зайде з нами зміна. Минувшість, з своїми білими подїями надто сильна, щоб не подїлала в який небудь спосіб на нас і на будуче. (Значить на тепер.). До моєї матері, не показувалась вона більше, хоч як впевняє мене мати, вона була-б її повитала радо в себе, хоч би і тому, щоб подякувати її, за її труд около неї підчас подорожі і в дома.

„Коли вона до вас не приходить мамо, сказав я її в кілька день по моїм приїздї, саме як згадала мати про неї, то нам не останеть ся нїчого інше, як піти до неї самим і вчинити се. Мене дивує, що ви се в загалї не зробили.

Мати поглянула на мене, і похитала головою. „Чи справдї ти се поважно говориш Богдане?“ Спитала.

„Цїлком поважно мамо“ відповів я.

„Ти б припускав, щоб я щось подібного зробила?

„Чемність вимагала-б се. Впрочім я далекий від того, силувати вас до чогось подібного“...

„Нехай що по твоєму і вимагала би чемність“ сказала вона, але по правдї — я се не вдїю. Впрочім... я переконана, що в своїй зрозумілости, вона се навіть від мене і не вимагає. Вона іґнорує мене“.

„З своєї тонкости мамо, — хтїли ви може сказати в місто зарозумілости, бо якій небудь зарозумілости в тої дївчини бесїда не може бути. Я знаю Обринських. В них зарозумілости нема. Щирість і доброта не зражають нїкого, отже розуміть ся і її також нї. Колиб ви по щирому до неї віднесли ся, вона б певно вас не оминала; так, як очевидно оминає. Я і так нїколи не припускав, що вона перша зближить ся до вас“.

---

[1]) Далї. Див. V кн. „ЛНВ“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Менї байдуже про се Богдане“... обізвалась мати. „Гадай про те як хочеш. Се річ твоя. Але іти менї до неї, і дякувати за незначні чемности, які робить одна культурна людина другій, я уважаю зі своєї сторони в данім разї за пониженє своєї гідности, а що найменше за нонсенс. Я була доста ввічлива проти неї, запрошуючи її до себе на чай“... „Котрий вона в місто вашої хорої служниці зладила власними руками“. Докінчив я не без злоби.

„Я-б була її і половину своїх тїст до дому передала. Я не така Богдане, щоб не вміла відвдячитись“.

„На що то мамо? Спитав я.

„Власне з щирости Богдане“ відповіла мати твердо.

„Будь спокійний; вона на нещастю, і злиднях знаєть ся хоч і не здраджує того. Вона була-б посилку тїст від мене приняла“.

„На злиднях більше менше кожде з нас знаєть ся мамо“, відповів я, ігноруючи її послїдне реченє. „Річ лиш в тім, як ми себе до того ставимо і то переносимо. Врочім ви помиляєтесь мамо, як утримуєте, що Обринські жиють в злиднях. О скілько менї відомо, Нестор побирає вже хоч не велику, але все гарну плату, з котрою не оден молодий чоловік на його місцї вже і одружаєть ся. Сама панї Обринська по мужові, також не без жалованя, ну, а вона має свої доходи з своїх лекций“.

„Оввa — доходи!!“ обізвала ся мати. „Хоч би була якою вчителькою при симинарії — або сякий, такий титул мала, а то і того нема. А я Богдане, мала-б сама іти в перше до неї і за незначні услуги дякувати?“

„Не „дякувати“ мамо, закинув я подражнено, а радше лиш розпитали ся, як вона маєть ся. Самі споминалисте, що їдучи з вами, вона жалїла ся на біль голови. А те, що закидуєте її, що вона не державна хоч би „учителька“ мамо, дивує мене Відколи виросли учительки в ваших очах так, що ви надаєте їм нараз таку важність? Чи не так? Колись були ви найбільшою противницею жінок з фаховими студіями, і як раз проти панни Обринської, чи не через її стремлїнє до того ворожо настроєні. Тепер, де обставини від смерти батька склались на її некористь, і вона мовчки без жалю, хиба лише з внутрішним смутком іде житєм заробляючи по змозї своєю інтелїґенцією і таланом на своє удержанє, ви закидуєте її браку якихось титулів і факу. Ви не консеквентні мамо!“

„Нехай і так мій сину, нехай що я неконсеквентна. Свої погляди з часом можна змінити. Ти також змінив їх займаючись

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

іншими ідеалами, що не стояли навіть на рівені з першого— доки не дійшов остаточно до теперішнього стану.

При її словах я чув як мені підійшла горяча краска до лиця і я встав.

„ Я іду мамо“... Звернув ся до неї, шукаючи очима за своїм капелюхом.

„Куди?

„До неї,

„До Обринської?

„До панни Обринської.

Через хвилину витріщалась мати на мене, мов туй,-туй мала наді мною завалити ся стеля.

„Стережись сину!“ виботнула вона нараз зміненим майже упавшим голосом.

„Чого мамо — убогої не молодої вже дівчини?

Вона не відповіла нічого і відвернула ся.

„Я-ж, щоб направити те, що ви занедбали мамо. Іду її подякувати за в вічливість проти вашої особи. Чейже мені се увійде“...

„Іди“.

„Я іду“.

Я замикав двері, а вона розсміялась! О, той знайомий мені так добре, мене так часто тиранізуючий сміх. Як прикро відбив ся він тепер в сій хвили в моїй души.

* * *

Я вийшов в город і відітхнув. Чи не було в тім що іно пережитім щось подібного до минулого?

Так. Се тепер мов відживало наново.

Мій взір пролетів мимоволі в сусіднїй город. Але там не було нікого. Все дрімало в літнім сонці що клонилось до заходу, було гарне, зелене — але з Обринських як колись давними літами не видко було нікого. Нї малого Нестора вештаючого ся, за золотими мухами і синіми мотилями — нї її саму. Колишню нашу хату, перемінено на елегантну віллю для ліпших гостей, і лиш давня широка вигідна веранда і довга пишна аллея осталась такою самою. Так само стояли і всї кущі, і рожі — около веранди — хиба що ще більше розрослись. Сама вона — десь заховала ся. До старої якоїсь вдовиці Німкині; зачинилась там мов монахиня і „хто хоче її бачити нехай відшукає“. „Я і брат ми прибули в самоту і ліс — а більш для нікого“... Я відшукав її.

Generated on 2015-08-06 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В низькім обширнім старосвітскім домі, між поважними смереками — з дахом аж угинаючим ся... поміж цвітами і з ґанком оброслим плющим — з білими як снїг занавісами — найшов її.

Се не було по панськи як віднайшов я її. По привитанню в панею Мілер в зільнику я увійшой в довгі взорово чисті коверцями ручної роботи — виложені сїни, і коли на моє застукання — не обізвав ся нїхто, я отворив двері і вступив в кімнату. Вона була тут, в обширній кімнатї, стояла в тій хвили обернена плечима до дверей і вбивала цьвях в стїну. Відтак взяла якийсь перед нею припертий портрет і старалась його повісити. Її тонка стать нїби натягнулась щоб повісити портрет добре — одначе се не вдавалось їй. Очевидно був образ за тяжкий для неї, і вона упустила на хвилю мов втомившись руки з портретом в низ — і ждала неначе спочиваючи. Так постояла кілька хвилин. Відтак чи закравсь протяг кріз мною отворені двері, обняв її, і примусив оглянутись, чи може зачула шелест, доста, вона обернулаь і наші погляди стрінулись. Нїколи в житю не бачив я в друге такого змішаня і заклопотаня в жінки, як в тій хвилї — в сеї дївчини. Почервонївши аж під саме волосє, вона стояла через хвильку — майже безпомічно як дитина — і дивилась на мене.

„Тут заховались ви панно Маню?“ Сказав я, відкладаючи капелюх і палицю на стіл та приступаючи безцеремонно до неї, що уст з замішаня не отверала. „Тут“ відповіла лише й оглянулась мов о поміч, щоб щось з образом зробити.

„Як бачу, я приходжу в саму добру хвилю“. Тягнув я дальше відбираючи перед усїм тяжкий портрет якогось давного войскового фамілїянта, панї Мілер з рук заклопотаної дївчини. „Позвольте панї, що вас виручу з сеї роботи. Ваші руки невдержуть сього добродія, що засївши, вигідно в кріслї нїби жде, щоб нїжні руки дами умістили його на високім становищу“.

Тепер вона мов опамятала ся, і обминаючись з моїми очима подала менї з словом „дякую“ — образ — і зступила легко з низької лавки.

„Дрібниця“... закинув з уданим супокоєм, щоб припровадити її до рівноваги, а відтак додав: „Тепер я займу ваше місце, а ви будьте ласкаві і глядїть, чи вішаю рівно отсего добродія“.

„Рівно, рівно...“ відказала і дивилась як я, відсунувши лавку набік — одним майже рухом підняв портрет в гору і повісив на вбитий него цвях. Відтак постоявши ще і приглядаючись хвилинку чи добре виконав я своє дїло — я нараз обернув ся і простягнув до неї обі руки: „Тепер ми вже по роботї панї“ обізвав ся я до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

неї, що стояла мовчки і блїда мов ждала, щоб я був перший, що промовити: „На мою думку личить нам як добрим давним товаришам, що виконали спільно, благородне дїло привитатись мирно. Як маєтесь панно Маню? Ви зчудовані моїм приходом, а радше моїм несподіваним атаком на вас — чи не так?“

Вона не обізвала ся зараз, але в місто того, поглянула на мене великим допитливим поглядом, і вкладаючи обі свої руки в мої відповіла що добре... і усміхнулась.

„Я і моя мати довжники ваші моя пані.“ говорив я далї. „В подорожі були ви її помічні, хоч як переказувала менї мати, були самі не зовсїм здорові. Доси вона не вспіла до вас особисто навідати ся, щоб поглянути за своєю опікукою, подякувати її за труд около неї — однак, я, довідавшись про се що іно не давно, прийшов сам вмісто неї.“

Вона як передше усміхнулась, і по тім її усміху, що чи не огріло цїле її обличе, вона перемінилась нїби від разу в давну Маню Обринську.

„Хтоб ще на те і увагу звертав.“ Відповіла просто. „Трапилась хвилина стати комусь помічною, то і стала. Побачивши вашу матїр стоячу заклопотану в посередині чужого гурту, менї нагадалась моя власна мати — що дуже не любить сама їздить, і я не надумаючись, зважила ся приступити до неї. Не знаю однак, чи не справила я її тим прикрість. Вона жінка горда і неприступна, а я подекуди боязлива та не знаю...“ і з тим замовкла.

„Чомуж се? Спитав я, приступаючи близше до неї і заглядаючи її в вічі. Давно ви здаєть ся не були такі“.

„Давно!“ відповіла вона і її очи майнули якось чи не зчудовано по минї. „Давно було не одно інакше, а тепер то все перемінило ся. Я пізнала життє, і через те і погляд на людей змінив ся. Однак...“ перервала себе. „Яка я не уважна; я говорю а ви стоїте. Будьте ласкаві сядьте“.

„Я слухаю вас пані — докінчіть.“ Обізвав ся — я і простягнув руку, прохаючи, щоб не рухала ся з місця, а стояла і говорила дальше. Так, говорила, тим самим потрохи альтовим орґаном — що мов шовком оповивав мою душу.

... „Змінили погляд на людей пані?

„Так. Навчилась брати їх такими, якими в дїйсности суть а не якими хтїла-б мати їх наша уява.

„Чи се відносить ся до мене і до моєї матері? Спитав я і поглянув проникливо в її очи. „Життє змінило вас мабуть так само як і мене.“ Відповіла обминаюче моє запитаннє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Хто знає панї! Мене воно лиш виховало, а може я лиш „отер ся“ з дечого; але змінити як се ви може утримуєте — воно мене мало що змінило. В дечім я все ще давнїй мужик панно Маню. Сказав я і усміхнув ся з невимушеним усміхом.

Вона поглянула недовірчиво своїми молодими очима на мене цїлком так само, як робив се хвилями Нестор.

„Про вас говорять, що ви щасливий і вдоволений чоловік і завидують вам того.“ Обізвалась вона спокійно. „А то дуже рідко чути.“

„Дїйсно.“ Відповів я. „Мужик“ не потребує богато до щастя. Гарна хата, добрі, сякі такі матеріяльні відносини, добрий харч... чому нї?

Я поглянув на неї. В її лице підступила, як недавно, темна краска замішаня — і вона заперечила головою. „Я се не в тім змислї думала.“

„Нї... Справдї нї? Сказав я. „А то я б був думав, що і ви пристали до того гурту, що уважає Богдана Олеся за матеріяліста, і Бог-зна якого вдоволеного і щасливого. А все через те, що він зачиняє душу і не виносить своє *я* — на торг.“

„Я не думала в тім напрямі — сказала вона, і нараз мов побоюючись що я поставлю нове якесь її крикре питаннє, підсунула менї крісло, а сама сїла... на софу під вікном.

„От же „в иншім змислї.“ Сказав я. „І я догадуюсь в якім. Очевидно до вас мусїли доходити свого часу і слухи про романтику Олеся, а з тим про якесь його нещоденне щастє у жінок. Правда?“

Вона не відповіла.

„Я бачу, що так, панї, хоч ваші уста і мовчать — і вираз вашого лиця говорить виразно, що ви до того не торкаєтесь. Ті слухи і епізоди з його життя були побільшені і пофалшовані. Я шукав романтики, панї Обринська свого часу — я не таю се. Шукав і на якийсь час і находив, і мав своє вдоволеннє до певного степеня і часу — але не на завши. Вона не вистарчає, ба навіть обридає. Тут мусить поважний мужчина щось тривкійшого мати. Бодай з своїми мужицкими інстинктами думаю так *я* оден. Я не декадент, не модерність а мужик — і бути може тому і визволивсь... з того всего — і дивлюсь спокійно...“ Тут нараз я урвав. Панї Мілєр, з котрою я ще в зїльнику перед вступом в хату привитав ся, отворила в тій хвили двері і не входячи цїлком попросила до чаю.

Я подякував і сягнув за капелюхом.

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Не зайдете колись до моєї матері?“ Спитав я дівчину, котра мов з задуми моїми словами збудилось, і на мене розчаровано поглянула—„вона б радувалась“.

„Ні“. Відповіла вона з тиха уникаючи мого погляду.

„І чому, як вільно спитати?

„На се можете ви собі і самі відповісти. Мої дороги ведуть мене туди де мене шанують і потрібують. Передовсім потребують пане Олесь“.

„Значить іншими словами так: „До вашої матері я б могла лиш тогди зайти, наколиб вимагала сього якась важна незвичайна потреба. Чи зрозумів я вас добре пані?“

„Так“.

„А над тим, що можна чиєсь ушанованнє і любов (навіть ворога) з д о б у т и — ви не застановлялись ніколи?“ Спитав я.

„Не мала до того навязуючих точок пане. Впрочім, додала. „може, але тоді мусів би бути до того імпульс глубокий і поважний, а тут“...

„Тут його нема панно Маню — правда?“ І я усміхнувсь гірко.

„Нема пане Олесь,“ сказала і вмовкла.

„А коли побачимось ми пані?“ Спитав я подаючи її руку на прощанє — ігноруючи її послідні слова.

Вона здвигнула плечима. „Останьтесь на чай у пані Мілєр. зробите її прикрість як підете.“ Обізвалась вона вміcто відповіди.

„Ні. Перепросіть, я піду“. Сказав поважно, між тим, коли вона піднялась з свойого місця. Вклонюючись, я завважив, що її біле ніжне лице... чи не побілїло о оден відтінок — але з місця вона о оден крок не рушилась.

* * *

Пізнїйше.

О оден крок, вона все таки сама зближила ся. Тії її і заразом його, (Нестора), уста і тії її і його очи, чи могли вони що ліпшого говорити як саму правду? Але думка, що вони могли хоч би і на короткий час, в очах кого іншого тонути подражнює мене. А все ще гарна. Поважна, трохи ігноруюча, з однаково „молодими“ очима — все ще гарна.

* * *

Знов пізнїйше.

Я здибував її, але не говорив з нею — пішла сама. Так, так, се все таки в о н а, та Маня, як і я так само той сам що т о д ї був.

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зповерховности вона ще трохи виросла, і її стать гармонійна і принадна... Але ба! кого вона має? Кого може мати убога не молода вже дівчина?

Ні. Вона має свого Нестора. Невинного молодого брата — мислителя, мужеску мімозу а твердого як камінь. Він її защитник, і приятель. Його вона собі виховала і він її сторож.

* * *

Лист пані Міллєр до своєї приятелькі пані Обринської.

Високоважана пані Обринська!

Вже стілько днів уплинуло від приїзду доньки вашої Мані, а моєї улюбленної колишньої ученицї, що аж прикро менї, що доси я ще не повідомила вас, о її тутешнім житю, бутю. Гаразд, що вислали ви її трохи в гори, гаразд що прибуває і Нестор. Та коли властиво приїзджає він? Маня визирає його чи не що дня. Що до неї самої (саме тепер нема її вдома) то в моїх очах, від часу як небачила я її (від послїднього мого побуту в вас) вона все ще та давна Маня, з своїм пишним сміхом — наколи розсміваєть ся; із тими очима що пригадують її матір. Одначе, що до душі її, я не доглянула ще до дна її. Вона зачиняєть ся. Говорить і розказує про всяку всячину, про щоб і не запитала я, а про своє нутро анї слова. Писалисте менї свого часу дорога приятелько, що вона відкинула добру партію і що не знаєте, що властиво має вона за пляни з своєю особою на дальше. Що до мене моя дорога пані, то я знаю лиш одно, хоч те о д н о — відгадує, сама моя власна душа, бо сама вона, як кажу, не говорить нїчого. А се, те: Ваша Маня не забула Богдана Олеся і доси. А чи добре се що вони будуть тут, хоч і не з часта бачитись, я не знаю, особливо що до її особи. Богдан все ще той сам гарний й поважний мужчина, і все ще, як менї здаєсь цїкавить ся нею. Але щоб його мати, та горда матеріяліетка, хоч трохи, хоч би на старість змінила ся — то не скажу. Як колись, показує вона себе і тепер, в дорогих матеріях, мірить убожшого від голови до ніг, носить свої дорогоцінности з пихою, наставляючи по можности кождому украшені перстнями руки до поцїлунку. Десь бачила ся я з нею раз приладково в поворотї з церкви — але маю доста. З поверховности подалась трохи колишня пишна постать, — зраджує, що житте, не доторкалось все і її лиш самими нїжними руками. Та що з того! В нїй і тепер ще повного егоїзму і фальшу, яким дотикала болючо, не одну душу коло себе, мучила не оден раз окруженнє своє а власного свого мужа, до розпуки допроваджувала!

Витаючись та перебалакуючись по щирости (бодай з моєї сто-

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рони), я сказала до неї між іншим жартом: „Хоч би сього року панї, булиб ви нам синову привезли в гори і представили. А то все самі прибуваєте в двійку з сином. Чи справдї не гадає пан Богдан одружити ся? До нас доходили одного разу слухи що він женить ся! так сказала я — одначе — Господи, — що сказала я такого, що вона так на мене витріщила ся? Аж почервоніла.

„Мій син не вженить ся без рахуну — як би се хто думав.“ Відповіла. „Мій син свою матїр поважає. Як найдесь така дівчина, що догодить менї і йому під кождим взглядом... себ то як припаде нам обом до вподоби — я дам призволу до женячки, — а як нї, він дасть собі і без жінки раду. Слава Богу доси мама його в себе зле не держала. Чи не здоров він, чи не на становищу — життє йому не рай? Доки життя мого — йому все так буде. А слава Богу я ще чуюсь сильна і при здоровлю, отже буду його дозирати лїпше як жінка. Нехай не журить ся нїхто моїм Богданом, коли сама я не журю ся. А як хто буде ним надто цїкавити ся, то ви розповіджте се всїм. Нехай собі нїхто не робить на його непотрібні надії!!.. . . . . .

„Бідна Маня, бідний Богдан, отсю гору ви не перейдете“ подумала я тодї, і ся думка мене не покидає.

Ось і стілько, що моглаб вас на колишну тему „Маня і Богдан“ на хвилину дві, заняти. Що Богдан може все таки іншої гадки як його мати, нехай послуже за доказ, що оногди відвідував Маню. Правда, все те про що розмовляв він з нею, менї невідомо, але знаю лиш те, що коли по його відході я, зайшла до Манї, вона сидїла низько схилена над якимось шитвом, і видалась менї надто поважною.

„Що Манусю спитала я її, погладивши її нїжно по волосю. Пішов ваш гість?

„Пішов панї Міллєр“, відповіла, і взявши мене нагло за руку поцїлувала її. Се було в неї щось надзвичайне. Вона подібного нїколи не робить.

„Чи був Богдан проти тебе добрий? Спитала я і тут же пожалувала своїх слів.

„Добрий“. Відповілə вона. „Повісив ваш образ панї.“

„А далї?“

„Нїчого. Хиба що сказав між іншим, що можна навіть і любов ворога здобути.

„Можна донько...“ відповіла я і погладила її як перше.

Вона не обзивалась більше. Лиш по якійсь хвилинї сказала: „Він здаєть ся той сам що був... і... гарний, панї Міллєр...“

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Гарний і здаєть ся як його батько добрий...“

Вона схилилась наново над шитвом, а її брови зморщились, неначе відчувала фізичний біль — і мовчала. Я відчула, що з його сторони запало щось роздражнююче в її душу — але що се було, я не знала.

По упливі якогось часу, під час котрого жадне з нас не заговорило, обізвалась я. „По що ти Маню приближалась в загалі до пані Олесевої на двірци?“. На ті слова, дівчина на великім вчинку спіймана схилила голову ще глубше, мов поборена і сказала твердо: „м у с ї л а.“

Я поглянула зчудовано на неї. Але вона побоюючись очевидно дальших питань з моєї сторони — зложила з уданою байдужністю шитво в комоду і вийшла як сказала на прохід. „Мусїла“ відповіла вона. Бути може, що з де-яких причин і „мусїла“. Але, що головна причина була все таки тією... що пані Олесь, будь, що будь, все таки матірю Богдана, і вона, в своїй доброті не могла інакше поступити як саме поступила... то розуміє ся вийшло що „м у с ї л а“.

Що з того вносити? Не знаю. Колиб вже Нестор приїхав. Колиб вже він приїхав. Мені здає ся він привіз би з собою гармонію, а що найважнійше, Маня малаб з ким по горах і лїсах ходити. Вправдї впевняє мене, що самому найкраще в природї, але мене не покидає думка. що в його товаристві вона булаб веселїйша.

Стілько на нині, дорога приятелько. Відколи вона в мене, я мов відмолодїла — а хата неначе відновлена.

Ваша незмінна *Анна Міллєр.*

P. S.

Чую, що пані Олель очікує кревнячку Дору К. в себе на якийсь час. Лихі язики в нас впевняють, що пані Дора противна тому, щоб Богдан взагалї женив ся, бо кажуть напрятанного срібла, полотна і т. п. осталось би колись по більшій части її.

* * *

Трєтьої днини.

Нині одержав від Нестора лист, де сповістив мене, що приїзджає пополудневим потягом. О його приїздї однак його сестра не знає, бо він умисне не повідомив її, щоб зробити її тим несподіванку. Довідавшись про се, я всунув лист до кишенї, а сам вийшов в казанім часї проти свого молого приятеля. Що правда, я не менше радував ся його приїзду, чим його сестра — що певно тужливо ожидала свого любимця. Я вийшов проти його на дворець, а він наказавши фіякрови везти свій баґаж на надану адре-

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

су, сам просив мене піти з ним піхотою коротшою дорогою до дому о котрій знав з давна що істнувала.

Я сповнив його бажаннє — і ми пішли. Дорогою оповідав менї, що за кілька день приїзджають колишнї мамині хлїбодавцї а з ними і в о н а — панна Наталя Левенко.

„Зробили твої відносини з надвору до неї які поступи до певности?“ спитав я його впрост, любуючись ним, мов любим якимсь братом своїм. Він змішав ся нїжно мов дївчина — і усміхнув ся.

„Так.“ Відповів. Від коли сестра поїхала, був він там зо два рази.

„І щож?“ спитав я.

„Нїчо. Вона була ввічлива, ми розмовляли досить багато, лиш на жаль був оба рази і доцент Д. присутний“.

„А він там чого?

„Він більше прислухував ся нашій розмові, чим сам говорив, сидїв, крутив вуса — казав оповідати собі де що з нашого урядования; дивував ся де-яким поясненням, о котрих як признав ся, не мав поняття — і відтак ми разом відходили. Видко дївчина припала йому також до вподоби, бо кільки разів зайду туди, застаю його консеквентно. Впрочім — додав своїм нїжним усміхом — нехай собі буває. В менї не ворушаєть ся зависть — скорше біль. Він чесний, і працьовитий мужчина, і особливо до мене щиро відносить ся.

„А я чудуюсь тобі“. — відповів я йому. Може бути, твоя вдача з ґрунту витопчена і ушляхотнена, вже твоїми предками, що гідна спокійно, а радше пасивно дивитись як рівночасно з тобою ходить і другий мужчина до твого ідеалу сидить, і прислухаєть ся, і обсервує вас. Яб се не видержав Несторе, яб або цїлком відтягнув ся, або запобіг би йому освідчаючись; а не от-так мов вижидаючи чого то, як — ти!

На ті слова мої, потрохи нетерпливі, він поглянув на мене і відповів. „Я не кваплюсь, бо і нема чого квапити ся. Я знаю, що вона скоро не віддасть ся. Вона ж не буденна дївчина. А такі не все скоро віддають ся. Бути може я освідчусь її і сього лїта. Не думай що через се моя любов слабша. В мене нема хвилини в котрій би я про неї недумав. А так люблю я її чи не пятий рік. Й працюю подвійно. Раз з обовязку — а по друге хочу опинитись на такім становищу, щоб не потребував нїколи і нїчого від других для своєї особи — а найменше чогось від жінки. Тодї аж хочу я поставити її поруч себе. І тодї я буду справдїшний мужчина. С а м хочу собі свій шлях умостити. А така „самота“ вимагає по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

двійної праці. А як колись піднесу ся вище по над рівень буденного не з ч е с т о л ю б и в о с т и — Богдане, додав майже з гіркостю в голосї і поважно, а з напору внутрішнього імпульсу — я зможу гордо на ті ступені поглянути, котрими ішов я, а котрі вимощені тяжкою працею, що тепер (він усміхнув ся сумно) викликає у моїх товаришів насміх, а для моеї особи назву „Філїстер". Моя праця Богдане — додав і не лиш тяжка, — але і захована — перед буденністю. Буденність ординарна, як і члени її, з котрих складає ся.—А чогоб не доторкнулась—то все забруджує".

„Ти привіз з собою і які наукові дїла? Спитав я, коли ми зближались до улиці з котрої здалека... виднїлись вже високі і поважні сосни... старої „лїсничівки".

„Де кілька. А також і інструмент свій. Будемо з Манею, або часом із нею в двійцї грати. А як нї, буду сам вечерами грати. Се менї мильше по над все — коли можу на самотї з своїм інструментом розмовляти.

„Ідеалїст!" сказав я, поклепавши його по плечах. Добре, що маю тебе тут. Я не дам тобі займатись наукою. Вже аж помарнїв з праці."

„Я був хорий Богдане ще осеню..." відповів він. Простудив ся і кашляв; іще і тепер не позбув ся цїлком того."

„Тут ти будеш мусїв обернутись в рослину як ті смереки на верхах." І сказавши се, я вхопив його жартовливо за рамена і на мить потряс цїлою його високою але нїжною постатею. Він усміхнув ся освобджаючись з моїх рук... „Я не такий безсильний, і не так легко до побореня Богдане, як тобі здаєть ся, — сказав. В менї можна і легко помилитись."

„Що вже то, то правда. Хтоб міг вас зглубити... ви Обринські!"

„Яб з тобою помірив ся колись Богдане... сказаз—не зважаючи на мої слова.

„Добре... Несторе... але я... мужик...

„Колись в лїсї... Богдане й між смереками... я витревалий..."

І говорячи і шуткуючи, отак ми спинились коло „лїсничівки" — що захована між соснами визирала своїми білими стїнами... до прохожих приманчиво.

Тут я, хоч і який короткозорий, побачив з далека, що на низькім ґанку оброслим плющом сидїла пані Міллєр, а біля неї Маня. Обі були звернені до фіртки... і чимось заняті

Ми дійшли.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На скрипленнє фіртки й завісок обі жінки оглянулись. Заким успів я відчинити її і впустити Нестора (сам я остав ся по-за дротяною огорожею — на дорозї) вибігла вже Маня... (побачивши брата) з ґанку, і кидаючись йому радісно на груди, повисла тут-же на хвилю.

„Як радуюсь, що ти вже тут! Несторе! як радуюсь..." говорила раз-по-раз, випещуючи брата з любовю. Відтак відступаючи від нього, щоб міг перейти до хати, вона нараз замітила коло фіртки мене. Миттю звернулась до мене. „Ви привели менї мого брата пане Олесь, і яку радість справили! Я так нетерпеливо ждала його!" і сказавши се, вона простягнула до мене з подякою руку. Я стиснув її, поцїлував не обізвавшись нї словом. Перелякана мов зхоплена на забороненім вчинку, вона відтягнула скорим рухом руку — а я звертаючись за Нестором, що витавсь в тій хвилї з панею Міллєр на ґанку кликнув. „Несторе! завтра або і позавтра з рана жду тебе в себе, підемо між „смереки..." і не вижидаючи, я віддалив ся скорим кроком від лїсничівки...

* * *

Ми були оба на верхах і в лїсї. Вийшли з раня і пішли. Ішли мов святинею, чим раз вище і глубше — в лїсову зелень. Все самим сосновим лїсом і тишиною. Ранне сонце перебивало ся крізь гилле, лягаючи блеском тут і там на зарошенний мох, а живичнй запах, що розходив ся лїсом обіймав і освіжував нас.

„Хтоб так міг з нас хоч від часу до часу покупатись в такім повітрі, сказав Нестор, і розкриваючи груди проти повітря кинув капелюхом об землю, а сам спершись плечима до якоїсь обємистої великанки сосни задививсь поважно вперед себе між верхи сосен. Старенне соснове гилле звисало нерухомо над нашими голсвами, і ми віддались на часок цїлковито потузї лїсової тишини.

„Тут мусїв би і хто подужати", сказав перебиваючи тишину перший Нестор. Але там в долах, вічно в працї, ярмі і науцї, заєдно між стосами актів і фоліянтів, ти хоч би і не хтїв набереш ся хороби".

„Почуваєш себе нездорово? Спитав я, окинувши, молодого товариша оком, що з своїм тонким обличчем пригадував скорше студента академіка чим урядника одної з найповажнїйших інституцій, котрий виглядав в тій хвилї дуже гарно відгорнувши волося з білого чола.

„Я?" Спитав він, усміхнувшись весело. „Се я не про себе, а так в загалї говорив".

Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„І ти тут свій кашель покишеш“ закинув я. Під осими соснами ти повинен найбільший час твоєї відпустки перебувати. В тебе як сам говориш, ще на кілька років праці, тож треба до неї тут скріпляти ся.

„Менї нїчого не хибує“ сказав він поважно. „Ти чоловіче не знаєш Обринських; кинь їх і звежі в долину, вони всї стануть на рівні ноги. Вони репрезентанти витривалости і непоборимости, дарма що се по їх поверховности неслїдно. Примір. анї по моїй, анї моєї сестри.“ Але — додав нараз весело—заким я зверну тебе Богдане до дому, підім ще і на другу сторону сеї пишної гори по котрій бігав я стілько малим хлопцем — або і он там під скалу.“

„Го, го!.. Несторе, сказав я і поклепав його по плечи. Ви обоє з сестрою, хоч і які добрі репрезентанти — витривалости і „непоборимости“ — але менї ви не дорослі. Я всеж таки від мужицької крови не віддалив ся. Я горджусь тою своєю силою. Її не побіди нїхто так легко. Навіть і ви панята мої нї“. Ледви як вимовив я ті мої слова — він вже зближив ся до мене. Усміхаючись одним кутиком своїх уст, що так живо пригадували менї сестру його, він прилягши грудею до мене та обвивши мене своїми руками мов корінєм деревини якої — стиснув мене сильно молодечо аж до болю і тут же і оставив. „Не глузуй з „панят“ сказав і розсміявсь з вдоволеним, побідним поглядом. „Менї страх хочеть ся голїте кинуть тебе, ось тут на землицю — столїтнїй сосні під ночи — чуєш?“

„Чую хлопче.“ Відказав я мимоволї і собі усміхаючись. „Але поки що дай тому спокій. Прийде час ти кинеш. Але як кажу, поки що ще сам кріпись... А тепер здіймай капелюх з землицї, поклонись сосні і ходїм, куди нас очи ведуть. Ще з годину ходу лїсом а там вийдем на одну царинку і припічнемо. Коли то нам сприкрить ся — заглубимось в шум сосен — а що там зачуєш, перекажеш її як вона приїде.

„Нї, Богдане; тобі належить ся першенсто до переказу — я буду мовчати.“ І сказавши се, він нараз споважнїв — і ми пішли. Він передо мною високий, стрункий, більше хлопячий як мужеський в білім, легкім капелюсї — а я не менше мовчаливий за ним.

Ідемо...

Ми оба і враз з нами тишина. Тут і там шелесно, блискавичне дряпанє може вивірки якої, або полохливої птахи...

Ми стаємо, оглядаємось і слухаємо. Часом віддихуєм глубоко — особливо Нестор... робить такі вправи — і знов оглядаємось.

„Чуєш що Несторе?“ — питаю я.

„Уважаю...“ відповідає він і заходить глубше між сосни мов в церкву...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так довго...

Остаточно ми не вийшли на царинку, лиш противно в низ себ-то мов в яругу в роздвоєнє гори — де вона хоч заросла рідшою сосниною серединою берігла між камінєм потїк. По обох сторонах потока, скалисте гостре каміннє, а трохи оподалїк від них, тут і там між молодими соснами вільні, ясні місця...

Тут ми полягали.

Соняшне сяєво, розпарює соснину, рамена сосен звисають низько над нами, днина чудова, а горяче повітрє переповнене, живицею...

Недалеко нас, висадив ся з гори — камінь велетень. Веґетація пишна. Трава, папороть, арнїка, незабудки і т. и. Все те розкошує около беріга потока.

Ми, покидавшись на землю в траву, повідгортавши з зіпрілого чола волоссє — лежимо...

Я лежу довго, спокійно, майже забуваю про свого недалеко мене так само неповорушно лежачого сусїда. — Якісь картини, з давна, і теперішности, перепливають, і мішають ся в голові. Нараз, коли затулюю очи, бачу картину з послїдного року, за ким виїхав я з батьківщини з першим авансом до З... Її вже тоді в дома небуло. Саме в зимі того року вона виїхала до панства Маріянів, а — лїтом в день перед моїм виїздом на завши ходив я з тоді ще малим Нестором попращатись з лїсом. Він, розуміє ся, о тім не конче знав.

Тоді я перележував в лїсї також, як ось тепер на землї між смереками, а він малий бігав около якогось невеличкого багна над котрим уганялись стрикізки, і старавсь вловити їх. „Щож ловиш їх Несторе? Питав я. „Нї.“ Відповів він. „Вони лїтають округ мене, нїби зачіпають мене, а я, як обдурюваний кручу ся між ними, аж упрів, — і не можу жадну вловити!“ „Вони такі, як твоя сестриця Маня.“ Сказав я йому на те — і більше нїчого. А він відповів знеохочений „Та що менї зтого! Коли б я міг таку libelle вловити!..

. . . . . .

Чому менї саме от се, тепер по стілько роках нараз пригадалось — я не знаю. І пролежавши ще якийсь часок, так мов потонувши в спогадах і гадках я — кликнув: „хлопче! прижмури очи і слухай!

„Чудово! шум сосен заливає повітрє — колишись в нїм — я чую і упиваюсь Богдане! Небо таке чисте, сине і без хмарки, само силує око прижмурити ся — бачиш?“

„Бачу Несторе, але волїю, вслухувати ся в шум сосен. — Не рухають ся, а чуєш їх — чудо!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Тайна сосен Богдане. Шкода, що Мані нема."

„Шкода."

„Он там Богдане... глянь, який природний бассен виробив ся з потока. Просить скупатись в нім.

„Скупай ся."

„Яб зараз... але боюсь... я зіпрілий, іще потрохи кашлаю. За тиждень — два... зможу. Але яка шкоди... пишний басен!

„В нім мабуть і купають ся — Несторе."

„Хто?

„Ночею при місячнім світлі русалки..."

Він обернувсь нараз лицем до мене і усміхнув ся. „Ти говориш як поет Богдане. Хоча що правда, можна і не укладаючи вірші бути поетом."

Знов мовчанне...

По хвилині „Хлопче!"

„Що Богдане?

„Пригадуєш — як я мав з гір виїзжати (ти був ще малим хлопчиком) — і ми оба в послїдне ходили в лїс..."

„Пригадую.

„Ти був пишний хлопчина.

„Дурень був..." відповів він і усміхнувсь.

„Я лїг на землю, от як нині під смереки, з душою повною туги і смутку, а ти обходив чи оббігав якусь невеличку калабаню, що виробилась, з недалекого жерела, і старавсь вловити стрикізку, толкуючи менї, що їх крильця тому прозоро синї, бо і небосхил такий. Відтак силувавсь ти, вловити конче таку одну стрикізку. А остаточно не вловивши жадну, вмучившись, ти покинув се, прийшов і лїг около мена. Ти, кажу, був пишний хлопчина Несторе, і тодї заворушилось в менї, бажанне мати такого хлопця як ти..."

Він зарумянив ся нїжно і відповів. „Виховай собі такого."

„Так Несторе... але і з моєю мужицкою кровією."

„То вже не був би такий як я." обізвав ся він.

„Нї. Бо тодї був би се почин до нового пня на будуче. „Und wo das Harte mit dem Zarten sich paart da giebt es einen guten Klang". Лїпший і досканальший матеріял для сего міра чим з окрема Обринські і Олесї."

„Може" відповів він, і нараз підняв ся бистро на рівні ноги.

„Ти куди Несторе? Спитав я не відвертаючи з його стрункої постатї очей.

„За стрикізкою... Он там бачу над бассеном."

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я усміхнув ся. Ага, бажанне з хлопячих літ ожило. Спробуй— але не вловиш її... і я за ним встав з свого місця.

„Вловлю.“

Він здоймив капелюх мовчки, його ніжні уста звузили ся мов затяли ся, і він підійшов уважно до природного як казав „бассена“, де в воздусі над ним кружляли, блискавичним летом, чудові, прозоро сині з баньковатими очима стрикізки.

Я приглядав ся спокійно його ловлі, скорим, зручним, і тут і там знов майже комічним рухам, не можучи здержати ся не розсміяти ся з него в голос. Часом він також розсміяв ся... але се був на пів голосний, трохи замкнений в себе сміх — яким як кажуть, сміють ся, великі розважні уми.

„Здає ся, в тих великих збиточних мухах, бачиш ти в тій хвили очима твоєї уяви панну Наталію...“ кликнув я до молодого товариша.

Він не обзивав ся, роблючи в місто відповіди рух, щоб я ради Бога мовчав, не займав його...

„Не вловиш Наталку!“ кликнув я за якийсь час, жартовливо, коли показалось, що його заходи оказались даремні.

„Спійму,“ відкликнув, нахиляючись з капелюхом в руці знов над водою...

„Залиши!“ Закликав я знов. „Ходи припічни. Де далі треба нам до дому вертати.“

„Я мушу!“ відкликнув він, не звертаючи навіть за мною голову.

„Ага малий Нестор!“ Обізвавсь я знов. „Ну, лови здоров як хочеш, а я волію за той час придивлятись потокови як він невтомимо переливає ся через каміннє, і тут і там запінює ся.“ . . .

. . . . . .

На дворі стояло пишне, соняшною спекою переткане полудне. Сосни розпарились, а небо сіяло, такою синею ясністю, що годї було і очима на нього звести—а в округи тишина. Так якийсь час. Нараз скорий блискавичний рух Нестора, а в слідуючій хвилі по тім і тріюмфуючий оклик „маю! — вже маю її Богдане — бачиш?“

І цілий зіпрілий, аж почервонівши з напруження і спеки, ніс вловлену за крильця велику з синіми крильцями муху — „Наталку.“

Станув близько коло мене, і придивляв ся її поважно.

„Дивно...“ обізвав ся по хвилині мовчаня. „По ґерманськи називають її Wasserjungfrau.

„Яж казав Несторе — „муха Наталка,“ зачіпив я його знов. Він не зважав на те. і в місто всего спитав:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„А ти не хочеш жадну вловити?“

„Нї, Несторе. Моя прийде сама до мене.“

„Чи ти такий певний того?

„Так пророчить менї мій мужицкий інстинкт, ідучи рівною простою дорогою здорового розуму“. Нараз цїлком несподївано пустив він стрикізку на волю.

„Ходїм, звернув ся він до мене.“

„На що ти пустив Наталку на волю?

„Нехай радує ся житєм. Я передовсїм хтїв її лиш здобути.“ Відповів він.

„Ага, так вимагає лицарська жилка аристократа. А я нї Несторе. Мужик заховує ся все більше пасивно. Де вже нам в парі іти. Але ходїм!“

„Ходїм.“

Кінець другої части.

(Далї буде).

В. ТАРНОГРАДСЬКИЙ.

Бажаннє.

Чому я не сокіл, не хмарка отта,
Нї в небі прозорім зірка золота,
Не вільная чайка, не хвиля гнучка,
Що тихо хитає човен рибака.

Чому я не вітер, чому не скала,
Не квітка весняна, не срібная мла.
Чому — кругом мене — бездушні вмерцї;
Байдужість в їх серцю і сон на лицї...

Чому — в мене руки, — не крила орла,
Щоб мука догнати мене не могла,
Чому до землї я прикований вік,
Чому я не сокіл — чому чоловік?..

Generated on 2015-08-06 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ф. МІСТРАЛЬ.

Спогади та оповідання [1]).

VIII.

— Ну що, спитав мене батько, на сей раз скінчив?

— Скінчив, відповідаю, тільки... Менї треба буде піти в Нїм (Nimes) здавать на матуру, се досить нелегко, менї навіть трохи боязко.

— Іди, йди; ми, як стояли полком біля Tignierss, не такого, сину бачили.

От я і почав готувати ся до подорожі в Нїм, де тодї були іспити на матуру. Мати дала менї дві чисті сорочки, зложивши їх гарненько разом з святочною одежою в картату хустку та зашпиливши шпильками. Батько дав менї в полотняній торбинцї сто пятьдесят франків серебром кажучи:

— Гляди ж, не загуби, та не ростринькай.

І я пішов з дому в Нїм з пакуночком під пахвою та добрим лозовим цїпком у руках.

Прибувши до Нїм я зустрічав уже чимало хлопців з окружних шкіл, що, як і я, прибули складать матуру. Вони були здебільшого з батьками, пишними панами та панями, з кишенями повними рекомендацій: один мав листа до пана ректора, другий до пана інспектора, третїй до префекта і всї вони неслись так гордо мов би хотїли сказати: „ось ми так певні в нашій справі“.

А я, бідний хлопчина з села, не знав нї живої душі і єдине, що я міг зробить, було: помолитись нишком до St. Baudeli, патрона Нїм, щоб вклав трохи доброти до мене в серця екзаменаторів.

Нас замкнули в ратуші (Hôtel de ville) в великій порожнїй салї, де старий професор продіктував нам гугнявим голосом латинський текст і, взявши добру понюшку, сказав:

— Панове, маєте годину, щоб перекласти сей текст по французькому.

Повні запалу ми взялись до працї і, коли година скінчилась, наш старий зібрав переклади і, відчинивши двері, сказав:

— До завтра.

Се був перший іспит.

Усї хлопцї розбрели ся по містї, а я зостав ся одним однісенький з моїм пакуночком та палицею посеред вулицї.

Треба подумати про кватирю, кажу сам до себе, і став шукать заїзду недорогого, але пристойного; позаяк у мене було досить, часу то я

[1]) Далї, див. V кн. ЛНВ.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

разів може з-десять обійшов місто. Але отелі з лакеями в чорних фраках, що за пятьдесят кроків вимірили мене очима з голови до ніг, салем-алейки та церемонії високого світу, усе се мене лякало.

Перейшовши в передмістя я вгледів такий напис: „An petit Saint Jean". Сей petit Saint Jean сповнив моє серце радістю. Мені зразу здалось, що я в рідній стороні. Справді, Св. Іван наче наш рідний святий. На св. Івана роскладають вогнища, єсть трава св. Івана, яблука св. Івана... І я ввійшов до „Petit Saint Jean". І я не помилив ся.

На подвірї заїзду стояли понакривані вози, роспряжені коні, групами стояли Провансальці, розмовляли та сміялись. Я пройшов тихенько в салю і сїв за столом.

Саля була вже повна і самими огородниками: одні з Сен Ремі, другі з Шато-Ренар, хто з Брабентан; усї вони знали один одного, бо що тижня приїздили на базар.

Розмова була про саму городину.

— Бенезет, почому продавав сині баклажани?

— Любий мій, менї не пощастило: такого було їх там, що мусив спустить за такі гроші.

— А насїння з пирею?

— Те, кажуть, продаватеметь ся; чутка така, що війна буде, а мене запевняли, що з нього роблять порох.

— А квасоля?

— Пропала.

— А цибуля?

— Враз розібрали.

— А гарбузи?

— Доведеть ся давать свиням.

— А динї, морква, сельдерей, картопля?

Я спорожнював свою миску і не обзивав ся й словом.

Коли вони виговорились, мій сусїда звернув ся до мене:

— А ви, молодий чоловіче, коли дозволите спитать, чи ви теж з городиною? Щось наче не похоже на те.

— Я, нї... я прийшов до Нїм, відповідаю несміливо, щоб здать на матуру.

— Матуру? Матуру? перепитували один одного за столом, як він сказав? Та то ти не розібрав...

Я засміяв ся і став поясняти їм, як міг найкраще, що то таке „матура".

— Коли ми кінчаємо школи, вчителї наші навчили нас усього: французької, латинї, грецької, історії, реторики, математики астрономії, філо-

Generated on 2015-08-06 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

софії, — всього не перелічиш усього, що можна тілько уявить собі, тоді нас посилають до Нім, а тут дуже вчені пани питають нас...

— Еге, так як бувало нас питали в катихизмі.

— Так само. Сї учені питають нас про всякі речі, про які пишуть в книгах і, коли ми добре відповідаємо то дістаєм матуру, а тоді вже можем бути нотарями, лїкарями, адвокатами, суддями, супрефектами, чим хочете.

— А коли зле відповідаєте?

— Тоді вертай ся додому. Сьогодня нас перший раз тревіяли, а завтра вранцї переведуть на решето.

— О бодай його! скрикнули мало не всї за столом, ми б хотїли бути тут, щоб побачить чи ви застрягнете чи пройдете!

— А що ж вас питатимуть, ну наприклад?

— От спитають, наприклад про всї війни, що були на світї, відколи люде воюють: війни Жидів, Греків, Римлян, Сарацинів, Нїмцїв, Французів, Еспанцїв, Анґлїйцїв... Не самі війни, але ймення полководцїв, королїв, їхнїх мінїстрів, їхнїх дїтей...

— Ото, хай йому! А яка ж користь вам з того, коли ви знатимете усе, що трапилось на світї, відколи Св. Іосиф був хлопцем? Аж чудно, що такі люде та гають час на такі дурницї! Видно по сьому, що їм більше нїчого робить. Коли б їм треба було, як нам, з самого ранку копать землю, не думаю, щоб вони дуже пеклувались про дїтей царя Ірода... Але кажіть далї.

— Не самі ймення королїв, але також усїх народів, усїх країв, гір, річок... а про річки треба знать відки вони починають ся та куди течуть.

— Дозвольте вас перебить, сказав один городник з Chateau-Renard, вони певне спитають вас звідки береть ся джерело Vaucluse? [1]) От де вода! Кажуть, що вона має сїм русел і на кожному ходять баржі. Я чув, що один пастух випустив свій ціпок в прірву звідки воно виходить у підземлї і, що його знайдено за добрих сїм льє відти, в якомусь джерелї в Сен-Ремі, чи сьому правда чи нї?

— Все може бути... Потім нам треба знать усї моря, які де є на світї.

— Вибачайте, що я вас перепиню, сказав той самий, чи ви знаєте від чого море солоне?

— Бо в ньому є сульфат камя, сульфат магнезія та хлористий...

— Де там, один рибалка запевняв мене, що то від кораблїв з сілю, що вже відколи розбилось чимало.

---

[1]) Воклюз (Vaucluse) знаменитий водопад, що дає назву департаменту Vaucluse.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Холи хочете... Потім нас спитають, відки береть ся роса, дощ сніг, грім, блискавка...

— Ну, про дощ, то ми знаємо, що хмари набирають його в міхи з моря, але блискавка, правда, що вона зовсїм кругла?

— Як яка... Ще питають відки береть ся вітер та скільки він пробігає в годину, хвилину, секунду...

— Дозвольте перебить, ви ж повинні знати відки береть ся містраль? Я завше чув, що він дме з пробитої скелї, і що як би заткнуть дірку, то він би на завше вщух. От як би до сього додумались!

— Держава тому противить ся, обізвав ся Брабентанець, як би не той проклятий містраль, Прованс був би горо́дом цїлої Франції. Хто б нас стримав тодї? Ми булиб занадто багаті.

— Нас можуть спитать про звірів, птиць, риб...

— Чекайте, чекайте, закричав один знявши руку вгору, а Тараска?[1]) Чи в книгах про неї не говорить ся? Дехто каже, що се байка, але я сам бачив її нору в Тарасконї за за́мком коло Рони.

— Врештї, кажу, нас питають про зорі на небі та скільки льє від землї до сонця та до місяця...

— Ну, се вже неповірю, хто там був, щоб змірять? закричав один. Хіба ви не бачите, що вчені сміють ся з нас? Хороша наука міряти льє від сонця до місяця! Нащо воно здало ся? От якби та наука про місяць та казала, як краще садить городину, або знїмати вошї з бобів, або гоїти свиней, то я б сказав: отсе наука, а оте, що сей хлопець нам балакає, то одна нїсенїтниця.

— Що ти кажеш, закричали на нього, та сей спритний молодик може більше забув ніж ти коли знав! Що не кажіть, люде добрі, а треба мати знамениту голову, щоб усе те вдержать, що він нам говорив!

— Бідненький, говорили про мене дївчата, подивіть ся який він блїдий! Видко, що книжки не доводять до добра. Якби він ходив за плугом цїлий день то певне що був-би румяніший на виду. Та й на що його стільки знать?

— Я, почав один, тільки й був у школї, що у п. Бета, не знав ні А, ні В, але свідчу вам, що колиб менї треба було упхати стотисячну частину того, що їх питають на матуру, то хоть-би ви взяли довбню та клинки, та вбивали менї в голову, так куди там! і клинки притупили ся би.

— Слухайте, люде, закінчив той, що з Шато-Ренар, знаєте, що зробимо? Коли бувало де бій биків, або гарні борцї, часто ж нам трапляєть

---

[1]) Tarasque—міфічний звір (ящірка) що жив де тепер місто Тараскон. Тарасконцї до недавна носили в церковних процесіях чучело Тараски.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся лишитись на день, щоб побачити чия взяла. Осьде хлопець з Мальян має завтра дістати матуру. Чим їхати сьогодня увечері, заночуємо, панове, в Нїм, а завтра взнаємо, чи пан Мальянець дістав матуру.

— Гаразд! загукали другі, хоть так, хоть сяк, а день пропав з базаром, то хоч побачимо чим се дїло скінчить ся!

На другий день у-ранцї, з добре неспокійним серцем, повернув ся я до ратуші разом з іншими кандідатами. Але чимало з них не були вже такими гордими, як вчора. В великій салї за довгим столом, заваленим паперами та книжками сидїло пять професорів, що навмисне прибули з Монпельє, в жовтих професорських тоґах, з горностаєвими накидками на плечах та докторськими шапками на голові. Се був цїлий Faculté des Lettres з Монпельє, і чи не дивний випадок: між ними був проф. Сен-Рене-Таляндьє (Sain René-Taillandier), що по кількох роках став горячим оборонцем провансальської мови. Але тодї ми ще не були знайомі і вчений професор і не догадував ся, що селянський хлопець, який мимрив перед ним, стане колись одним з його приятелїв. Менї пощастило: я склав іспити і вертав ся звідти, наче мене янголи на крилах несли. Було душно і менї хотїлось пити, я був таким несміливим і і так мало знав життє, що зроду нога моя не була в café і я ненасмілював ся ввійти туди.

Я вертав ся вулицями, сяючи так, що всї на мене звертали увагу, а дехто й говорив:

— Осей так і видко, що дістав матуру!

Надибавши підсліпуватий фонтан, я напив ся свіжої води і сам король з Парижа був менї не брат.

Але найкряще чекало мене в „Petit Saint fean“.

Огородники дожидали мене нетерпляче і вгледївши, що я сяяв, мов само сонце, зустріли мене криком:

— Пройшов!

Чоловіки, жінки, дївчата, всї повиходили, давай стискати руки та витати, наче їм манна з неба впала.

Тодї той що з Шато-Ренар з сльозами на очах сказав:

— Земляче, ми дуже раді! Ви показали тим панкам, що з землї не сама комашня виходить, а виходять люде. А ну, дївчата, давайте фарандóли!

І ми, побравши ся за руки, натанцювались на подвірї St. Jean, тодї посїдали за обід, пили та співали, аж поки прийшов час їхати.

Тому минуло пятьдесят і вісїм років. Кожного разу, коли я буваю в Нїм і хоч з-далеку бачу напис „Petit Saint Jean“ сей епізод з моєї молодости встає менї ясно перед очима і я з приємністю згадую тих

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

добрих людей, що вперше дали менї нагоду впізнать добру вдачу народню та популярність.

І от я опинив ся нарештї вільний в рідній оселї, серед нив та садків з синїми Альпілями на обрії. Я міг бачитись, коли приходила неділя, з товаришами дитячих лїт, яким я так заздрив, та за якими я так сумував, коли був у школї. З яким щастєм та ентузіазмом ми оповідали один одному усе що трапилось відколи ми в останнє бачились: Рафель дістав приз за боротьбу; Ноем теж за участь в бої биків; Жільон на перегонах St. Eloi мав найкращого мула; Тонен наймав ся на сївбу до Мерлета; Полєт гуляв три днї на ярмарцї в Бокері.

І кожен з них мав дївчину; деякі мали „вход", себто мали право прийти в неділю увечері посидїти у хатї з своєю дївчиною.

Сїм років школи одірвали мене від гурту і я був одиноким. Коли ми бувало стрівали гуртки дївчят, що побравшись за руки перепиняли нам шлях, я помічав, що зо-мною вони не так поводились, як з моїми товаришами. Вони розуміли один одного в найменших дрібницях, реготали ся з дурниць; я ж став для них паном (monsieur) і як би я начав говорити якій про кохання, вона б напевне не повірила моїм словам.

Крім того хлопцї сї, що виросли в кругї цїлком примітивних ідей та понять, без кінця радїли та дивувались речам, які до мене промовляли мало, або нїяк: посїв, що гарно зійшов, новий віз з міцними колесами, сильний мул, добре навантажений віз або гарно зложений гній — усе се приносило їм радість.

Зате я надолужував зимою на досвітках і мав нагоду чути наших останнїх оповідачів; між иншими Брамер колишнїй гренадір італїйської армії, він живцем ковтав сарану так, що вона цріркала йому в горлї. Другий, котрий безлїч знав казок був старий Дево́. Я радий, що можу згадать його тут, я йому завдячую сюжет моєї поеми „Nerto". Тепер по наших селах чоловіки, повечерявши йдуть в café пограти на білїардї, викурить сїгару або пограти в карти, а від давнїх вечорниць то ледве де найдеш що небудь, що їх нагадує.

Але в мої часи, мода на веселі збори ще далеко не перевелась була: збірались звичайно в хлївах, кошарах, бо біля скотини було теплїйше. Звичайно кожен з тих, що вчащали на сї вечорницї, по черзї приносив свічку і треба було, щоб однієї стало на два вечорі так, що присутні росходились по хатах, коли бачили, що половина згоріла. Щоб свічки довше держалась, на ґніт клали дрибок соли; свічку ставили на перевернену миску або горщик і прялі з прядками сїдали навкруги на обрубках або просто на соломі; деякі жінки приносили дїтей, також чоловіки приходили.

Серед оповідань, що звичайно росказували на вечорницях, осе од-

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

но, що я вам оповім, верталось дуже часто: раз, що один з моїх дядьків, Жером, брав у ньому участь, друге — що се була правдива історія.

Коло 1820 чи 1825 р. вмер у Мальяні один Кльодільон; він не мав дїтей, хата стояла зачиненою, щось в протязї пяти чи шости місяцїв. Нарештї хтось найняв її і перенїс ся.

Але кілька день згодом розійшлась по селу чудна чутка: Кльодільонова хата була нечиста. Нові жильцї чули цїлу ніч, як щось шелестїло та шамотїло, і так чудно, начеб то перегортало папер. Як світили світло, усе стихало, тільки погасять, знов начиналось шамотїннє. Жильцї вишукали, винишпорили, поперевертали всї кутки в хатї, вичистили мисник, вимели з під ліжка, не знайшли нїчого, щоб хоч як небудь могло зясувати нічний шелест; а тим часом чути його було кожної ночі і се довело людей до того, що вони, перелякані, забрались з хати, сказавши сусїдам: „нехай живе хто хоче в сїй хатї: тут нечисто“.

Переляканим сусїдам теж хотїлось знать, що там робить ся і смиливійші озброєні вилами та рушницями по черзї ночували в Кльодільоновій хатї. Як тільки гасили світло, прокляте ворушіннє зараз же начиналось; наче хтось перегортував папер — і не можна було розібрать, відки воно бралось.

Люде, хрестившись промовляли слова, якими звертають ся до мари: „Коли ти добра душа — промов до мене, коли зла — счезни!“ Але нїчого не помагало і воно шелестїло, як і попереду.

Коло громадскої печі, коло млина, на річцї — тільки й розмови було, що про сю пригоду.

— Як би знаття, хто воно, то помолились бы за бідну душу, певне, що заспокоїлась би.

— Е, говорила товста Олярдка,—кому-ж бути, як не Клодільонови: бідний Кльодільон не лишив дїтей — не матиме панахид, от душа його й не має спокою.

— Так воно й справдї, — порішили, — Кльодільонова душа не ма спокою.

Зараз же жіноцтво наскладалось на панахиду по бідному Кльодільонови. Піп відправив панахиду, прочитав усї потрібні молитви і кілька Малянцїв знов вернулись на ніч, щоб побачити, чи помоглось.

А воно ще більше! такий шелест паперами, що чуб на голові до гори ставав! А кожен додавав свого: на горищі знайдено чобіт, чистий мов тільки наваксований, другі бачили вогняного змія, що спускав ся в димар; Ізабо оповідала, що одного ранку з неї все тїло було вкрите синяками: то б то мертвяк пощипав, а вдова Нанон божила ся, що в ночі її щось тягло за ноги.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В неділю на майдані біля криниць тільки про се й розмови було між чоловіками:

— Проте Кльодільон був гарна людина, трудно повірить, щоб се був він.

— Ну а хто ж?

Високий Шарль, якого всі поважали, бо він імпонував як своєю ґіґантскою статурою так і апломбом, сказав відкашлявшись:

— Хіба ж не ясно? Коли шелестять паперами то повинні бути нотаріуси.

Усі скрикнули:

— Шарль каже правду, се повинні бути нотаріуси, бо шелестять паперами.

— Стривайте, — додав старий Феррю, менї пригадуєть ся тепер, що як я був ще молодим, сей будинок продавав ся в суді: він перейшов у спадщину за яку позивали ся і судили ся в Тарасконї може років з двадцять; доти шкробали адвокати, нотарі, та прокурори, доки все добро перевели.

Нїчого дивного не має, що вони тепер вернулись перевертати давні акти та папери.

— Так і є, се нотарі! Се повинні бути нотарі! Тільки й чуть було по Мальянських вулицях. Мальянцї не спали ночами, а як розмовляли про се, то аж холод їм поза спиною йшов.

— А ну, побачимо, чи воно справдї нотарі, сказав флегматично дядько Жером.

Мій покійний дядько Жером служив у драґунах і був брігадіром в часи Бонапарта; він з гордістю носив на лобі славний шрам від удара, що нїмецкий гусар дав йому під Аустерлїцом. Припертий до стїни він сам один боронив ся від двадцяти верхових, аж поки не впав з розрізаним на двоє шаблею обличчем. За се мав пенсію в сїм су на тиждень, і сього якраз ставало йому на табаку.

Дядько Жером зарядив пистолї, сховав під полою плаща лїхтар і вибравсь на ніч до Клодільонової хати; прилїгши на лаві став дожидать, коли „нотарі“ начнуть шелестить паперами.

Коли се шур-шур! зашелестїло, зашамотїло... Дядько враз витягає лїхтаря з під поли і що ж він бачить? Два пацюки, величезних пацюки, тїкали скілька духу. В сїй хатї, як і в інчих провансальских хатах, під східцями на гору була дощана камірчина. Жером злїз на стілець і побачив, що на горі лежало сухе виноградне листтє.

Кльодільон незадовго до смерти зібрав виноград і росклав його на горі комірчини на разспиленому виноградному листтї. Коли він умер,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пацюки зїли виноград і що ночі вертались нишпорити в сухому листї, шукаючи ягід, що ще могли лишитись.

Дядько зняв лисття і пішов собі спати.

На другий день уранцї, коли він вийшов на майдан, люде й питають ся:

— Ну що, п. Жероме, ви наче чогось блїді. Чи приходили нотарі?

— Ваші нотарі не що, як пара пацюків, які шелестїли в сухому виноградному листї.

Добре попосміялись Малянцї і від тодї вже більше не вірили в марюк.

(Далї буде).

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

Лїлеї.

Лїлéями сумними, злотоокими
Цвітуть у серцї давнї почуття;
Лїлеями минулого життя
Встають вони з бозодні забуття —
Такими нїжними, такими одинокими...
Колись вони в гармонїї буття
Бренїли тóнами піднесено-високими,
Акордами могучими, глибокими!
Діждав ся я тепер їх вороття
Лїлеями сумними, злотоокими...

Перед брамою.

Що буде потім — я не знаю..
Але поріг святого раю
Відважно я переступлю,
Бо знову крила почуваю
І знову вірю і люблю!
Що буде потім — я не знаю...

Хай божа ласка буде з нами!
Тяжкими, довгими стежками
Я йшов крізь хащи і терни, —
І ось я стукаю до брами
І знов гукаю: „Відчини!“
Хай божа ласка буде з нами...

Generated on 2015-08-06 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН РАКОВСЬКИЙ.

Сучасний стан питання про походженнє чоловіка зі становища палєонтольоґії *).

Бажаючи розказати про походженнє чоловіка зі становища палєонтольоґії, ми мусимо поперед усього поставити собі питаннє, на основі якого матеріялу може палєонтольоґія що небудь говорити про сю справу? Очевидно, що тільки на основі справдїшних людських кісток, тих кісток, що колись були частиною тїла дїйсних наших предків, диких власників камінних приладів, людий первісних, прародичів нинїшньої людськости. Певно, що для належної оцїнки здобутків науки палєонтольоґії в обсягу нашого питання пожадано знати, яким власне матеріялом користуєть ся згадана наука, для того ми приглянемо ся трохи близше тим кісткам прастарих наших предків, які вдало ся вченим віднайти та розслїдити.

Як відомо, із усїх частий людського тїла кістки найдовше задержують ся після смерти людини. Всей-ж таки коли земля в якій поховано людське тїло, вогка або залита водою, то до кількох лїт навіть з кісток і слїду не лишаєть ся! Одначе коли земля суха, або коли вона ще й така, що втягає в себе вогкість, а через те прямо висушує трупа, тодї кістки можуть задержатись не лиш десятки, але й сотки лїт. Коли-ж лучить ся така нагода, що кістки пересякнуть на скрізь мінеральними субстанціями, які дістають ся до них з водою, тодї вони мінералїзують ся, „каменїють“ і так заховують ся на „вічні“ часи і тисячі лїт можуть пролежати в землї не підлягаючи знищенню.

З сього бачимо, як багато і то виїмкових умов треба, щоби людські кістки із перед тисячів лїт могли до сьогодня задержатись в землї; а коли зважимо ще й сю обставину, що з поміж тих певно нечисленних прастарих скаменїлих кісток, тільки де-які пощастило випадково віднайти, тодї зрозуміємо, для чого палєонтольоґія не може ще і досї похвалитись надто великим матеріялом для своїх дослїдів над походженнєм чоловіка.

Правда, багато кісток викопують по старих кладовищах, які мають заледви кількадесять або кілька сот лїт, не мало знаходять також їх по печерах, от як у нас в Золотім Більчу, та по могилах, на які наша Україна так багата, таким кісткам рахують і по кілька тисячів лїт, одначе палєонтольоґія такими кістками не займаєть ся, для палєонтольоґії мають вартість тільки кістки дуже старі, яким числять кількадесять

*) Див. ЛНВ. 1911.

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

або й сто кількадесять тисячів літ а власне, такі, які походять з т. зв. дїлювіяльних або ледникових часів; кістки викопані в верствах алювіяльних вважають ся вже „сучасними“ і мають для палєонтольоґії лише о стільки вартість, о скільки можуть придати ся до порівнання палєонтольоґічного матеріялу.

Хто бачив отсї найстарші „палєонтольґічні“ людські кости, бодай хоч намальованими, мусїв спостерігти, що між ними відразу можна відріжнити дві ріжні відміни: одні дуже подібні до сучасних, вони тільки відзначують ся вузкою, довгою а просторою лобиною, трохи сплощеним чолом, виступаючими бровними луками (кістки на яких є брови) коротким та широким лицем, і дуже сильними щелепами; отсї кісти звуть „кроманьонськими“ після одної находки в Кроманїонї, яка вперше звернула увагу на кости сього типу. Другі замітно ріжнять ся від сучасних, лобина в них мала, чоло похилене взад, бровні луки дуже сильно виступають, щелепи загалом грубі, дуже сильно розвинені, а долїшнїй щелеп надзвичайно грубий і без борідки, через що передний кінець його не виступає на перед, але навпаки поданий взад, кістки рук і ніг короткі і грубі. Отсе власне „неандрійські“ кістки, названі так після місцевости, де вперве знайдено такі кістяки. Розуміють ся, що окрім тих двох, так відмінних між собою родів кістяків, ріжниця між якими кождому впадає в очи, знайдено також кістяки „посередні“ в яких характеристичні прикмети обох згаданих родів перемішані.

Отже пригляньмо ся розслїдженому до тепер палєонтольоґічному матеріялови, починаючи від кісток кроманьонського типу, бо ті, як мовило ся, більше зближені до сучасних.

Найперше звернули на себе увагу власне кістки знайдені в Кро-Маньон (Crô-Magnon), в долинї Везери в 1868 р. Знайдено там в малій печері, відкритій випадково при будові залїзниці два не цїлі мужеські та один жіночий кістяк, разом з великою силою кремяних приладів магдалинської доби. Подібний кістяк знайдено знов у 1872 р. недалеко Кро-Маньон в Льожері-бас (Laugerie-basse), та 1888 р. один кістик в Шанселяд (Chanselade), коло Дордонь, славної із багацтва передісторичних находок засипані прямо кремяними приладами і звірячими кістками теж магдалинської доби, що безумовно свідчить про те, що і вони того самого віку. Тут зачисляють також кістки знайдені в Солютрé (Solutré), славній столицї кремяних находок того-ж імени а також 16 кістяків, відшуканих в 1872 р. і слїдуючих роках, в „червоних печерах“ (Baousse Roussé), коло Ментони. А далї при кінцї минулого віку знайдено також по одному кістяку в печерах: Дюрюті (Duruthy), Ото (Hoteauz), і Плякар (Placard), усї враз із слїдами магдалинської культури а в кінцї 14 цїлих і 6 неповних кістяків викопаних в Передмостю (Predmost) в

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Моравії, один кістях того-ж самого типу з „дїточої“ печери (Grotte des Enfants), коло Ментони (з р. 1902) і три кістяки з печери Романелї-Кастро в Італії. Окрім того маємо ще багато викопаних черепів (костий голови) з цїхами того самого характеру, як: 6 черепів з моравського Берна, черепи з печери князя Івана в Лявч (Lautsch) на Моравії, череп з печери Ґуґ (Gough коло Cheddar) та багато повних або неповних кістяків, „непевних‘ або нерозслїджених, або таких, що вже майже зовсїм не ріжнять ся від сучасних.

До кісток посереднього типу зачисляють звичайно: кістяк знайдений при розкопах вулиці Франц-Йосифа в моравськім Бернї, два мурииоваті кістяки з „дїточої“ печери коло Ментони, кістяк відкритий власне недавно в Комб (Combe-Capelle коло Montferrand-Périgord, Франція), а далї черепи з Брюкс (Brüx) в Чехах, з Ґалєй-Гіль (Galley-Hill) в Анґлії, а в кінцї черепи: з Egisheim, Tilbury, Denise, Podbaba, Mareilly, Bréchamps, Sligo, Olmo і з Новосїлки в Київській ґубернії, і теж багато ріжних кісток „непевних“, або не добре ще росліджених.

Перєйдемо тепер до кісток неандрійського типу. Найдавнїйшою находкою, що загалом має палеонтольоґічну вартість, є власне находка сього типу, яку й взято за взір кісток того роду, є власне кістяк знайдений 1856 р. в Неандрійській долинї, як раз в половинї дороги між Дюсельдорфом а Ельберфельдом. Знайдено його в малій печері, яку відкрито при нагодї лупаня девонського вапняка, та на жаль через недогляд значна часть його знищилась і затратилась, так, що від затрати вдалось тільки вратувати: лобину, стегнові кістки, рамена й передрамена, частину лївого бедра, праву лопатку й пять відломків ребер. Вратовані останки заховано в музею в Бон.

Другою дуже важною находкою сього типу є два кістяки, знайдені в 1887 р. при входї до великої печери в Спі (Spy), в бельґійській провінції Намур.

Отся находка незвичайно важна із двох причин: по перше тому, що кісткки досить добре зберегли ся, а по друге для того, що враз із кістками знайдено тут також дуже багато ріжних людських виробів та останків кісток ріжних звірят, що дало змогу означити вік тїєї находки. І так поруч кісток знайдено багато кремяних приладів мустерського типу ледяної доби, а на днї печери та в насипі, що вкривав кістки і під печери, силу останків кісток і виразні слїди огнища. Нї один із згаданих обох кістяків не заховав ся в цїлости, одначе полишились кістки власне найважнїйші, які є конечні для оцїнки расових прикмет, головно кістки голови майже в цїлости та кістки ніг, яких власне нема в попереднїх кістяках.

Третя находка, якою незвичайно збогатилась наука антропольоґії,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

є з Крапіни в Кроації (1889 р.) .В значній верстві насипу з кремяними приладами мустерського типу й враз із багатьома останками костий звірят теплої, отже старшої від ледникової доби, знайдено близько 500 ріжних кісток, які належали що найменьше десятьом переважно молодим людям. Що правда, із тих кісток не вдало ся до тепер скласти а ні одного цілого кістяка, але все-ж таки незвичайне багацтво матеріялу, зібраного на однім місци, дало спромогу порівняти ріжні характеристичні прикмети та причинило ся дуже до розясненя багатьох питань.

Четверта нахідка походить із звісної Мустерської печери в долині Везери. Єсть се цілий кістяк молодого коло 16 літнього хлопця, як показуєть ся із уложення і додатків, старанно похороненого. Збруя і прилади, знайдені в могилї, ашельського типу.

Пріч сього маємо іще цілі кістяки знайдені в р 1865 в печері Ля-Нолєт (La Naulett) в Бельґії (долїшнїй щелеп, ліктівка і підстава стопи) і знайдений в р. 1908 в Шапель-о-Сен (La Chapelle-aux-Saints, Corrèze), (голова, частина хребта і кінчин), оба враз з приладами мустерського типу.

Сюди також належать: розбитий череп, без долїшнього щелепа, знайдений в р. 1867 в скелях Ґібральтару, і долїшні щелепи: „русалчиної“ печери (в Arcy-cur-Cure, Франція), з Малярно (Malarnaud, Франція) 1889 р. і з Пті-Пюймуаєн, з р. 1906) частина щелепа з зубами з Шіпки (Морава), а передовсїм долїшнїй щелеп найдений в Мавер (Mauer) коло Гайдельберґа в р. 1907, який, лежав в т. зв. „маверських“ пісках, староділювіяльного походження, побіч кісток звірят старої ледяної доби й з огляду на те, вважаєть ся тепер найстаршою людською кісткою із усїх дотеперішних нахідок.

Неандрійськими вважають також зуби з Тавбах, Перемостя і Берна та ріжні частини кістяків в Marcilly sur Eure, Bréchamps, Denise, усе у Франції і Кебель. Скелєти знайдені в Анґлії, в Tilbury і Suffolk, зачислюють звичайно до непевних.

Варто уваги, що із усїх багатьох до тепер зголошених американських нахідок, ні одна не встояла ся перед критикою і через те для палєонтольоґії не мають вартости, окрім одного черепа знайденого в р. 1866 в Каляверас (Calaveras) в Каліфорнії, одначе він осмішений знаменитою сатирою Брет-Гарта до тепер забутий спочиває в музею в Сан-Франціско.

Ґорянович (Gorjanovic-Kramberger) і Швальбе (Schwalbe) подають оттаку характеристику неандрійських кістяків: висота тїла мала, звичайно около 160 цм., загалом тїло низьке а кремезне, голова круглява або продовгувата, лобина сплощена, чоло похилене взад, бровні луки дуже сильно виступають, очодоли великі, потилиця вугловато закривле-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на, отвір носовий (на кістяку) великий і майже округлий, якідки на лиці виступають, обидва щелепи сильні і грубі, більш або меньше висунені на перед, борідки нема, щелеп долїшнїй звичайно поданий взад, зуби сильні і звичайно випинають ся вперед, бедрові кістки видовжені, кістки рук і ніг короткі і грубі.

Кістяки типу кроманьонського подібні до кісток сучасних людей, хоч всеж таки лобина трохи низша, чоло трохи взад нахилене, луки бровні більш випинають ся ніж у сучасних людей і великі очодоли нагадують нам расу неандрійську.

Із „посередних" кісток, де які є справдї поміж обома згаданими типами, тільки кістяк з Комб і черп з Ґалєй-Гіль, хоч належать до найстарших кістяків, не мають посереднього вигляду, але так як кістки кроманьонського типу подібні дуже до сучасних.

Після тієї характеристики легко собі уявити, як виглядали за життя ті давні люди ледяної доби. Неандрійці були низькі, присадковаті і кремезні, мала голова і великі щелепи, низьке й похилене чоло, випнуті й сильно насуплені брови, плесковатий а заломаний ніс і в перед висунений і безбородний щелеп, надавали їм безумовно непривітний, майже малпячий вигляд, додаймо до сього ще й похилену поставу тїла, на яку вказує будова бедрів і похилу поставу голови, на яку вказує слабий розвій политичних горбів до яких причіплюють ся мязи, що тримають до гори карк, узгляднїм до сього, що переважно дуже малий розвій т. зв. підборіднього вирістка, (spina mentalis), до якого причіплюють ся мязи, які вправляють в рух приклади мови, свідчать про се що мова тих наших ділювіяльних предків була дуже слабо розвинена (Fischer, Klaatsch, Toldt і др.).

Подана характеристика відносить ся також здебільша й до кроманьонців та людей такого типу, як скелєти з Ґалєй-Гіль і Комб, тільки, що високий зріст, струнка постать, досить високе, слабо нахилене чоло й слабо випнуті щелепи, додавали їм більш привітнього і більш людського вигляду.

З сього короткого перегляду ділювіяльних людських кісток, бачимо, що до тепер віднайдено: кроманьонського типу більш або меньше повних кістяків 42, дуже неповних кістяків 6, а черепів около 10, разом всего кістки із 58 людей; посередних повних кістяків 4 а черепів 20, разом всього кістки із 24 людей; неандрійського типу: повних кістяків 3, неповних 16, черепів 1 а долїшних щелеп 4, разом кістки із 24 людей. Отже із цїлої древньої людськости, ледникової доби, полишилось тепер кісток заледви із 110 людей а їх ледви половина цїлих кістяків. Справдї здобуток дуже невеликий, коли зважимо, що преціньледникова доба трівала що найменьше сотню тисяч лїт, та, що, як мож-

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на здогадуватись по кремяних приладах, розсіяних скрізь по цілій середній і полудневій Европі, сі країни були досить рясно заселені. Такий у всякому разї незначний палєонтольоґічний матеріял, яким можемо розпоряджувати в наших дослїдах над походженєм чоловіка, змушує нас до дуже великої обережности в дослїдах і висновках і для того справедливо каже Ґодрі (Gaudry): „La modestie qui convient á tus les penseurs, convient surtout aux paléontologistes“ (Уміркованість, якої повинні додержувати всї люди думки, передовсїм належить ся палєонтольоґам). Одначе з сього не виходить, щоби ми мали закинути дослїди над згаданими людськими кістками та не мали права робити певних висновків, боячись закидів про неуміркованість, навпаки, обовязком палєонтольоґів є розслїдити знайдені кістки та подати наукове вияснення їхньої будови й вигляду, не дивлячись на те, чи се кому сподобається чи ні.

Як ми вже виказали, матеріял, яким розпоряджує наука палєонтольоґії у своїх дослїдах над походженнєм людини є незвичайно малий, тому не один певно подумає: на якій основі може палєонтольоґія з так незначного матеріялу висновувати які небудь стійні погляди або здогади про так важну справу, якою є безперечно походженнє чоловіка? Отже власне, палєонтольоґія має до сього повне право а то на основі слїдуючих причин. Усї дотеперішні, справдї безчисленні дослїди на всїх царинах природних наук виказали безсумнївно, що в цілій природї все дїєть ся після певних, постійних, не зрушимих, вічних законів і через те в природї й нема нїколи нїяких виїмкових, случайних припадків. Все, що видаєть ся нам припадковим, случайним, видаєть ся таким через те, що ми не знаємо причин і законів повстання сїєї появи. Власне згаданий закон загальної причиновости й так сказати б „законности“ в природї, єсть одною із підстав всякої науки, бо всяка наука полягає власне на розслїдженню причин прояв природи та законів їхнього повставання. Для того то, коли єще в 1856 р. відкрито перший неандрійський кістяк і він своїми дивними прикметами від разу звернув на себе увагу вчених то не мав слушности Вірхов, який засліплений Кюверівським доґматом: „L'homme fossile n'existe pas“ казав, що сей скелєт завдячує свій дивний вигляд припадковим, хоробливим змінам, але слушність була по сторонї тих вчених, що вважали той кістяк зовсїм природним і правильно збудованим та на тій основі старали ся прояснити його дивоглядну будову. Ба, що більше, наука виказала, що навіть так звані хоробливі зміни у всїх творах природи повстають після певних правил і законів, отже коли з сього погляду розслїджено згаданий неандрійський кістяк, показало ся, що були дві можливости: або згадані питоменности могли бути наслїдком хороб (гістця, рахіту або подаґри)

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

або дотичний чоловік був свойого роду виродом, от як кретини (ідіоти) чи як у нас на Лемківщині кажуть „бортаки“. Отже докладнійший розслід виказав, що згадані хороби: гостець, подаґра і рахіт викликують на кістках зміни иншого роду як ті, які бачимо на неандрійських кістках а з другого боку кістяки „бортаків“ мають часом подібні ріжниці в будові проти нормальних людських кісток, але наука таки вважає їх наслідком так званого „недорозвою“, себ-то зупиненнем в дальшім правільнім розвою, себ-то вважає, що кістяк бортаків зупиняєть ся на первістнійшім степені розвою і через те має постать, яка для сучасної людини анормально-неправильною та для давніх предків наших, була правильною і звичайною. Се так сказатиб пригадка давнього звичайного стану. Отже нема тут ніякої виїмковости або неправильности, а все утворене після певних законів, тільки, що ті закони треба зрозуміти як слід.

Повисше згадані находки костий ділювіяльних наших предків виказали цілковиту стійність такого погляду, так, що тепер вже й нїхто не важить ся говорити про яку небудь виїмковість або неправильність, але всї наукові досліди звернено в тім напрямі, щоби розяснити як слід взаїмні відносини згаданих ділювіяльних і нинїшних рас чоловіка.

Власне сї взаїмні відносини неандрійської і кроманьонської раси не так легкі до розяснення як би се здавало ся на перший погляд. Вже з сього, що ми попереду розказали про питоменні цїхи обох рас показуєть ся, що неандрійцї своїм низьким зростом, низьким похиленим чолом, і сильними випнутими щелепами нагадують нам трохи нинїшні людомалпи, се б то чоловікоподібні малпи: ґорилїв, шимпансів, оранґутанів і ґібонів, а навпаки кроманьонцї високим зростом, широким, досить прямим чолом та слабше висуненими і слабше розвиненими щелепами більше подібні до сучасних людий. З огляду на те, прихильники еволюції від разу прихилювали ся до погляду, нїби нинїшний чоловік походить від людий кроманьонської раси а кроманьонцї розвинули ся із неандрійців. Останнї, розуміють ся мали би походити від звіринних предків, подібних до нинїшних людомалп. Такий погляд бувби правдоподібним тодї, коли би показало ся, що найменьше, що всї кістки з „неандертальськими“ прикметами є справдї старшими від кісток кроманьонських, себто, що вони все знаходять ся в старших ділювіяльних верствах як останнї. Тимчасом точні досліди виказали, що сього напевно сказати не можна. Вже Вірхов, як небудь не-ґеольоґ, не вірив в „ділювіяльність“ весть, в яких знайдено кістки в неандрійській долині а саме недавно довів Равф (Rauff), що не можна нїчого певного сказати про вік кісток із долини Неандра! Через те ми не маємо права напевно казати, що згадані кістки є ділювіяльні загалом, а тим паче зачислювати їх до староділювіяльного віку. Правда, що другі кістки неандрійського

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

типу є справдї ділювіяльні а кістки знайдені в Крапінї є безсумнїву староділювіяльні, а маверський щелеп вважають навіть, найстаршого з усїх, одначе се все доказує тільки, що люди неандрійського типу жили в Европі у протягу цїлої ледяної доби. Дальші досліди представили цїлу справу в зовсїм новім освітленю. До недавна ще називано загально неандрійський тип кісток канштатським а то після черепа знайденого еще 1700 року в Канштат (Cannstatt) в Анґлії, який власне відзначав ся такими прикметами, які тепер називаємо „неандрійськими". Тимчасом опісля показало ся, що згаданий череп походить із римського або алеманського гробовища, значить, люди такого низшого типу жили еще за часів римської культури. Що правда, годить ся зазначити, що як се виказав Швальбе, „неандерські" прикмети канштатського черепа в дїйсности не так дуже характеристичні і замітні, як се подавано звичайно в описах. Ба, що більше! Свойого часу, на антропольоґічнім зїздї в Ґаґ, Вірхов в розгарі дискусії на сю тему заявив, що він тут в Ґаґ на вулиці бачить також людий із цїлком таким самим черепом як неандерийський! Розуміють ся, що такий поверховний і неумотивований вислів нїколи в науці не мав значіння, але він мимо волї пригадує ся нам, коли нам доводить ся вже в найновійших часах читати про те, що Гернес (Hoernes) виказав, що „кроманьонські" прикмети в будові черепа мали Ґванчі (quanchi), первісні народи канарийських островів, які вже вимерли в недавних історичних часах а й до тепер мають їх ясні Берберийці північної Африки! Так само Макнамара (Macnamara) а передовсїм Боринович і Кляч (Klaatsch), виказали, що характеристичні прикмети „неандрийського типу мають еще до тепер живучі Ескімоси й Австралїйці!" На тій основі ставить Бранка (Branca) здогад, що обі раси первісних людий неандрійська і кроманьонська могли жити рівночасно в Европі; можливо, що неандрійці жили в північній Европі та свій „малпячий" вигляд завдячують свойого рода озвірінню та здичавінню від вікового нужденного животїння посеред крайно непривітних умов ледникової доби.

Одначе як погодити той здогад із найновійшими дослїдами над кістками знайденими в Ґалей-Ґіль, Брюкс, Бернї і особливо в Комб?

Згадані кістки належать безумовно до найстарших викопаних костий; їх знайдено в верствах без сумнїву найстаршого ділювіяльного віку, а тимчасом вони зовсїм не є неандрійського типу! Високий і широкий череп, слабо похилене чоло, малі очодоли, слабо вистаючі бровні луки і рівна борідка хоч не висунена на перед та струнка будова костий не лиш, що зближує їх до кроманьонського типу, але навіть навязує до нинїшних людий австралїйської раси, з другого боку де які прикмети кісток, прямо мавпячого характеру, вказують нам, що маємо тут

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до діла із дуже первісною породою людий, яку й назвав Кляч осібною назвою: „Чоловік Оріняцький“, після доби до якої зачислено кремяні прилади, знайдені враз із тими скелетами (Aurignac). Тут також зачислюють і муриноваті кістяки з Ментони, хоч де які радіби вважати їх свідками осібної муриноватої раси, яка колись мала замешкувати полудневу Европу і для того Верно (Verneau) й назвав їх Ґрімальдським типом, на честь князя з Монако, з роду Ґрімальді.

Додати ще належить, що Неандрійці мають багато спільних рис з ґорилями а Оріняцька раса з оранґутанами і на тій основі Кляч пояснює наведені прояви в слідуючий спосіб.

Первісною расою людий в Европі були „ґорільоідні“ Неандрійці, опісля, в часах старшого ділювія, найшла із сходу до Европи „оранґоідна“ раса Оріняцька, що витворила ся правдоподібно в Азії, та яка живучи посеред привітнїйших обставин теплого азийського підсоня, досягла вищого ступеня культурного розвою і в части винищила, в части виперла Неандрійців, займаючи їхні становища. Із змішання обох тих рас мали виродитись Кроманьонці, безпосередні наші ділювіяльні предки. Розуміють ся, що се все тільки гипотеза, якій не можна приписувати великого наукового значіння, одначе те все змушує нас до великої обережности в рішанню сього питання. Причинюють ся до сього ще й инші обставини. І так досліди Адльофа виказали, що зуби Неандрійців були більше складної будови як зуби нинїшних Европейців і через те неможливо, щоби Европейці із меньше розвиненими зубами походили від низшої раси, у якої зуби були краще розвинені. До подібних висліів доходить також Бранка на основі дослідів над так зв. борідкою. Як відомо у сучасних людий передний кінець долїшнього щелепу виступає наперед творячи так звану борідку. У Неандрійців її зовсім нема, долїшний щелеп в них дуже грубий і його переднїй кінець підстави похилений в зад, через що зуби і губи виступають дуже сильно вперед, нагадуючи виглядом писок. Є два здогади, що пояснюють і сю появу. Валькгоф, Ґорянович-Крамберґер і др. встоюють за тим, що причиною повстання борідки є знидіннє узублення, через що береги щелеп, узброєні зубами скорчуючись подають ся взад, полишаючи давну підставу долїшнього щелепа висунену на перед. Але Бюнте (Bünte), Мораль, Тольд (Toldt) і др. з укладу і будови долїшнього щелепа виказують слушно, що незалежно від редукції узублення, підстава долїшнього щелепа таки справдї висуваєть ся чим раз то більше до переду. Бранка є того погляду, що такі значні переміни не могли відбути ся в так короткім часї, колиб припустити, що в другій половині ледової доби Кроманьонці вироділись із Неандрійців. Те саме відносить ся також і до так званих бровних луків, то є сильно виступаючих берегів кісток при підставі чола понад очима.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Всеж таки якісь первісні люди мусіли бути і щоби заховати всякі можливі осторожности ми можемо за Бранкою приняти, що всї три породи людий: неандрійська, кроманьонська і нинїшня походять від спільних предків, з яких вони помалу виродились менше або більше незалежно одна од одної. Одначе такий процес вимагав-би дуже довгого часу, і для того сей погляд вимагає припущення, що первісні люди жили вже давно перед ледовою добою, себто ще в часах третїшньої доби. Се булиб ті пошукувані від давна люди третїшньої доби, загадкові творцї „еолїтів", про яких вигляд дає нам слабе понятє найстарший „маверський" щелеп так грубий і сильно похилений взад, що Шетензак і Кляч вважають колишні істоти, що мали такі щелепи посередними поміж чоловіком а малпою, а Швальбе ідентіфікує до прямо з пітекантропом. Окрім еолїтів бувби се другий доказ промовляючий за істнованнем людий вже в третїшнїй добі. Мабуть такий погляд істнования людий вже в третїшнїй добі тепер вже не вважаєть ся єресю, бо власне недавно єзуїт Гандман переложив біблїйну потопу світа на перший період третїшньої доби, обстоюючи рівночасно за тим, що згадані ґеольоґічні періоди були значно коротші, нїж звикли думати.

В той спосіб ми станули перед можливістю істнования людини вже в часах третїшньої доби, одначе се зовсїм не розвязує нашого питання тільки пересовує його на дальші часи, бож преціньми мусимо знова запитати ся: звідки-ж взяли ся ті третїшні пралюди? Поступаючи консеквентно в нашім розумованню далї, ми мусимо приняти, що вони походять від ще меньше досконалих предків, які ще більше мали звірячий вигляд. Оттут мимохить ми мусимо зустрінутись із відомою „малпячою" теорією про походженне чоловіка, після якої, як кажуть звичайно, чоловік походить від малпи! Нам здаєть ся, що ся справа надто важна, щоби можна над нею перейти до денного порядку і для того ми вважаємо своїм обовязком розяснити сю справу після сучасного стану науки.

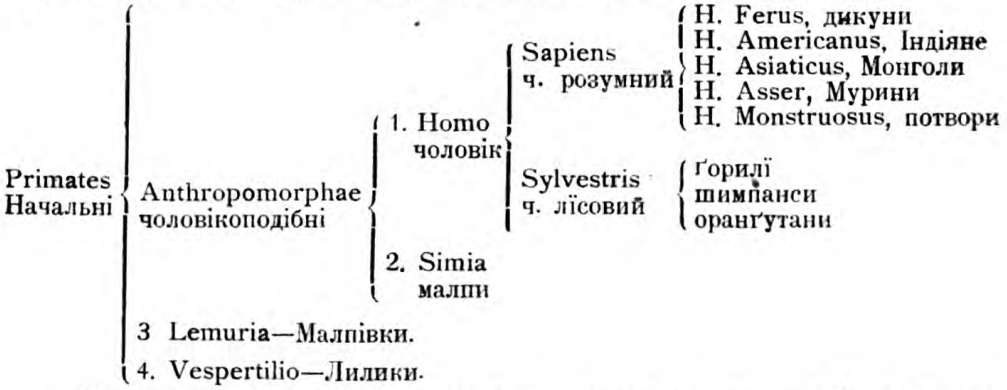
Звичайно думають, що творцями згаданої „малпячої" теорії є Дарвін й його безпосередні вченики Гекслї (Huxley) і Геккель (Haeckel); одначе сей погляд є зовсїм хибний. Як все в природї так і сей погляд витворив ся повільно й помалу. Вже в старовину звертано увагу на подібність людини до малпи; Кольбрудж (Kohlbrugge) покликуєть ся навіть на славного Альберта Великого (Albertus Magnus 1193—1280), який вважав, що малпи вміють говорити, таких поглядів певно знайшло ся би і більше, аджеж кождий, хто бачить малпу мусить звернути увагу на її подібність до чоловіка. Ба що більше, до сьогодня некультурні народи які знають людомалпи, вважають їх справдешнїми людьми, яких вони звуть „дикими".

Так думають Мурини про ґорилїв а Маляйцї звуть оранґутана

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„лїсовим чоловіком“ і переконані, що він навіть вміє говорити, тільки не хоче, бо колиб се виявило ся мусїв би так працювати як і всї люди!

В науцї перший дав вислів таким поглядам не хто инший як власне відомий Карло Лїне (Linné 1707—1778), який у своїм творі: „Systema naturae“ подав такий подїл найдоскональших савців:

З сього подїлу бачимо, що Лїне зарахував людину і малпи до однієї громади сотворінь, ба навіть вважав людомапи „лїсовими“ людьми. Правда загально кажуть, що сим подїлом він висловив тільки безперечну єдність в анатомічній будові тих сотворінь, покликуючись на те, що пре-цїнь він був горячим приклонником ідеї постійности і незмінности всїх родів живин природи, одначе найновійші досліди над творами Лїнея виказали, що в дїйсности він був прихильником ідеї розвою і змінности родів, і подекуди виразно се зазначував в своїх творах, тільки не важив ся сього висловити зовсїм ясно, бо в ті часи такий погляд вважав ся противним доґматам і релїґії. Зовсїм отверто висказав такий погляд в науцї вперве англїйський вчений льорд Монбодо (James Burnett, Lord Monboddo). У своїм творі: „Про початок і розвій мови“ (1773—1792) каже він, що чоловік походить від малпи а спеціяльно від оранґутана, якого властиво вважає чоловіком. Погляди Монбода знайшли горячого оборонця в нїдерляндськім лїкарю Дорнїку (Doornik 1808), який був переконаний, що Европейці походять від африканських Неґрів і Неґри від ґорилїв. Подібні погляди були в тих часах дуже в моді, се можна бачити хочби з того, що проповідник Балєнштед з Пабсдорф в Нїмеччині публично проповідував такі погляди і прогошував їх у своїх численних творах. Балєнштед вірив в звірят, навчаючи при тім, що в ріжних віках землї були ріжні звірята із яких опісля розвинули ся люди!

1809 р. виступив Лямарк (Lamarck) із своєю теорією розвою вияснючи вперве в научний спосіб не тільки можливість але й конечність розвою в природї і був того погляду, що людина походить від малпячих предків. Одначе і він не зважив ся висказати таку єресь зовсїм одверто. Виказавши на основі своєї теорії, як то чоловік міг народити ся із малпячої

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

породи звірят, він додає: „То булиб думки, які можна би висновувати, коли б чоловік, про якого тут мова, ріжнив ся від звірят тільки своїми прикметами в будові тїла і коли-б його початок не був иншим від їхнього.“ Ясно, що останнє закінченнє додано тут тільки на те, щоби закрити ся перед евентуальними закидами.

В 50 лїт пізнїйше виступає Дарвін із своєю знаменитою працею про повстанне родів, якою виборює в науці для ідеї розвою безумовну побіду. В тім першім творі він зовсїм поминає питанне про походженне людини, висказує тільки при кінці здогад, що всї звірята походять із нечислених а може тільки із одної первісної постатї. Одначе пристосованнє дарвінівської ідеї розвою до людини виходило вже прямо із льоґічної консеквенції і для того ученики й гарячі прихильники Дарвіна Гекслї в Анґлії а Гекель і Фоґт (Vogt) в Нїмеччинї не дожидаючи слова свойого вчителя самі доконали сього дїла. Гекслї (1863) пише в своїй працї: „Свідоцтва для становища чоловіка в природї“, що походженне людини від малпи є конечним наслїдком дарвінізму та, що инше поясненне появи людського роду в науці зовсїм неможливе а Геккель в своїй працї: „Загальна морфольоґія орґанізмів“ (1866) запитав ся навіть подати родовід людини від первісних одноклїтинних прасотворінь! Доперва після того Дарвін пише осібний твір посвячений питанню про походженне чоловіка („Походженне чоловіка і половий добір“ 1871). В тій працї висловлює Дарвін що людина морфольоґічно, себто під зглядом своєї будови й устрою тїла, належить до вузконосих малп старого світа і для того мусить стояти з ними в звязку не тільки систематично але і ґенеальоґічно. Отже після того погляду людина і згадані малпи повинні походити від спільних предків, одначе Дарвін застерігав, що з того не можна робити висновку, щоби ті спільні предки „були ідентичні з якоюсь малпою, що живе і зараз або хоч тільки дуже до неї подібною.“ Після такого висказу великого учителя еволюції загал вчених, прихильників ідеї розвою, був сього погляду, що чоловік і малпи походять від спільних предків. Загальне бажанне було відкрити такого „предка“ і в таку пору віднайшов Дюбуа (Dubois) на острові Джаві відомі кістки з малпячими і людськими прикметами і переконаний, що се власне йому вдалось віднайти так пошукуваного „предка“ назвав його „Малполюдом“ — „Pithecanthropus erectus.“ Тимчасом справа із „пітекантропом“ вийшла далеко складнїшою як би се здавало ся на перший погляд. Поперед усього, коли-б він був справдї пошукуваним предком людським мусївби жити в часах дуже давних, коли вже не третїшчих то що найменше найстарших ділювіяльних. Тим часом є прикмети, що верстви в яких знайдено сю находку, пізнїшого походження. Перший Мартін, який означував скорупочки знайдені враз із згаданими кістками, виказав, що

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всї ті скорупочки, які вдалось йому означити, походять іж живучих еще родів звірят. Відтак Вольц (Volz) виказав, що вулкан Ляву-Кукузан, в якого ляві знайдено згадані кістки, є ділювіяльного походження, отже кістки можуть походити що найбільше із половини ділювія. До того самого висліду дійшов також Ельберт на основі ґеольоґічного й палеонтольоґічного росліду місця находжи. Також Шустер (Schuster), на основі розсліду ростинних скаменїлостий знайдених в згаданих трінїльських верствах доходить до переконання, що ті верстви можуть бути, що найбільше старо ділювіяльні. Відповідь самого Дюбуа, на ті висліди ослаблюючі значінне „пітекантропа," не опрокинула тих закидів і тільки з огляду на те, що Селєнка і сам Дюбуа ще не оголосили своїх дослїдів над багатим матеріялом палеонтольоґічним трінїльської фавни й фльори ми мусимо здержатись ще із остаточним осудом сїєї справи.

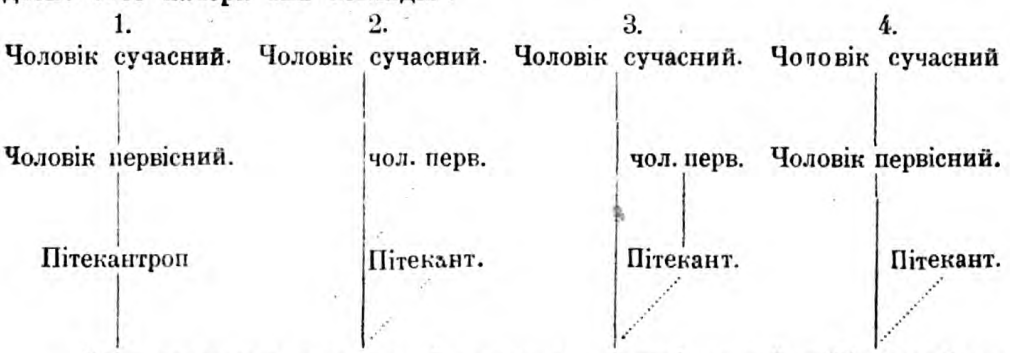
Але супроти „пітекантропа" ставлять ся инші не меньше важні закиди. Передусїм до тепер еще не вияснено, чи згадані кістки належать до одної і тієї самої істоти. Поминаючи давнїйших авторів, ми мусимо числити ся із таким компетентним вченим як Кольбрудж який зовсїм переконуючо доказує, що знайдений череп належить малпі а голїнь людинї. Бумюлєр (Bumüller) знова доказує, що власне згадана голїнь не є людська, для того, що її будова не пристосована до прямого ходу. В такім разї „пітекантроп" мусить бути звичайною малпою. Се потверджують докладна студія Швальбого а також Вольца, який виказав, що на Джаві чоловік і пітекантроп жили рівночасно. Через те й пітекантроп вважаєть ся тепер в науцї малпою. Ось як пише про се відомий дослїдник палеонтольоґії чоловіка Кляч: „Любина, яку відкрив Дюбуа, належить після нашої думки до людомалпи і то до постатї, яка стояла близько спільного їхнього пня, зглядно, яка вийшовши від нього удержала ся більше первістною від других. Найбільшою є подібність з ґібоном. Пітекантроп був завбільшки з людину (як на се вказує стегно) і ґібон відповідної величинї мусїв би також мати подібну лобину. З Ґібона нагадують також околиця чола, виски й потилиця. З другого боку неможна заперечити подібности із шимпансом, на що Швальбе кладе особливу вагу, підчас коли другі дослїдники, о скілько вони загалом беруть до порівнання малпу найбільшу подібність вбачають до ґібона. Черінні зуби подібні зовсїм до зубів людомалп, так, що можна здогадуватись, що щелепи були подібні до щелепів сучасних ґібонів або шимпансів." Кажуть, що Дюбуа прислав недавно з місця роскопів, а вони ведуть ся в Трінїль постійно дальше, частину долїшного щелепа і після того, як розказує про неї своїм знайомим професор Селенка, так справдї є в дїйсности. Стегнові кістки дуже подібні до людських і се було головною причиною, що зразу багато вчених вважало ті кістки людськими.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Одначе зараз на перший погляд, навіть на ілюстраціях, видно, що вони занадто прості, коли тимчасом людські стегнові кости є завсїди незначно скривлені і таке скривленнє є як доказують анатоми, конечним і характеристичним наслїдком прямого ходу і прямої постави чоловіка. Через те й пітекантроп вважаєть ся тепер загально в науцї малпою, зближеною до ґібонів і шимпансів.

Нї, з пітекантропом нам не пощастило! Одначе справедливо каже Рюто: „На жаль в науцї річи є такими, якими вони є, а не такими, як ми бажаємо, щоби вони були.“ Через те пітекантроп не стратив на своїй вартости, вправдї вчені шукаючи за чоловіком, зближеним більше до малпи знайшли малпу зближену більше до чоловіка, але власне через те пітекантроп зменшив прогалину поміж малпою і чоловіком, і в тім саме його теперішнє велике значінне для науки. Доказом сього є хочби ся обставина, що такий тверезий і розважний вчений, яким є Бранка, в останнїх часах підняв знов зовсїм поважно питанне, чи случайно пітекантроп не є помішкою людини з людомалпою? Розуміють ся, що таке питанне на завжди зостанеть ся отвертим, бо в часах ділювіяльної доби урядів метрикальних не було.

Але вертаймо до ґенеальоґії чоловіка. Недавно ще тому Швальбе поклав дві можливости такої ґенеальоґії: 1) з пітекантропа виродив ся первісний чоловік а з сього сучасний 2) пітекантроп і чоловік первісний є бічними галузями того самого родового пня з якого витворив ся сучасний чоловік. До сього справедливо завважує Гернес, що є ще дві можливости: 3) чоловік сучасний походить від тих самих істот що і пітекантроп а чоловік первісний знова від сього останнього, і 4) пінтекантроп є бічною галузю головного пня від якого походить первісний чоловік, з якого виродив ся сучасний чоловік. Для лїпшого перегляду подаємо отсе начерк тих поглядів:

До речи нагадаємо, що під назвою „чоловік первісний“ розуміємо в науцї Неандерталїйцїв а пітекантроп є ідентичний з малпами. Незабуваймо також, що, як се ми виказали повисше, сучасні наукові дослїди не допускають тієї можливости, щоби первісний чоловік був прародо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чем сучасного, або щоби пітекантроп був прародичем яких небудь людей, отже в наслїдок сього із чотирьох поданих можливих теоретично ґенеальоґій тепер може бути предметом наукової дискусії тільки другий проєкт ґенеальоґії, себто, що сучасний чоловік розвинув ся із якихсь нам невідомих предків із яких народились також, як бічні галузи пітекантроп і чоловік первісний. Отже все ще в науці остає актуальною можливість дарвінівської теорії походження чоловіка, себ-то, що чоловік і малпи походять від спільних предків. Для того мусимо ще приглянутись, яким матерялом людомалп розпоряджує тепер палєонтольоґія.

До тепер, на основі тих кісток, які відкопано відомі в науці 9 пород чоловіко-подібних малп, з сього 6 пород знайдено в Европі, 2 в Азії а одна в Африці.

Европейські людомалпи: 1. Anthropodus, знайдено тільки один зуб. 2. Dryopithecus, знайдено кілька щелепів, зуби і рамя. 3. Griphopithecus знайдено тільки один зуб. 4. Neopithecus, знайдено теж один зуб. 5. Pliopithecus, знайдено щелеп і зуби. 6. Pliohylobates, знайдено тільки стегнову кість.

Азийські людомалпи. 7. Palaeopithecus, знайдено тільки горішний шелеп з зубами. 8. Pithecanthropus, знайдено лобину, стегно і кілька зубів.

Африканська людомалпа: Propliopithecus, знайдений долїшнїй щелеп з зубами.

З европейських людомалп наведені під: 1. 3. 4. відомі як бачимо тільки із дуже маленьких останків, бо знайдено з них тільки по одному зубови, отже на основі так скупого матерялу нїчого докладнїйшого про них сказати не можемо. Остання теж непевна, так що лїпше відомі є „дріопітек“ і „плїопітек“. Перший з них подібний до нинїшних шимпансів, другий більше до нинїшних ґібонів. Обі були дуже розширені в Европі.

Із азійських людомалп, перший після Шльосера має бути ідентичний з сучасним шимпансом, бодай до нього дуже подібний. Другий, пітекантроп, подібний до нинїшних ґібонів.

Ми умисне подали досить докладно весь матерял, яким розпоряджує полєонтольоґія з обсягу людомалп, а власне для того, щоби проречисто числами виказати, що на основі такого скупого матеряду наша наука не може висновувати дуже далекосяглих теорій про спорідненнє третїшних малп із третїшним невідомим чоловіком.

В додатку остеольоґія (наука про будову кістяка) подає дуже важні докази проти сього погляду, що мовляв люди походять від таких істот, як нинїшні людомалпи. Поминаючи надзвичайну подібність поодиноких кісток і цїлого кістяка, яку спостерігає зараз кождий

Generated on 2015-08-06 17:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

навіть зовсім необізнаний із тією справою, існують всеж таки дуже важні ріжниці на які що іно спеціяльні наукові досліди могли звернути увагу. Зазначимо тільки найважнійші справи а то: зуби, кінчини (руки і ноги) та прямий хід чоловіка. З у б и. Як відомо спосіб життя ріжних зірят є дуже ріжнородний. Отже відповідно до їхнього способу життя збудовані також їхні зуби: інакше збудовані зуби у мясоїдних, інакше у гризунів а інакше у жуйних і т. д. Будова зубів є так сказати б зеркалом способу життя і для того вважаєть ся прикметою незвичайно постійною і питомою. Зуби чоловіка є майже ідеально пристосовані до поживлювання ся мішаною поживою і так характеристичні, що під тим зглядом нїяка помилка не можлива. З поміж всїх звірят малпи мають узубленнє найбільше подібне до людського, одначе як виказав Адльоф, зуби у малп мають осібні питомі прикмети а найважнїше те, що передні черенні не тупі і сплощені а гострі немов ікли. Колиб чоловік походив від малпячих предків то після теорії розвою, поминаючи инші подробиці, згадані передні черінні у нинїшних дїтей і у первісних людей повинні бути гострі а не плоскі. Тимчасом у нинїшних наших дїтей навіть молочні зуби є так само збудовані як у дорослого чоловіка а так само на всїх дотепер викопаних кістках наших ділювіяльних предків бачимо, що узубленнє є таке саме як у сучасних людей, хоч що правда в инших подробицях трохи більше „малпячі“. На тій основі можна би думати, що коли б справдї чоловік і нинїшні малпи мали спільних предків то ті предки мусїли мати зуби посередні а нїколи малпячі, значить не могли бути малпами. За тим промовляє також і будова зубів на найстаршім ділювіяльному людському щелепі, знайденому в Мавер. Поза тим, що вона як відомо незвичайно груба і дуже малпяча, а все ж таки має зуби малі і з тонким шкливом, так як у наших дїтей, значить вони не малпячі а „дїточі“, і свідчать проти „малпячого“ походження людини.

К і н ч и н и. Стегнові кістки у чоловіка як відомо є довгі й тонкі, у малп з виїмком ґібонів, вони короткі й грубі. Всї анатоми згоджують ся, що будова кісток ніг залежить від тих чинностей які вони сповняють: тримають на собі тулуб. Отже коли натиск тулуба більший, то і вони повинні б бути грубші і коротші. Як відомо людомалпи ходять звичайно на чотирьох ногах а чоловік на двох, значить стегна у малп мають видержувати на собі тягар тільки половини тулуба а стегна в чоловіка тягар цїлого тулуба отже ноги повинні бути грубші у чоловіка як у малп, а тимчасом є навпаки. Сїєї незгідности, до тепер не вдалось розяснити. Але якіж стегна були у наших предків? Коли вони були малпами і мали стегна короткі і грубі мимо того, що ходили на чотирьох ногах, то яким чином ті стегна витягли ся і потоншали, коли їхні потомки, випря-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мились і почали ходити на двох тільки ногах, через що їхнім стегнам прийшлось видержувати в два рази більший тягар? Очевидно що се не можливо і для того ми мусимо припустити, що колиб малпи і чоловік мали спільних предків то се могло бути хиба ще тоді, коли тим предкам було ще дуже далеко до малпячої подоби.

Подібно дієть ся і з руками. Руки у малп, як відомо дуже довгі, так, що навіть, коли малпа випрямить ся вони сягають понизше колін. Пояснюємо собі се в той спосіб, що колись предки малп мали руки короткі, але через пристосованнє тих „предків“ до лазіння по деревах, до чого власне треба сильних рук, руки витягли ся і зміцніли і так повстала порода малп. Отже колиб від тих первісних малп мав походити чоловік, то його руки повинні би остати також довгими, бо дальший розвій через поворот до первісного стану вважаєть ся тепер в науці неможливим. Через те й ґібон, хоч у нього стегна довгі і тоненькі, не може вважатись предком чоловіка, бо його руки власне найдовші з поміж усіх малп. З сього також виходить, що гіпотетичні спільні предки малп і чоловіка не могли ще мати малпячої будови. Прямий хід чоловіка дасть ся випровадити із малпячого способу ходження а що переміна лаженння на ходженнє потягає за собою зміну натиску тулоба на бедрові кістки, тому й відповідно до сього бедра у чоловіка і малп трохи відмінно збудовані. Тим також даєть ся пояснити малпячу будову бедер тих дітей, що ще рачкують, а через те сієї подібности не можна виключно пояснювати милпячим походженєм чоловіка, бо у всяких инших звірят переміна лежання на чотирьох ногах на хід на двох заднїх ногах мусїла би механічно викликати анальоґічні зміни. Для того Бранька не признає сього факту доказом малпячого походження чоловіка і з наукового боку така обережність є дуже оправдана. Отже як бачимо, є докази компетентної науки проти гіпотези безпосереднього походження чоловіка від малп і для того неоглядаючись на инші науки, які можуть, щось більше і докладнїйше розказати про походженнє чолсвіка і малп від спільних предків, наука палєонтольоґії мусить спокійно вижидати фактів, себто ждати доки не відкопаєть ся більше кісток третїшних малп і хочби бодай один кістяк чоловіка третїшньої доби.

Одначе надія ніколи не опускає людей. Отсе власне недавно, (1910 р.) ґеольоґ Фрас (Fraas), збираючи в Єгипті матеряли до Штутґартенського музея, знайшов в олїґокенських верствах Єгипту один долїшнїй щелеп невідомої до тепер людомалпи, яку ми в нашім списї поклали на останнім місци (так зв. „Пропліопітекус“). Сам Шльосер, який власне розсліджує згаданий щелеп, подав про нього до прилюдного відома таку справді алярмуючу звістку: „Поминаючи малу величину, слабого розвою іклів і дрібний розмір, короткість та поєдинчість переднїх

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

черінних зубів знахідка представляєть ся майже як правдивий „пліопітек“. Кінцї щелепів, піднесені в гору, мають дуже високі вирістки а їхній передній беріг підносить ся майже прямовісно. „Проплїопітек“ величини малого кота. Із фільоґенетичнього згляду має той новий рід безперечно незвичайно велике значінне, бо він є не тільки предком всїх малповатих, але правдоподібно також всїх „чоловікоподібних“. Справдї отсей маленький щелеп, своїм узубленнем полібним як у ґібонів але примітивнїйшим міг би вказувати на те, що маємо тут до дїла із якимсь предком людомалп, хоч можуть тут заходити й инші причини. Правда також, що поглад Кольмана (Kollmann), після якого первісні люди були піґмеями-карликами, також дуже правдоподібний, бо в палєонтольоґії маємо багато прикладів які показують, що тепер або давно великі роди звірят розвинули ся з віками з дрібних невизначних форм і колиб справдї виявило ся, що згадана єгипетська нахідка є так давно пошукуваним предком людини тодї показало ся би, що здогад Кольмана правдивий, але на основі здогаду Кольмана не можна доказувати приналежність згаданого щелепу людинї. Для того слушно з сього приводу обурюєть ся Бранка: „Але ж виключно із одного узубленого долїшнього щелепу висновувати такий страшно важний у наслїдках висновок, видаєть ся менї недостаточно оправданим. Се вже є більше річ фантазії“.

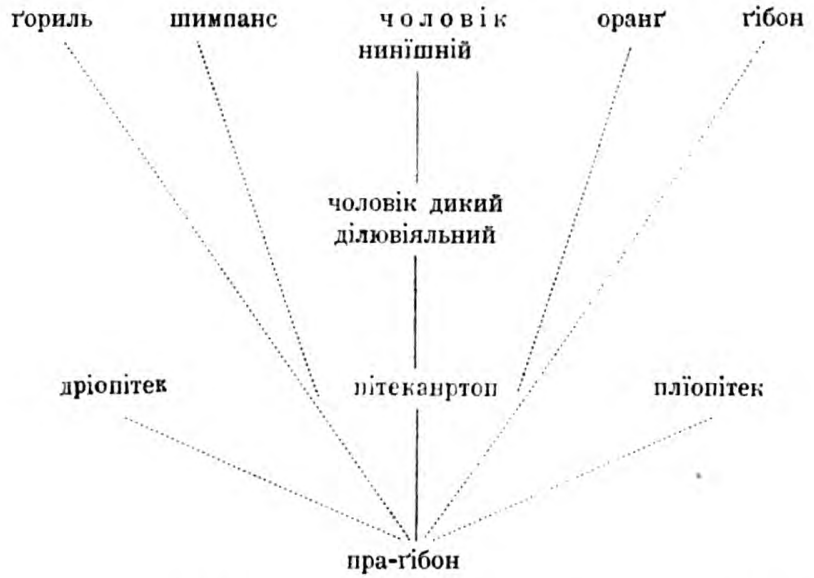
Подібні докази буйної уяви дав також американський вчений Амеґіно (Ameghino), який на основі одної кісточки хребетнього стовба і стегнової кістки знайдених на Монте Гермозо в Арґентинї, вимріяв довжелезний родовід чоловіка від малпи до Неандрійців: Homunculidae—Hominidae—Tetraprothomo—Triprothomo—Diprothomo—Prothomo (Neander)—Anthropoidas. Та як весняний снїг під промінням теплого сонця так швидко гинуть мрії супроти наукових дослїдів. Точні дослїди Бранка виказали без сумнїву, що згадана стегнова кість не людська кістка, а кістка американської малпівки (звірята в яких тільки ноги малпячі), та що колиб згадані кістки належали до одного кістяку, то той прачоловік Амеґіна мусїв би бути величини лиса але голова в нього мусїлаб бути майже така, як у чоловіка. Очевидно, що такий дивогляд навіть в третїшній добі був неможливий! Бачить ся мрії не мають місця в науці!

Помимо того годї стояти під сим зглядом на безнадійнім становищи такого Райнке (Reinke), який каже, що: „Для поваги науки відповідним є тільки сказати, що вона про походженнє чоловіка нїчого не знає“, бож преціньє еще другі науки, які мають право також забирати голос в тім питанню. Доказом сього є ті безчисленні дослїди в напрямі розвязки сього питання які ведуть ся тепер пильно і з жаром на всїх полях природних наук, доказом того також і ті безчисленні теорії про походженнє чоловіка, які ставлять ся безупинно зі сторони ріжних вче-

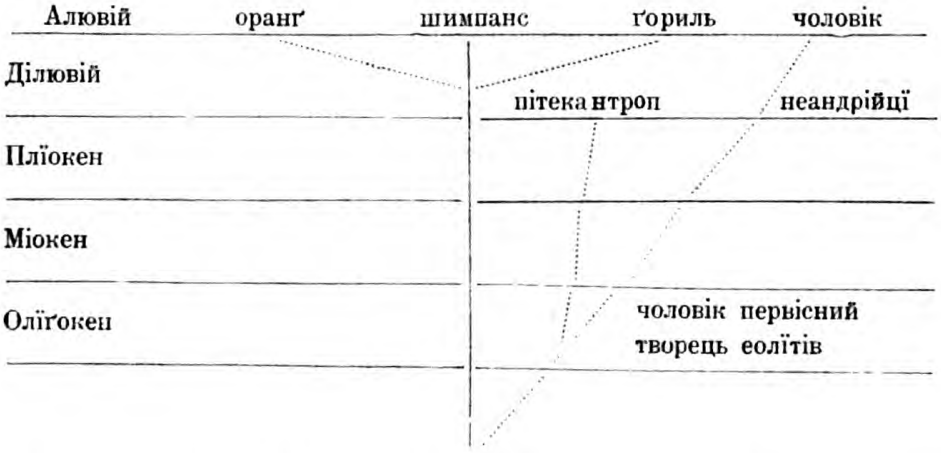
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

них спеціялістів. Для інформації подамо тільки найважнїйші погляди, які стоять на скрайних становищах.

Поперед усього мусимо поставити „родовід“ Гекля, бо по старшинї йому належить ся перше місце. Ось начерк сього родоводу:

Пляте, ученик і наслїдник Гекля, змінює трохи „родовід“ свойого вчителя приноровлюючи його більше до нинїшнїх вислїдів палєонтольоґії, причім вважає чоловіка бічною галузю людомалп. Бачимо се наглядно із отсього начерку:

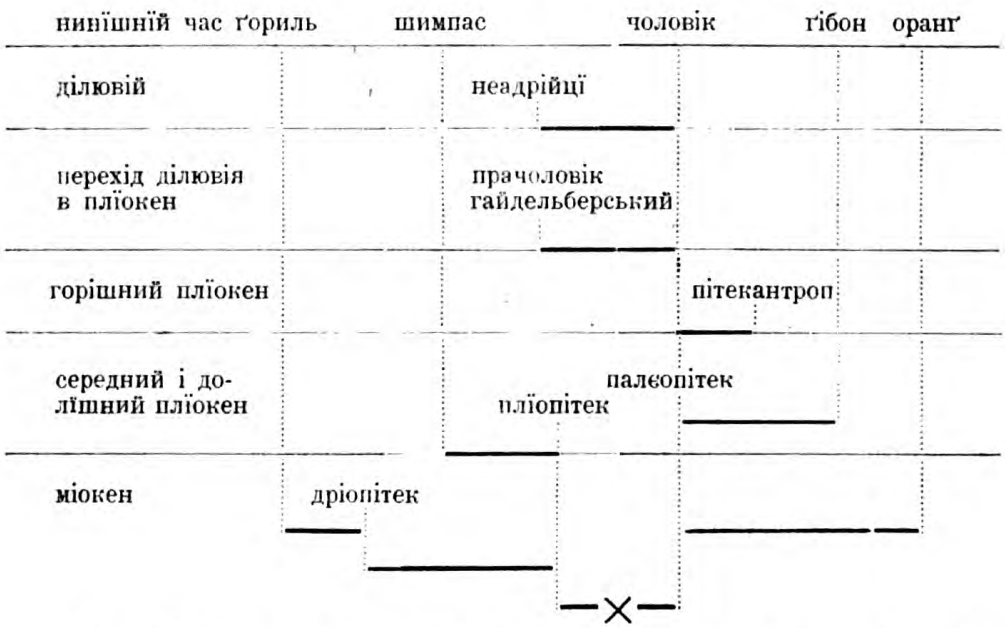

Шляґінгавфен (Schlaginhaufen), многозаслужений дослїдник будови кінчин у чоловіка і малп, на основі своїх дослїдів, ставить знов такий родовід:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Годі помянути також слідуючий начерк Альсберґа і Бонарелї:

Знова Кравзе радби бачити чоловіка потомком дріопітека та зображує ось такі ступені його розвою: дріопітек... пітекрантроп... чоловік палеолїтний... ч. первісний... ч. дикий... ч. культурний.

Подібно задивлюєть ся також Швальбе, що вважає чоловіка потомком третїшних людомалп і то отсим шляхом:

Третїшні людомалпи — пітекантроп — чоловік первісний неандрійського типу—чоловік „теперішнїй“ ледяної доби, себ то Кроманьонці—чоловік теперішнїй.

Далеко простїйше зображує собі сю справу Вільзер. Після нього чоловік походить від пралюдомалпів (Pitecanthropus atavus) з яких вироділись пралюди (Proanthropus) ідентичні із пітекантропом із яких знова походять ріжні раси первісних людий (Homo primigenius).

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ба, що більше! Фріденталь на основі дослїдів над хемізмом реакцій крови чоловіка і малп, доходить до сього погляду, що ми не походимо від малп, але ми ще й й тепер є властиво малпи! В противности до сього відомий нам Кляч доказує, що спільні предки чоловіка і звірят були що іно первісними савцями; могли се бути, як він думає т. зв. креодонти, що жили в часах крейдяної доби і в будові свойого тїла вказують на деякі „людські“ прикмети. Подібні погляди висказував вже Снель (Snell) 1863 р. Але Штрац (Stratz) іде ще дальше кажучи: „...чоловік не походить ані від малпи ані від иншого звіряти, а лиш від свойго власного прапредка. Чоловік є найстаршим в многих зглядах найпервіснїйших а притім зарівно найвисше стоячим твором розвою живин природи“. Після сього погляду чоловік розвинув ся поволи із питомих первісних форм, а всї роди звірят є бічними галузями сього головного „людського“ пня. Як небудь воно було, то загал дослїдників природи прихилюєть ся звичайно до сього погляду, що чоловік розвинув ся поволи й постепенно із найпростїйших, одноклїтинних істот.

Навіть Васман, правовірний католик і єзуіт, признає можливість такого розвою, бодай в теорії, але застерігаєть ся, що для розвою чоловіка мусїли бути призначені инші первісні істоти як для розвою звірят.

Тільки дуже мало є таких скептиків, як згаданий Райнке або Шміт, які кажуть, що наука нїколи не буде могла приступити до розвязки сього питання, тому що, воно лежить вже поза межами людського знаня та належить до тих відвічних тайн всесвіта про які нам приходить ся безрадно сказати: „Ignoramus et ignorabimus“. Незнаємо й незнатимем нїколи!

Розясненнє й критика тих всїх поглядів переходить вже по за границї сього нашого начерку.

Нема найменьшого сумнїву, що не лиш сама палеонтольоґія покликана до розвязки питання про походженнє чоловіка; дуже також можливо, що зовсїм инша наука буде мати те щастє розвязати сю таємницю, але всеж таки з огляду на те, що палеонтольоґія розслїдує безпосередно кости давних предків нинїшьої людскости, її дослїди мусять бути нормами для других наук. Для того пригляньмо ся еще раз тим дотеперішним здобуткам палеонтольоґії дотично нашого питання.

Отже на основі до тепер зібраного й розслїдженого матеріялу показуєть ся, що 1. В ділювіяльних часах жили вже в Европі побіч себе замітно ріжні раси людий.

2. Анатомічні ріжниці поміж ділювіяльними людьми а антропоідами є менші як між нинїшними людьми а згаданими звірятами.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

3. Всеж таки ділювіяльні люди не могли походити безпосередно від предків нинїшних антропоідів.

4. Як що люди й звірята мали коли небудь спільних предків, то се мусїло бути дуже вже давно, у всякому разї правдоподібно єще перед третїшньою добою.

Отсе той промінъчик світла, який кидають досліди палєонтольоґії на питанне про походженне чоловіка; в такім освітленню з поміж всїх теорій про походженне чоловіка найбільше зближеними до правди являють ся теорії Штраца (згл. Кляча) і Васмана... Котра з них є згідна з правдою покаже мабуть вже недалека будучність.

ВАС. ЯНОВСЬКИЙ.

Спогади Укр.-волонтьора про повстанне в Герцеговині 1875—76 рр. [1]).

Саме бо в той час прийшла звістка, що прибуло нове турецьке військо до Клеку. Військового мінїстра Гуссейна—Авни-пашу скинули з посади, а на місто його назначили Нїшак-пашу, якому, і звелїли подавити негайно повстанне. Він спішно зібрав скільки міг більше війська і післав його під командою Гаміль-паші в Герцеґовину, разом з тим, він увільнив головного командира турецького війська Дервіш-пашу, а на його місце настановив Рецефа-пашу. Ми знали, що Зубчанський округ, як найблищий до того місця де висажуєть ся турецьке військо, зверне найбільшу увагу на себе нового командїра і вважали потрібним поспішити на Зубчанські гори, до Сотніцького проходу. Але у волонтьорів не було зброї. Добути ж нашвидку за-для всїх було не лехко, а покинути частину всїх товаришів в Суторіно теж було і шкода і незручно, тим паче, що частина волонтьорів катеґорично відмовила ся виступати без товаришів. Довело ся вживати всїх засобів, аби набрати де тільки можна зброї і нарештї потрібне число рушниць настягало ся. Більша частина була позичена, друга, куплена і нарештї, остала була взята за плату, на якийсь час у господарів отелїв, які набрали собі у заставу всякої зброї од неневних гультяїв, яким не давали на віру. Озброївшись та набравши харчів, ми пішли в гори. Йшли ми весело, бадьоро і поки дорога йшла низами або невисокими горами Італїйцї не стихали співати марсельєзи. Вони майже всї надзвичайно гарні співаки. Ще в Суторіна захоплювали ся ми слухаючи, як вони співали арії з ріж-

[1]) Далї, див. XII кн. ЛНВ за 1911 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

них опер. Тепер же серед цілком оріґінальних обставин, їх пісня вражала ще дуще. Найпаче марсельєза. Концертна заля наша простягала ся на далекі гони, гень-гень просто десь далеко в кінці тієї залї підіймали ся голі сірі скелї Герцеґовини, засяяні червоним промінням сонця. Зараз проворуч—старі, повиті плющем стїни фортецї Кастельново, далї сірі, висипав попілом вкриті будинки самого місця Кастельнова, а ще далї роскішні сади з тих чудових екзотичних дерев, які доводить ся бачити нам хиба в оранжереях та ботанічних садах. Ліворуч руїни турецьких казарм, а над ними ряд круглих, порівняючи, невисоких гір. Замість партеру, простягло ся безкрає море. Замість глядачів, неспокійні, незадовольнені завжди протестуючі хвилї його. І серед таких надзвичайних обставин ті самі слова і пісні, до яких ми так мало дослухали ся, які нам здавало ся також навчили ся всякого значіння здавали ся конкретними, реальними образами, великою могутньою силою. А такої моральної піддержки душа наша саме що вимагала. Останнїми часами нам доводило ся не раз чути і читати про надзвичайно песімістичний погляд досить компетентних людей до всїєї справи повстання. І правда, той хто знав її про матеріальну недостачу, про тяжкі умови життя і про дійсне число інсурґентів не міг пророкувати щасливого кінця сій справі. Раз Дальматинцї найблищі, найріднїші люди, і відмовили ся катеґорично допомагати раї, а великі держави теж умили руки. Волонтьорам, що наїхали з далеких країн, покинули власні родинні справи і дряпали ся на скелї, щоб там може скласти голови свої без всякої користи не тільки за-для себе, але може і без всяких реальних наслїдків за-для своїх ідеалів, мимоволї складала ся сумна, небезпечна думка, чи не звичайне дон-кихотство ся вся подорож, всї тяжкі жертви, вся роспочата боротьба? Чи є досить тверда підставала за-для нашої віри в нашу справу? Чи не стали ми тільки жертвою непорозуміння власної фантазії, або своїх дрібненьких поганих жадань. Природні Серби-інсурґенти не мало зазнати сїх питань. Вони й повстали, бо не могли більше терпіти, кровна образа, наруга, перенесені муки туманили їм розум, додавали зваги пораненого звіря: вони не могли нї рахувати, нї гадати, нї міркувати — а ми? Чи не губимо ми тільки сього нещасного раї, коли даємо йому допомогу в такому маленькому числї? Коли подаємо йому надії? Коли підтрімуємо його віру в свої сили і тим хоч і почасти поширили може повстанне? І тодї вигаптовані інїціали на італїйських капах, чи беретах, які їх називали Далматинцї, і сама марсельєза додавала тільки тяжкого смутку душі, насуваючи неспокійні думки. На щасте, сей настрій, сї непевні думки стали що далї, то менше та менше бентежити нас і чим дуще придивляли ся ми до дійсности, чим блище знайшли ся з побутом Герцеґовинців і взагалї всїх Сербів, тим все дуще та дуще захоплювали ся справою по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

встання, тим дуще росла віра в свої сили, тим дуще більшала наша сімпатія до повстанців...

Ми зрозуміли теж, через віщо герцеґовинський раї був покинутий самотним, найближчими родичами своїми — Дальматинцями в хвилину такої тяжкої годинн. Цілий ряд, найпаче ґеоґрафічних та топоґрафічних умов життя прорили глибоку прирву між гірським та приморським Сербом. Дальматинці-ж городяне, як потім менї не раз доводило ся самому чути, палко захищали герцеґовинських повстанців, і щиро бажали їм поспіху, і пособляли грішми, але орґанїзувати з себе отряд та послати його на активну запомогу раї, їм не спадило се і в думку. Дальматинець-городянин — став вже типічним чиновником чи торговим буржуа, одшліфований, нївелїрований на зразок всякого городянина культури XIX віку. І турецький раї спустившись в свойому стародавньому, часів Марка, з гір до торгу, щоб продати там козячий сир, вовну або щось інше з свого злиденного господарства та щоб купити собі соли, чи оливкового масла, не зважить ся звернути ся до його як до брата. Велетен станом, з парою кримневих турецьких пістолїв, ятаганом та ножем за широким поясом, він низько уклоняєть ся перед миршавим городянином і при всякій нагоді добавляє до своєї речі: „хвала тобі господине“. — Дарма, що і в тонї і в голосї його бренить та іронічна нотка, яка часто помітна і в розмові нашого селянина Українця з паном. Дальматинець приймає ту хвалу за цїлком заслужений тітул і дивить ся з високістю великого гонору на свого дикого брата. Зрозуміти такого брата, він звичайно вже не може. Ріжна праця, ріжні умови життя, ріжні достатки порізнили світогляд і психіку сїх братів і городянину-Дальматинцю не зрозуміла нї та звага, нї сміливість, нї та сила духа, що висловляєть ся тільки у боротьбі за істнуванне, за свої людські права. І не дивно, що Серби-городяне великі націоналїсти та патріоти в душі, все-ж таки зневіряли ся в повстаннї, не здатні були принести свого комфорту в жертву непевній справі, витрачати свої мізерні фізичні сили на дряпанне по скелях, харчувати ся самими галетами, ночувати під одкритим небом та слухати замість звичайного „господине мій“ просте слово: „брате“. Се все було полукультурному буржуа далеко маловідомому городянину — тяжко переносити, нїж титулованим Італїйцям, навіть самому герцогу Боско, що прибув в другій половинї грудня до волонтьорів.

Так ріжнять ся поміж собою Серби-городяне та гірці не тільки в Дальмації а взагалї по всьому князївству Сербському, по всїй Боснії і навіть в самій Герцеговинї, за винятком хиба городян Різано, Перасто, Катаро та окремого племени Кривошеів, про яких менї доведеть ся потім сказати кілька слів.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ми дійшли знову до того місця, де була наша бійка в падолисті з Турками і спільно з інсургентами стали на варті табором біля проходу в Суторіно. Всього тільки один день ми йшли, але здавало ся цілу тисячу гонів од Суторіно: так ріжнили ся і краєвид, і вигляд, і флора і повітрє Зубчанського округу од покинутої тільки що долини. Там скрізь цвіли троянди, в садах Кастелянова дозрівали саме померанци, повітрє стояло тихе, рівне, тепле, як у нас у кінці травня, тут голі скелї, оповиті густим туманом, що тільки зрідка розбиваєть ся холодним вітром з дрібним дощем. Весь сей округ Зубці—то гірна пустеля без всяких рослин, пріч якихось-то колючих кущів, на зразок нашої шепшини, а в ярках поміж сірих скель стремлять миршаві коряві дубки. Нїякого звірятка не побачиш тут; навіть хижі птахи не навідають ся сюди, певні, що не знайдуть тут собі нїякого пожитку і тільки смеркне мертва тиша, порушуєть ся иноді різким свистом, подібним до свистка наших поліцаїв: то крамшь, єдиний помешканець пустелї — звірятко не більше за нашого хомяка.

Тут, в сїй пустелї нам треба було відповідно стратегічним вимогам, стати табором на зимні місяцї. Єдиним захистком були нам загороди та хлївцї, нашвидку аби-як збудовані пастухами за-для своїх кіз. Перші часи нам доводило ся дбати тільки про дрова та всяке паливо за для вознища, але незабаром прийшов край нашим харчам. Тодї ми мусили покидати в день на якийсь час гори і нишпорили по огородах, викопуючи то картоплю, то редьку, покинуту селянами в землї. Поки у нас було оливкове масло, ми приплявляли редьку оливою і їли її з печеною картоплею замість хлїба. Коли-ж нам щастило здобути борошна, кукурузи у селян, ми ласували і хлїбом, тим паче, що печеть ся той хлїб дуже просто. Замісивши борошно на водї, і виробивши хлїб, ми перегортали жар на бік, змітали з того місця попіл, клали на горячий камінь хлїб, покулевали його жерстяною тоненькою покришкою і тодї поверх та збоків тієї покришки нагортали жар. За кілька хвилин наш хлїб випікав ся. Тільки що спечений, горячий, він досить смачний, але почерствівши, більш походить на вальок глини, нїж на хлїб; проте він був нам найкрашими харчами. Баранів одбити нам не довело ся через гвалт собак, що заздалегоди почули нас і сполохували турецьку варту. Зносини-ж з комітетами стали майже неможливими через сніг та бездорожжя. В вільний час, ми бавили ся національним спортом Герцеговинцїв: або перекидали камінь до призначеної мети, або стріляли на премії. Я, та кілька нових волонтьорів присвячували не мало часу, дуже потрібній науці: вчили ся ходити, балансуючи по дрібному та гострому каменю, вчили ся перескакувати з каміня на камінь, або збігати вниз. Збігти з високої крутої скелї, балансуючи по круглим ка-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мінцям, щоб не спіткнути ся, не зачепити ся за колючку або камінь то справдї кунтштюк, потрібний всякому, хто хоче здобути собі право на імя справжнього „юнака“. На гірця, що ослабів на ноги, дивлять ся Герцеговинцї та Чорногорцї з великим жалем і славу його юнацьку вважають на віки пропащою. Таких людей жалїють, спочувають їм, часто балакають про них так, як балакають у нас про коней, що пали на ноги од великої працї або недогляду.

Як тільки наступала ніч, інсурґенти, повстановивши чернових на вартї, сїдали до вогнища. Де хто пік картоплю або пшінку, де які росплавляли свинець за-для куль, решта закуривши довженні люльки роспочинали балачки. Я завжди пильно прислухав ся до самих герцеговинських розмов, бо сї темні люди, бували часами всякими дїпломатами і щира та отверта балачка їхня бувала тільки тодї, коли вони певні були, що їх слухають тільки „свої“, „кревнії“. Найчастїше балакали тепер про турецький фірман: вони не вірили жадному слову султана, але силкували ся зясувати собі відносини східних держав до сього фірману і завжди сумний, та повний відчаю був кінець таких балачок. „Великі держави жалїють султана, а не Славян і відтягають ще надалї суд всього цівілїзованого громадянства Европи над свавільним деспотом, що знущаєть ся так з бещасного раї“ — там міркували собі інсурґенти, і слухаючи такі речі, я питав себе: на підставі якого закону, люди признали право кожної окремої людини, вимагати скорого та правого суду над своїми злочинцями і залишили сього права цїлій нації? Я питав себе, в якій країнї не знайшло ся-б правих судів над Абдул-алїсом, коли-б він був приватною людиною і де-б він знайшов собі заступників, коли-б жертвою його була одна якась людина, а не цїлий народ? Балачки уривали ся тільки тодї, коли починала густи гусля Бард співав часто далеко за північ. Він не ображав ся, коли иноді в пісню його вривало ся хрипіннє, або вигук якогось інсургента з просонку, бо знав, що під монотонні речетативи його солодко спить ся. Добре-ж заснути нам не часто доводило ся. Рідко хто зважував ся простягати ся на холодному камінню; більшістю ми, завернувшись у струку, притуляли ся спиною до каменю і так сидючи, мандрували у країну Морфеа. Найпаче так спали всї під дощ; бо краплї дощу стїкали тодї легше вниз по плащу і хоча робили калюжи навколо нас не промочував дощ принаймнї хоч верхньої частини тїла. На перших часах нам спало ся все-ж таки не погано, бо ми назбірали собі по опустілих кучах соломи з під пшінки і мали хоч аби яку підстилку і не доставали хиба тільки під великий холод. Але що далї то все меньше та меньше спочивали ми у ночі; нас стали тяжко мучити паразіти. Вони завели ся у верхнїй одежі і не давали нам нї на хвилину спокою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Випробувавши всї засоби, всї пози, доводило ся схоплювати ся, скидати на холодному зимовому вітрі всю одежу і скребти скільки сили тїло кігтями. Коли кігтї не дошкуляли, ми скребли себе або камінцем, або деревяною тріскою аж поки роздряпане тїло не починало щиміти Тодї щастило заснули, але не надовго. За кількись хвилин починали ся ті-ж самі муки і ми схоплювали ся знову. Так проходила нічка і тільки на світаньку спокійно та міцно засипали ми. Де хто з волонтьорів, знесилившись у боротьбі з нічним ворогом своїм, починали люто лаятись, весь світ проклинати, другі схопившись з місця бігли не знать куди, а раз менї довело ся навіть бачити як один волонтьор гірко плакав з відчаю.

Часто доводило ся в таку неспокійну нічку бачити — як рушали один по одному волонтьри і спішно бігли до вогнища, де скидали не тільки верхню одежу, але навіть і сорочки. Вони зривали їх з тїла і роспинали над вогнищем, і походили тодї на якісь то чудні дзвони. Волонтьори струшували їх кілька разів над полумням, здавало ся, що на вуглях, щось добре тріщало. Можливо, що то тріщало так сколихане сорочкою повітре, бо я нїколи нїчого не знаходив, хоча нарочито пильно доглядав ся, проте ся манїпуляція завжди заспокоювала хоч трохи мучеників, бо коли справдї не дуже зменьшало число ворогів, то хоч давало право людинї, — думати, що вона таки помстила ся за свої муки.

Правда мучили ся так тільки волонтьори, більшість-же Герцеговинців та Чорногорців не зазнавали нїяк сього лиха. Я знав добре, як рятували ся наші чумаки в далекій дорозї од сїєї напасти і дегтю напевне міг-би здобути у всякій антецї, але одлучати ся з Зубців не можна було-би, ми з хвилини на хвилину сподївали ся Турків. Одже сподївання ті були даремні.

Новий командір турецької армії замість того, щоб послати силу війська в гори проти горсточки інсургентів і враз знищити їх до щенту, клопотав ся тільки щоб наготовити яко мога більш бойевих припасів та забезпечити харчами фортецї Нікшича та Горанська біля Чорногорської межі. Правда, сїм фортецям бракувало тодї і того і другого через те, що Сочиця Богдаю Зімоніч та Пеко Павлович блокірували транспорти. В перших числах листопада Тефкет-паша пробував за допомогою 5,000 нізанів провести великий транспорт харчів та зброї, — або, як кажуть Герцеговинцї „тайна“ до Горанська, але інсургенти не допустили його, і він мусив повернути назад.

24 го сього-ж місяця Реуф-паша зважив ся поправити помилку Шеф-кета-паші і набравшии аж 12,000 нізанів таки довів транспорти до фортецї. І після сього військо турецьке як вимерло. Даремно про-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сидівши ще якийсь час під одкритим небом, Зубчанські інсургенти пішли, розіставивши потрібне число вартових, до своїх куч, а ми подали ся до Суторіно за харчами та планками. Знайшовши собі хоч аби який притулок у зруйнованих турецьких казармах, ми звідтіля вже ходили до Кастельново по ріжним справам. В почтовій конторі Кастельново мене пріч сподіваної кореспонденції ще чекало три пакети адресованих на моє імя. Один з них був з Київа. Мій добрий знайомий д. Ц. приклав до листа свого щось біля 100 карб., зібраних кадетами Київського корпуса; в другому була—жертва волонтьорам од Кишиньовської гімназії при листї д-я Л. третье лист з Швейцарії від лїкаря Подолинського який прислав теж на користь повстанців 100 карбованців. Сї два останні тиси з Кишинева та Швейцарії трохи занепокоїли мене: обидва добродії, що надіслали гроші були люди менї невідомі і я не знав, як краще скористувати ся з довірених менї грошей. Щаслива пригода пособила менї. Саме в сей час приїхав до Кастельново кореспондент Петербуржських та Біржевих Відомостів офіцер ґенерального штабу д. Сировацький. Не тільки з балачок, але і на дїлї я швидко переконав ся, що се один з щирих заступників герцеговинського раї. Потім менї доведеть ся не раз згадувати його щиру допомогу у ріжних справах. Перша-ж його допомога була саме порада, куди найкраще витратити надіслані гроші. Він взяв тепер на себе не легкий обовязок пересилати до мене в гори гроші, що приходили менї в Кастельново з дому. Щиро цїкавлячись справою повстанців, він приїхавши в Кастельново, негайно поїхав з відтіля в Зубчанський округ, в те село, де оселив ся на короткий відпочинок Трінко Вуколович. Завітанне кореспондента двох великих російських ґазет інсурґенти щиро зрадїли. Час було давно подати на континент правдиві звістки і фактичним матеріялом спростувати всякі фантастичні звістки туркофільських ґазет. Були неправдиві телеґрами, що йшли справді на користь інсурґентам, але було і повело ся, найпаче останнїми часами, немало і таких кореспондентів, що заробляли собі хлїб, або слугуючи в затишній хатї славі ріжних боснїйських та ґерцоговинських самозванців, то прислуговуючись Портї та всяким ґешефтмахерам. Правдивого розумного та чесного кореспондента, який-би на власні очі бачив інсурґентів і сам стежив за справою повстання весь час бракувало, поки нарешгї не приїхав Сировацький та ще кореспондент ґазети „Русскій Мір“ д. Петр Петров (Монтеверде). Монтеверде теж сам їздив часто до інсурґентів і збірав матеріял задля своїх кореспонденцій тільки з певних джерел. Потім в другій половині 1876 року він мав посаду помічника начальника штабу при армії Черняєва і напевне зібранний їм матеріял по герцоговинських скелях став йому у великій пригодї. Можна напевнес казати, що тільки з того часу, як прийшли сї два кореспондента

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

д Сировацький та д. Монтеверда, стали доходити не тільки до російського, але й взагалі до всього европейського громадянства правдиві відомости з Герцеґовини. Навіть дальматинські ґазети стали з сього часу трохи обережніші, не вигадували нїсенїтниць, хоч про ті округи Герцеґовини, що відомі були добре сїм кореспондентам. Потім передивляючись ґазети за листопад—грудень 1875 року та сїчень 76-го доводило ся не раз читати, що наче-б то в сїх місяцях настала тиша в Герцоґовинї і кореспонденти мотівували сю тишу зимовою добою, холодом, снїговими заносами то що. В дїйсности інтенсівність повстання нї краплї не пошеньшала зимою, бо партизанська війна не стихала ні на час і інсурґенти блокирували Требінне, та Горанськ в сїх містах з такою-ж енрґією як і восени. Коли-ж сенсац йних звісток за сї місяцї справдї менше на сторінкях ґазет, то се треба зясувати більшою обережністю деяких кореспондентів та скороченнєм під доглядом російських кореспондентів їхньої фантазії.

Набравши провіанту та взявши 800 тільки що надісланих інсурґентами добрих рушниць сістеми Венцеля ми знову подали ся до Зубчанського віддїлу, що стояв тепер на другому боцї Трібіньського поля. Наш віддїл трохи побільшав, бо тепер знову прибуло кілька волонтьорів. Ми прийшли благополушно повз турецькі блокгаузи і добились до отряду Пеки Павловича та Тринко Вуколовича. Тут саме мусили незабаром пройти як нас оповістили турецькі транспорти. Але другого дня мої приятелї, волонтьори з Одеси, д. Г. та Н. несподївано занедужали. Вони так знесилили ся за сей тяжкий перехід, що ледве-ледве дійшли до місця і напевне зістали ся-б серед скель, коли-б довело ся ще хоч одні гони зробити. Ноги у них роспухли, на передках поробили ся виразки — їм не можна було більше нїяк зоставати ся серед снїгу в горах. Я знав добре сїх обох волонтьорів, знав їхнї щирі відносини до інсурґентів, і з великою тугою та жалем розставав ся з ними, коли вони мусили їхати до дому. З одним з них — д. Гавриловим, менї довело ся — спіткати ся ізнов у другій половинї 1876 року в Сербії, де він був, атакуючи турецьку батарею, наскрізь пробитий кулею. Не розумію, як про його справдї геройський вчинок не згадала жадна з тих ґазет, що так багацько писали про всїх волонтьорів Сербії. Він кинув ся перший на турецьку батарею з криком „живіо Сербія“ і тільки в госпіталї довідав ся, що він вбіг сам; весь-же віддїл Сербів не рушив і зістав ся, не вважаючи на команду, в ложементї.

Не знаю, чи мав він хоч яку небудь нагороду за свою тяжку на віки попсувавши його легки рану. Можливо що й нї, хоча, я документально се знаю, дуже щедро роздавали ся нагороди і таким героям, що палили турецькі мости, яких в дїйсности не було нїколи. Жив сей без-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свїтний герой, чи помер — од всього серця, кажу йому Слава! Слава!

На сей раз нам пощастило: ми оселили ся в селї, покинутим ще при початку повстання. В кожнїй кучі помістило ся по кілька чоловік. Ми постелили ся долї попід стінками, а середину куч залишили задля вонгища, на якому иноді, коли було досить докладу, варили чорбу, а то турецьку каву, пекли картоплю, пшінку а найдуще підтримували жар на те, щоб було де роспалити люльки. За дровами доводило ся нишпорити по всїх згіррях, а коли попалили всї кустики, що росли по близу, ми палили балки своїх осель. Повернувшись вже до дому і переглядаючи російські журнали 1876 року я між иншим натрапив на надзвичайну цїкаву статтю, де цітували ся „возваніе", „подписанное" 24 вождями западних Славян, передруковане з ґазет „Narodni Listi". „Ми наче-б то пишуть „вожди", не хочемо таїти, що славянський С.-Петербурський комітет прислав нам 500000 карб; і сї гроші були подїлені поміж нашими удовицями та сиротами. Анґлія пожертвувала нам у трое більше грошей (?) А Цїсарщина? Цїсарщина витратила вже мілїони на допомогу нашим дружинам, братам та раненим". А, на прикінцї возвання несподївана заява тих-же 24 вождів, що вони весь час війни тяжко бідували, вели війну без всякої допомоги від якої небудь держави. Нїчого куріознїшого за таке возваніє не доводило ся менї читати. До того треба додати, що з 24 вождів тільки Лазар Сочиця та Богдан Зімонич вміли писати, решта були неграмотні. Я знаю майже всїх сїх отаманів. Се люди насамперед правдиві, не здатні нї заради нїяких дипломатичних хитрощів брехати і вони, весь час так тяжко, бідували, що коли-б вони хоч трохи надїяли ся на силу свого слова і надумали складати „возваніє" був-би криком замученого і тїлом і душею народа, а не хвастливою брехнею та галантною подякою пасівним свідкам вікової горя та відчаю Славян. Голод, холод, брак зброї, одяги, жадного лїкаря, навіть фельшера за весь час повстання! Сих фактів досить, здаєть ся, шоб спростувати слова щедрих кореспондентів, що так легко рострушували золото Великих Держав по герцоговинським скелям. Настільки менї відомо, тільки австрійський уряд, маючи де-які надїї, приняв на себе філантропічний обовязок годувати еміґрувавших Герцеґовінців числом біля 500 душ і видавав по 10 крейцерів в день на голову. Постільки пособляла Чорногорія та скільки витратила Австрія ще на Боснійців не можу сказати, але напевне знаю, що число еміґрантів в Чорногорію було менше, нїж Австрію і тепер напевне знаю, що з Боснїйців дуже мало було еміґрантів. Пріч того менї відомо, що починаючи з вересня 1875 року і до війни Турції з Сербією та Чорногорією — за весь час мого пробування поміж інсурґентів, комітети кастельновський та рагуз-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ський присилали кілька разів у найблищі чети галети, борошна а инодї і баранів і такі подарунки вітали ся бучно, радісно, як велика несподіванка, цїле щастє. В листопадї як я вже вище казав, куплені були на гроші зібрани комітетом, 800 рушниць, але вони коштували на певне дуже невеликих грошей, бо я сам в сїчнї 1876 року купив в Трієстї сотню таких ще рушниць за 500 гульденів. Нарештї, ще треба добавити жертву Петербурга в мартї місяцї. Не пригадаю, скільки саме грошей було прислано звідтіля, але добре знаю, що на ті гроші було куплено Божидаровичем Веселецьким борошно, яке ссипали в Катаро. Сими дарунками обмежуєть ся вся скільки небудь значна допомога інсурґентам і я, з великою та тяжкою досадою згадаю, скільки часу і скільки сил доводило ся нам витратити на здобуваннє харчів, топлива, скільки раз доводило ся ходити в ріжні місця заради дрібниць, і скільки душ чесних, щирих бойцїв загинуло в горах через такі ненормальні, тяжкі обставини. Проходили инодї цїлі тижнї, коли ми своїх слабих мусили годувати самою картоплею, або пшінкою, бо полюваннє на турецьких кіз та баранів рідко коли кінчали ся щасливо, хоча ми виробили напрікінцї тактику і обмірковували програму полюваннє детально. Так, раз якось, коли витрачені були всї харчі на Зубцях ми мусили шукати десь „баранти“. На ближнї села не було нїякої надії. Селяне сусїдних округів зучені досвідом або поодгонили свої отари в такі суточки, куди ми не добьемо ся, або так пильно вартували їх, що без людської крови не обійшло ся. Ми вибрали через те далеке село. Ми вийшли, сонце сїдало. Минаючи тихо ближчі села, де нас завжди сподївали ся і оберігали ся, ми йшли манівцями цїлїсеньку нічку то спуска ючись в яри, то піднимаючись на гострі скелї, і тільки на світанку добили ся до долини, сточеної з одного краю молодим лїсом, майже перед самим селом. Ми поклали заночувати тут, а вранцї тільки сонце зійде, роспочати полюваннє. Холод був страшний у ту нiч, але ми боялись звернути на себе увагу, давно не роскладали вогнища, навіть не курили люльок і коли нарештї один з Ґерцеговинцїв назбірав таких сухих гілочок, що горіли майже без диму, ми зважили ся розікласти у гущавинї вогнище, щоб нагріти хоч руки. На світанку стали вигонити з села скот. Погнали череду; переходили отари. Ми дали пастухам одійти геть подалї од села, а сами побігли навколо і одрізали отару од села. Пастухи зобачивши нас, кинули ся до дому. В селї підняв ся гвалт, почули ся вибухи рушниць. Не гаячи часу, душ 20 інсурґентів погнали скільки швидче баранів, а ми пішли оберегаючи їх од помсти Турків. Але Турки не зважили ся доганяти нас. Кілька верхових показало ся було і зразу-ж зникло кудись; спочатку часті вибухи теж швидко замовкли — ми могли поздоровити себе з цїлком щасливим кінцем.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коли ми прибули з барантою до дому, там вже сподівали ся нас помешканці „Попова Поля“, так звані поповці, про яких я згадував раніш. Ніхто, звичайно, не допускав і думки тієї, що вони прийшли до нас по добрій волі, через співчуттє до повстання: всі добре та гаразд знали, що прийшли вони виключно через те, що бояли ся нових „репресій“ на зразок тих, що зазнали в листопаді од нас і шана їм була по заслузї.

В той же день приїхала до нас з Любибратичем одна дуже цікава особа—Бельґійка, пані Меркус. Ґазети попередили її візіт веселими звістками і ми певні були, що пані привезла нам силу грошей, але проходив день за днем, а грошей нам ніяких не давали і навіть обіцянкою допомоги не дарували. Тільки аж у сїчні почули ми, що ніби на гроші сеї пані куплено десь кимсь дві гармати. Гармат сїх нам не довело ся бачити.

(Далї буде).

В. МАТВІЇВ.

Гірна промисловість Галичини у 1910 році.

Я вже писав раніш на сторінках ЛНВістника (див кн. IV) за сей рік про гірну промисловість України російської. Тепер булоб цікаво дати те саме і про другу частину — Україну австрійську, бо час вже давно настав, що-б Українцям держави росийської близще та докладнїйше знайомити ся з життєм України колокарпатської і навпаки. Свідомість дасть спочуттє єдности та братерства не платонїчного. От же маючи се на увазї я постарав ся росшукати де які статистічні джерела до гірної промисловости Галичини, і на їх цифровій підставі подати читачам Л.Н.В. конспективний огляд економічного життя гірної промисловости Галичини за 1910 рік. Розуміють ся, джерела, що до галицької промисловости не мають повноти і вартости, які мали ті, коли менї довело ся працювати досї. Вони взяті з сторінок „Przegląd górniczo-hutniczy“ орґана гірно-промисловців королївства Польського, де що-річно друкують ся коротенькі відомости про стан гірної промислости Галичини. Ті статті з боку повноти та доброї класіфікації вимагають бажати богато. Крім того там нема ґа ні слова про нафтову промисловість, яка у економічному життю Галичини має дуже велике значіннє. Маю надію пізнїйше дати де що і про промисловість нафтову, але зараз буду казати про здобутки руд: зелїзної, оловяної, цинкової, витоплю-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вання олова, цинку, та здобуток вугілля бурого та камяного. А щоб виразнїйше покавати значіннє промисловости Галичини, буду брати на порівнаннє цифри иньших частин Австрії.

І. Зелїзорудна промисловість.

Маштаб зелїзорудної промисловости в Галичини далекий від маштаба, який має та сама промисловість на теріторії України рос. та, як побачимо далї, вона і в австрійській державі має далеко не перше місце. Найбільший здобуток зелїзної руди за останнє десятилїтє, який знала Галичина, був у 1907 р. і досягав лиш 740.771,$_8$ пудів, але то був ще щасливий рік, нинька ж той здобуток зменшив ся по за 60%.

Усїх залїзорудних підприємств у 1910 р. в Галичинї було 15 (в краківськім окрузї — 12, Ясельськім — 1, Дрогобицьким — 1, Станиславськім — 1), але з них працювало лиш 2; занятих робітників було 107 люд, на 24 людини більш 1909 р.

Що до здобутка залїзної руди, то візьмемо його, так казати, у 10-річній перспективі, яка нам відразу покаже, до чого досягла зелїзорудна промисловість Галичини, її розміри і поступ розвитку. Так здобуток зелїзної руди за останнї 10 років буде мати такий вигляд:

Здобуто руди в пудах:

1901	—	1905	432.390,$_0$ пуд.
1902	16 348,$_0$ пуд.	1907	740.771,$_8$ „
1903 . . .	5.124,$_0$ „	1908	366.207,$_4$ „
1904	231.236,$_4$ „	1909	205.753,$_0$ „
1905	495.673,$_8$ „	1910 . . .	254.723,$_8$ „

Досягнувши в 1907 р. 740 тис. пудів, здобуток зел. руди на другий же рік зменшив ся так виразно, що не досягнув половини попередрічного, а ще через рік не досягнув третьої частини здобутку 1907 р. За останнїй рік в порівнанї з попереднїм здобуток збільшив ся на 25,$_8$%, але ж таки се ледве збільшує третю частину здобутку maximum'a. Взагалї промисловість держав з капіталїстичним укладом має тенденцію спільности у своєму життю, так що може бути — збільшеннє здобутку 1910 р. є лиш перший крок до нового розвою зелїзорудної промисловости, як се ми бачили на цифрах України російської.

Коли взяти на увагу, що оден центнар метричний (або 6,$_1$ пуда) коштував у 1910 році одну корону, а у 1909 — 1 кор. 9,$_{79}$ гел., підрахуємо вартість усеї здобутої руди 1910 р. в 41.758 кор., а 1909 р.— 37.035 корон.

Ужито з тієї руди, а також лишків попереднїх лїт — в окрузї Кжечовицах (Krzeczowicach) 58.157,$_8$ пуд., а 103.305,$_5$ пуд. вивезено у Силезію в Прусах (Friedenhütte). Як бачимо ужиток руди в межах Галичини далеко меньший, нїж инодержавної країни, що дає думку про нерозвиненність зелїзної металюргії в Галичинї.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тепер порівняємо зелізорудну промисловість Галичини до инших частин Австрії. Виявляєть ся що з 160 міл. пудів спільно австрійського здобутку зелізної руди, території Галичини належить 254,7 тисяч пуд., майже $^1/_{160}$ частина. Головним нервом зелізорудної пром. в Австрії, є Штірія, потім Чехія, що дали разом в 1910 р. 156 міл. пудів, а решта яких небудь 4 міл. падають на инші 6 частин Австрії. Галичина стоїть на пятому місці. Для більшої повноти додамо ще число робітників, вартість здобутку і середню ціну за 1 цетнар метр.

	Було занято робітників.	Здобуто руди в пудах.	Вартість усього здобутка в коронах.	Середня ціна одного цетн. метр.	
				Кор.	Гел.
Штірія	3.156	103.734.989,6	12.721.277	—	74,80
Чехія.	1 862	52.537 842,1	10.333.693	1	19,98
Каринтія	351	2.960.415,4	390.594	—	80,48
Солногруд . . .	73	588.875,7	98.514	1	02,05
Галичина	107	254.723,8	41 758	1	00 00
Морава	32	187.428,6	15.363	—	50,00
Сілевія	13	15.860,0	1.560	—	60 00
Країна	2	2.440,0	1.600	4 (?)	00,00
Разом	5 596	160.282.575,2	23.604.359	—	89,83

Перший й другий рядок дають нам спроможність зробити ще одну дуже цікаву таблицю, яка повинна показати скільки припадало у 1910 році на одного робітника добутої руди в кожній частині Австрійської держави, так казать, поможе виявити інтензивність праці одного робітника. Для більшої повноти наведемо цифри 1909 року:

	1910 (пуди)	1909 (пуди)
Штірія	32.866,8	30.500,0
Чехія	28.212,5	29.493,5
Солногруд	8.064,2	7.332,2
Каринтія	8.436,3	5.002,0
Морава.	5.856,0	6.118,3
Галичина	2.415,6	2.476,6
Країна.	1.220,0	1.220,0
Сілезія	1.220,0	542,9

Там, де найбільш розвинена промисловість, де вона має кращу техніку, там на одного робітника припадає найбільше здобутка продукції. Такими частинами в Австрії є Штірія та Чехія, а Галичина, як й треба було чекати, ледве досягає шостого місця.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

2. Оловянорудна та оловяна промисловість.

Коли взяти загально-австрійський здобуток оловяної руди, то на Галичину припадає дуже значна частина; а як побачимо далі, щорічне витоплюванне олова на території Галичини, то треба бути оптимістом і гадати, що буде час, коли отся промисловість прийме розміри більш-меньш значнійші. Поки ж скажемо, що у 1910 році оловяна руда здобувала ся як спеціальна продукція, лиш одним підприємством, а крім сього невелика частина оловяної руди добувала ся на иншого рода підприємствах як сторонняя продукція.

Увесь здобуток оловяної руди у Галичині в 1910 році рівняв ся 357.734,$_5$ пудів, супроти 340.746,$_0$ пудів, добутих у 1909 р. Здобуток 1910 р. побільшив ся на 16.988,$_5$ пуд., або 5$_0$/^{0}. Тепер коли взяти ціну 1 цетнара 12 кор. 91 гел., дешевшу від 1909 р. на 20 гел., то увесь здобуток 1910 р. оціноватиметь ся у 757.044 кор., здобуток же 1909 р.— 732.126 кор.

Звичайно, як ми бачили і у зелїзорудної промисловости, частина здобутої руди пішла на потребу пруської Сілезії, але решта витоплювала ся і у межах свого краю. Цікаво тут подати цифри здобутку оловяної руди за останні 10 років з паралєльним рядком цифр витоплювання олова.

	Здобуто оловяної руди.	Витоплено олова.
1901 . . .	200.982 пуд.	500,$_2$ пуд.
1902 . . .	257.261,$_4$ „	497,$_0$ „
1903 . . .	442.013,$_2$ „	18,$_3$ „
1904 . .	423.358,$_5$ „	61,$_0$ „
1905 . . .	412.055,$_0$ „	378,$_2$ „
1906 . . .	235.148,$_5$ „	579,$_5$ „
1907 . . .	383.629,$_0$ „	189,$_1$ „
1908 . . .	392.931,$_5$ „	744,$_2$ „
1909 . . .	340.746,$_0$ „	6 0,$_0$ „
1910 . . .	357.734,$_5$ „	677,$_1$ „

Maximum здобутка руди був у 1903 році, але той рік до витоплювання олова був minimum'ом, був найгірший рік.

Нарештї кинемо погляд на стан оловянорудної пром. взагалї у австрійській державі у 1910 р., що виявить ся добре з сієї таблиці:

	Число робітників.	Здобуто оловяної руди в пудах.	Вартість усеї руди.	Середня ціна одного цетнара.	
				Кор.	Гел.
Каринтія	2.800	1.018.571,$_9$	3.301.975	19	77
Галичина	595	347.734,$_5$	757.044	12	91
Чехія	6	13.035,$_7$	2·.732	11	56
Тироль	8	2.482,$_7$	5.937	14	58
Штирія	16	1.464,$_0$	840	3	50
Разом . . .	3.425	1.393.288,$_8$	4.090.528	17	93

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Оловянорудна промисловість Галичини стоїть на другому місці, але добре розвинену промисловість має лиш Карінтія, здобуток котрої більш 1 мілїона пудів. Чехи, Тироль та Штірія мають зовсім малу промисловість, їх спільний здобуток майже разів 20 меньш здобутку Галичини.

3. Цинково-рудна та цінкова промисловість.

Цінкова руда у Галичинї добуваєть ся найбільш як стороння продукція при підприємствах иншого рода. Тих підприємств, що добували лиш цінкову руду істнувало у Галичинї 15, але у 1910 роцї з них працювало 3, на котрих було робітників 100 люд. на 7 л. більш супроти 1909 р. Але здобуток на сих підприємствах уменьшив ся на 4%. Так в 1910 роцї було добуто цінкової руди 7.631,$_1$ пуда, а у 1909 роцї — 7.948,$_3$ пуда.

Навпаки, там де цінкова руда добуваєть ся як продукція приватна у 1910 роцї треба констатувати дуже значне побільшенє здобутку. Так напр. здобуток 1910 р. досягає 132.797,$_0$ пудів супроти 1909 р. збільшив ся на 35,$_5$ %, бо здобуток рівняв ся лиш 98.759,$_0$ пудів.

Загальний же здобуток цінкової руди в Галичинї у 1910 роцї був 140.428,$_1$ пудів, збільшив ся на 31,$_6$%.

Були часи, коли здобуток цінкової руди в Галичинї досягав дуже значних цифр, але за останнї десять лїт він зменьшив ся. Щоб показати се якрявійше, я візьму цифри здобутку руди не за 10 лїт а за 11, бо здобуток 1900 р. був більш пів міл. пуд. Так у Галичинї було надобуто цінкової руди:

1900 р.	511.137,$_3$ пуд.	1906 р.	123.555,$_5$ пуд.
1901 „	294.971,$_6$ „	1907 „	167.585,$_3$ „
1902 „	203.319,$_1$ „	1908 „	104.328 „
1903 „	296.875,$_2$ „	1909 „	106.707 „
1904 „	206.021,$_4$ „	1910 „	140.428 „
1905 „	221.779,$_9$ „		

Таким робом у 1900 р. здобуток був по-за пів мілїона пудів, на другий рік він зменьшив ся майже до 300 тис. пудів, а у 1908 р. досягає вже лиш 104 тис. пудів. Що може бути гіршого сих цифрових документів!..

Тепер остало ся порівняти цифри Галичини до инших частин австрійської держави, щоб уявити собі, що дає Галичина до загально-державної промисловости. Розуміють ся, на першому місці стоїть Каринтія здобуток якої досягав у 1911 р. майже 2 міл. пуд., на другому Галичина, здобуток якої, як ми бачили вже досягає яких небудь 140 тис. пудів. Але щоб не бути голомовним навожу таблицю здобутка цінкової руди в Австрії по ріжним її частинах.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

	Число робітників.	Добуто руди у 1910 р. в пудах.	Вартість усеї руди.	Середня ціна 1 цет. мет.	
				Кор.	Гел
Каринтія	—	1.780.407,0	1.913.869	6	56
Галичина	100	140.428,1	98.044	4	26
Чехи	130	109.531,6	159.139	8	86
Тироль	196	55.009,8	71.693	7	95
Штірія	111	26.535,0	39.810	9	15
Сілезія	5	915,0	300	2	—
Разом . . .	542 [1])	2.122.826,5	2.282.855	6	59

Вище, подаючи де які цифри, я казав, що сучасний стан цінкорудної промисловости далеко гірший від 1900 року; тепер коли ми перейдемо до цифрового матеріалу витоплювання в гутах Галичини цінку. метала, то тут навпаки побачимо що-річне збільшенне вироба; се збільшенне має дуже поступовий характер, котрий дає гадку про добру будучину і розвиток цінково-металюрґічної промисловости в Галичині.

Так за останні 10 років було витаплювано металлу цінку в Галичині:

1901 . . .	227.705,7 пуд.	1906 . . .	459.073,8 пуд.
1902 . .	298.778,0 „	1907 . . .	506.470,8 „
1903 . . .	336.610,2 „	1908 . .	592.956,6 „
1904 . .	351 970,0 „	1909 . . .	509.819,7 „
1905 . . .	399.598,8 „	1910 . . .	540.809,7 „

На мою думку сї цифри не треба пояснювати, бо вони за себе сами говорять добре.

Вище ми бачили те ж, що по здобутку цінкової руди на першому місці стоїть Каринтія, але коли подивимо ся до витоплювання цінку то тут побачимо инше. Так напр. у 1910 р. у Каринтії було витоплено цінку 219.136,4 пудів, решта дістаєть ся на долю Галичини; инакше кажучи, — в Галичині було витоплено у 1910 році 71% усього цінку, у Каринтії — 29%. Робітників при гутах Галичини було в пів-році 1271 людина, у Каринтії лиш 241 людина.

Для того, щоб витопити свої півміліона пудів цінку металлу, Галичині потрібно було ужити і добути з-за кордону багато иншого матеріалу. Так у 1910 році на ужиток цінкової металюрґії потребувало ся:

	Пуди	Корони
Галман краєвий	210.389,0	91.335
Галман нїмецький	14.646,1	34.904
Бленда цінкова краєва	42.740,3	107.074
„ „ з-закодону	1.265.109,5	2.876.826

[1]) Без Каринтії.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Матеріал цинковий нїмец.	915,0	2.099
Коксік краєвий	310.605,9	52.375
„ закордонний	572.265,2	107.191
Уґіль краєвий	2.586.412,2	196.602
„ з Сілезії пруської	2.573.730,3	396.608

Краєвий збит у 1910 р. цінку рівняв ся 159.795,6 пуда, пилку цінкового — 4.587,2; крім того вивезено Мадярам, Нїмцям і у Америку 377.992,6 пула цінку та 21.490,3 пуда пилку цінкового.

4) Вугіль бурий.

Галицькій камяновугільній промисловости далеко до того значіння у економічному житті держави, яке має Україна рос., але усе ж таки її добуток вігілля досягає значного розміру для такої невеликої країни як Галичина. Вугіль Галичини поділяєть ся на бурий та камяний. Перший добуваєть ся у східній Галичинї, а другий — у західній. Скажемо про кожний окремо.

Бурий вугіль добував ся у Станиславівськім окрузї, де істнувало 11 підприємств, але з них у 1910 роцї працювало лиш 4. Робітників на них було в тім роцї 440 чол. тодї як у 1909 р. було 318. Колись то Галичина постачала дуже багато бурого вугілля й її здобуток досягав дуже значних цифр, але за останнї часи він зменшив ся разів у 7.

Здобуток бурого вугілля за 1910 р. рівняв ся 2.058.713,4 пуда, у роцї ж 1909 від досягав лиш 1.330.568,6 пуда, більше на 728.144,8 пуда або 54,7%. Крім того у 1910 р. бурий вугіль коштував дороще, так що коли підраховувати вартість здобутків 1910 й 1909 рр. то у першому було здобуто на 479.390 корон, а у другому — 218.112 кор; збільшеннє тут рівняєть ся вже 119,79%.

Висше я вже казав, що колись-то здобуток бурого вугілля в Галичинї досягав доброго стану. Що б се підчеркнути виразнїйше, наведемо таблицю цифр здобутку бурого вугілля за останнї 10 років.

1901	6.873.724,0 пуд.	1906	1.506.700,0 пуд.
1902	4.820.897,1 „	1907	1.077.095,3 „
1903	3.979.914,5 „	1908	1.428.125,9 „
1904	4.110.064,1 „	1909 . . .	1.330.568,6 „
1905 . . .	2.873.605,9 „	1910	2.058.713,4 „

Таким робом за останнє 10-річе maximum здобутка припадає на 1901 рік, коли здобуток досягав майже 6,9 мілїонів пудів, але в 1907 роцї зменшив ся до 1,0 міл. пудів. Як ми бачили висше, що здобуток 1910 р. збільшував ся на 54,7%, але до здобутку 1901 року ще далеко.

В життю загально-австрійської промисловости бурий вугіль має велику силу. Загально-державний здобуток у 1910 роцї досягав 1.533

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міліонів пудів, здобукок же Галичини досягав лиш 2 міл. пудів, або $0,_{13}$%. Взагалї буде не зайвим навести сю таблицю, де видно на яку частину Австрії скільки припало у 1910 р. здобутого бурого вугілля в пудах і відсотках.

	Число робітників.	Здобуто бурого вугілля пудів.	% до загального здобутку
Чехи	35.636	1.271 882.696,$_0$	82,$_{96}$
Штірія	14.100	173.926 348,$_4$	11,$_{34}$
Австрія гірна	1.587	23.724.286,$_7$	1,$_{55}$
Країна	1.505	23.256.664,$_8$	1,$_{52}$
Морава	645	13.669.386,$_3$	0,$_{89}$
Далматія	773	9.007 870,$_0$	0,$_{59}$
Каринтія	758	7 8[illegible]2.474,$_9$	0,$_{51}$
Істрія	698	3.247.64[illegible],$_0$	0,$_{21}$
Австрія долїшня	217	2.386 6[illegible]8,$_9$	0,$_{16}$
Галичина	441	2.058.713,$_4$	0,$_{13}$
Тироль	253	1.914.753,$_4$	0,$_{12}$
Форальберг	29	50.752,$_0$	0,$_{01}$
Сілезія	3	76.12[illegible],$_9$	0,$_{01}$
Буковина	34	12 810,$_0$	—
Разом	56.699	1.533.104.136,$_7$	100%

Як бачимо, Чехам належить майжа увесь здобуток бурого вугілля в Австрії ($82,_9$%), потім невелику частину бере і Штірія (11%), а решта має дуже дрібницю.

Тепер придивимо ся до перших двох рядків вишенаведеної таблиці і уявимо собі скільки на одного робітника, занятого при здобутках бур. вугілля, припадає здобуток вугілля у 1910 році. Се має свою цїкавість, через що навожу сї цифри:

Чехи	35.656,$_7$ пуд.	Австрія долїшня .	11.102,$_0$ пуд.
Сілезія	25.376,$_0$ „	Каринтія	10.4[illegible]4,$_9$ „
Морава	21.191,$_4$ „	Тироль	7.570,$_1$ „
Країна	17.451,$_3$ „	Галичина	4.678,$_7$ „
Австрія горішня .	14.951,$_1$ „	Істрія	4.654,$_3$ „
Штірія	12.334,$_2$ „	Форальберг . . .	1.750,$_7$ „
Дальматія	11.651,$_0$ „	Буковина	378,$_2$ „

5. Камяний вугіль.

Камяний вугіль добуваєть ся у західнїй частинї Галичини, де істнувало 10 підприємств, але у 1910 році працювало лиш з них 8. Робітників на них було у 1910 р. 6,421, на 164 чол. більш ніж у 1909 р.

Добуто камяного вугілля в 1910 році було 82.081.746,$_4$ пуда, тодї як у 1909 році лиш 71.750.237,$_4$ пуда. Вартість здобутка у коронах

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

буде така: у 1910 р. — 10.199.382 кор., а 1909 р. — 9.046.853 кор. Як бачимо здобуток за останній рік збільшив ся на 10 мілїонів пудів, або 14,4%, а вартість здобутку лиш на 12,7%, що стало ся через те, що у 1910 році кам. вугіль подешевшав.

Майже увесь здобуток камяного вугілля пішов на потребу австрійських залїзниць, узявши 62.326.463,3 пуда, крім того 1.387.646,1 вивезено у Росію, решта-ж — 19.447.763,3 пуда пішла на власний ужиток підприємств.

Загально-австрийський здобуток камяного вугілля, має такий вигляд:

	Число робітників.	Здобуто у 1910 р камяного угл. в пудах.	% загальн. здобутку.
Сілезія	30.169	375.485 609,8	44,69
Чехія	22.596	258.202 203,0	30,73
Моравa	10.250	119.908.903,9	14,27
Галичина	6.421	82.081.746,4	9,78
Австрія долїшня . .	533	4.534.618,0	0,53
Разом	69.969	840.213.091,1	100%

Здобуток камяного вугілля у 1910 р. на теріторії Галичини рівняв ся лиш 9,78% загального здобутка; перше місце належало Сілезії (44,69%), а друге Чехам (30,73%). Але коли візмемо скільки на одного робітника доводить ся здобутого вугілля, то побачимо инший порядок.

Галичина	12.767,3	пудів.
Сілезія	12.444,0	„
Моравa	11.699,8	„
Чехи	11.425,3	„
Австрія долїшня . . .	8.509,5	„

Перше місце тут вже належить Галичинї, а потім вже Сілезії.

Тепер нам лишило ся ще окинути поглядом стан камяновугільної промисловости в Галичинї за останні 10 лїт; по низше наведеним цифрам можемо сказати, що ся промисловість не дуже швидко, але прогресує — з 60 мілїонів пудів перейшла по за 80 мілїонів. Взагалї цифри здобутка будуть такі:

1901 . . .	60.219.118,4 пуд.	1906 . . .	79.518.858,2 пуд.
1902 . . .	53.125.533,0 „	1907 . . .	83.380 662,1 „
1903 . . .	49.747.476,4 „	1908 . .	77.851.817,3 „
1904 . . .	60.294.724,1 „	1909 . . .	71.750.237,4 „
1905 . . .	68.210.254,9 „	1910 . .	82.081.746,4 „

Нарештї треба підвести рахунки висше сказаному, щоб яскравійше намалювати стан гірної промисловости в Галичинї. Загальний висновок можна зробити такий: — за останні роки гірна промисловість Галичи-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ни живе в дуже лихому стані, але в порівнанні 1910 р. з 1900 р. помітно де яке оживленнє. Так увесь здобуток продукцій Галичини буде мати такий вигляд:

Здобуто:	1910 р.	1909 р.
Руди залїзної	254.723,8 пуд.	205.753,0 пуд.
„ оловяної	357.734,5 „	340.746,0 „
„ цінкової	140.428,1 „	106.707,3 „
Вугілля бурого	2.058.713,4 „	1.330.5 8,6 „
„ камяного	82.081.746,4 „	71.750.237,4 „

Вартість усїх добутих продукцій разом рахуєть ся в 1910 роцї 11.575.618 кор. супроти 10.124.243 кор. 1909 р., більш на 1 451.375 кор. або 14,3%. Як бачимо здобуток у 1910 роцї кожної продукції збільшив ся; так напр. руди зелїзної збільшило ся на 23,8%, — руди оловяної— 4,99%; руди цінкової — 31,6%, вугіль бурий — 54,72%, вугіль камяний 14,4%. Дуже велике побільшенне бачимо для бурого вугілля.

Крім того в галицьких гутах витоплено з краєвого сирца:

	1910 р.	1909 р.
Олова	677,1 пуд.	610,0 пуд.
Цінку	519.079,5 „	463.166,9 „
Пилку цінкового	21.728,2 „	22.252,8 „

М. ГЕХТЕР.

Український читач про українську часопись[1]).

(*Анкета газети „Засїв“*).

З відповідей на останнє з розглянутих нами в попереднїй статтї запитань (Які відділи вас найбільше цїкавлять?“) ми бачили, що головна увага читачів „Засїва“ звернена на відділ „Українське житте“ й на всякі загалом звістки з українського життя. По анальогії можна було думати, що й на слїдуюче запитанне („Які відділи, на вашу думку, треба побільшити?“) більшість відповідей зведеть ся до того, що треба побільшити відділ „Українське житте“. Перегляд відповідей на се запитанне приводить, одначе, до трохи иншого висновку.

З загального числа 174 кореспондентів 18 зовсїм не відповіли на се запитанне, 12 кореспондентів дали відповіди почасти загальні, почасти-ж невиразні й незрозумілі. Тільки в 144 анкетних листках знаходимо відповіди точні й виразні, які легко надають ся до оброблення й клясифікації.

[1]) Далї див. кн. V Л.-Н.-В. за сей рік.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Порівнюючи—велике число „нїмих“ відповідей на се запитанне (18, або 10,3 проц.) почасти можна пояснити щирою прихильністю, яку читачі „Засїва“ відчувають до своєї ґазети. Читачі розуміють, що від такої малої ґазети і такої бідної коштами — багато не можна вимагати. Де-які инші кореспонденти не зрозуміли, чого від них вимагає запитанне, й відповіли так широко, що їх відповіди можна з більшим правом однести до запитання № 8 („Про що у нас не пишеть ся, а ви хотїли-б що ми писали?“). Нарештї, один кореспондент з сеї ґрупи пише: „дать ответ не можу“.

Далеко ґдячнїйший матеріял для зрозуміння псіхольоґії українського часописного читача дають ті 12 відповідей, які ми зарахували до катеґорії занадто невиразних і загальних. Відкидаючи одну відповідь цїлком незрозумілу (кореспондент прохає побільшити відділ „техничний помалий“) і ще одну відповідь формальну („віддїли, я бачу, в першім нумері побільшені!“),—ми в решті відповідей знаходимо таку силу чистого ідеалїзму, перед якою лишаєть ся тільки преклонятись. „Всього мало, але що-ж подіяти, як нема де взяти“, — пише незґрабними лїтерами мозоляста рука робітника з Київщини. „Поставте на стіл ріжних ласощів,— пише другий кореспондент, як видно по письму, селянин, — то тут я не маю права сказати: геть оте або оте, бо всї вони одні других кращі“. І в такім щирім тонї витримані всї відповіди сеї ґрупи. Як се далеко від неперестанного „критикування“ наших інтелїґентів, яких і те не задовольняє, і те не задовольняє, яким усе подавай як у „хороших господ“, а на щось менше, хоч і своє, вони не пристануть!

Кореспонденти останньої і найбільшої ґрупи (144, або 83 проц.), як сказано, висловлюють ся виразно за побільшенне того чи иншого віддїлу або і кількох віддїлів одночасно. Але й тут загалом непомітно, щоб читачі висловлювали свої домагання в абсолютній формі, не рахуючись з обставинами, в яких видаєть ся ґазета. Навпаки, дуже часто читачі підкреслюють, що висловлюють свою думку тільки через те, що того прохає редакція, сами-ж вони не нарікають на невеликий розмір любих їм оддїлів. Так, один читач пише: „Як любитель красного письменства, я волїв би, щоб був поширений сей оддїл, але коли від сього буде ущерб (шкода) другим оддїлам, то краще зоставити так“. Другий каже: „побільшити треба всї віддїли, крім віршів та оповіданнь, но останнї щоб містились“. „На мою думку, — пише третій, — побільшити бажано такі віддїли (перечислено, які саме), та в 3-х рубльову передплату „Засїву“ трудно“. „Віддїл треба побільшити „По світу“, дак що-ж, так бути, як наша газета бідна“, — пише ще один читач. „Як що можливо на ті кошти, котрими користуєть ся ґазета, добавити що-небудь, то — сїльське господарство“, — читаємо ще в однїй відповіди. Скільки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тут делїкатности і уважливости до інтересів инших читачів і самої ґазети, скільки тут щирого чуття і правдивого розуміння нашого сучасного становища! Такій чутливости і делїкатности могли-б позаздрити багато де-хто з-серед тих наших „почесних земляків", що вважають своєю життєвою метою — критикувати і наглядати.

По сих загальних увагах можемо перейти до конкретних висновків, які дає систематизація відповідей на се запитанне. Після нашого обрахунку маємо отже такі кількости голосів, подані за побільшенне кожного окремого відділу:

Одділи:	Число поданих голосів.	У % до загального числа поданих голосів.
По світу	65	45
Українське життє	47	33
Сїльське господарство	43	30
Оповідання	41	28
Вісти з столиці	29	20
Кооперація	24	17
З закордонної України	19	13
Вірші	18	12
Дописи	15	10
Публїцистичні статтї	8	6
Полїтичні статтї	8	6
Робітниче життє	6	4
Ціни на хлїб	5	3

Як бачимо, голоси в сих відповідях сильно роздробились. Абсолютної більшости голосів не дістав нї один оддїл. Релятивну більшість знов дістав не той оддїл, що попереднього разу: найбільш цїкавим показав ся оддїл „Українське життє", а тепер найбільш бажаним для побільшення — віддїл „По світу". Таку непослїдовність можна пояснити тим, що читачі свідомо чи інстінком відчувають, що звісток про українське життє „Засів" не може подавати більше, нїж подає, бо й тепер ґазета зазначає всї видатнїйші факти, а коли часом тих фактів мало, то виною тому життє. Тому читачі можуть признаватись у своїх сімпатіях до сього оддїлу і одночасно прохати, щоб побільшено було другий оддїл — у данім разї „По світу". Останнїй оддїл, як се зрозуміло для кожного, може бути побільшений до необмежених розмірів, а що сей оддїл у „Засївї" справдї коротенький і не досить повний, то читачі мали повну рацію прохати про його побільшенне.

Але загалом остаточні висновки з відповідей на се запитанне не дають такого компактного і суцїльного вражіння, яке дали відподвіди на попереднє питанне. Правдоподібно се поясняєть ся тим, що читачі, з причини своєї делїкатности й свідомости скрутного становища ґазети, охотнїйше висловлювалась про те, що є, нїж про те, що бажано. Коли

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

згодити ся з правдоподібністю сього пояснення, то образ українського часописного читача вирисуєть ся перед нами в світлі ще кращім і більш привабливім, ніж досі.

Дуже велику прінціпіяльну і практичну вагу мають відповіди читачів на запитанне пяте анкети: „Чи всї віддїли пишуть ся для вас зрозуміло і просто?“ Як відомо, мова „Засїва“ мало чим одріжняєть ся від загальної сучасної української часописної мови, бо „Засїв“ не має спеціяльного штату власних співробітників, а пишуть у йому здебільшого ті самі люде, що пишуть по инших українських часописах. Тому і мова „Засїва“ не бездоганна, як не бездоганна й вся сучасна українська часописна мова. Зустрічають ся в нїй і невластиві українській мові звороти, наче дословно перекладені з російської та польської мові і чужі та незрозумілі слова. Розуміють ся, автори старають ся писати для „Засїва“ приступно і легко, а по суті мова „Засїва“ все-таки близько нагадує мову „Ради“, „ЛНВістника“ і инших українських часописей. Коли-ж „Засїв“ передруковує яку-небудь замітку чи звістку з иншої української часописи, то мова здебільшого зостаєть ся зовсїм незміненою.

Отже дуже цїкаво довідатись, якої думки читачі „Засїва“ про мову своєї часописи, бо та думка до певної міри може бути поширена на всю загалом сучасну українську часописну мову. Клясифікація відповідей на се запитанне дала дуже цїкаві наслїдки. Після нашого обрахунку видно, що мова „Засїва“ цїлком і безумовно зрозуміла для 132 читачів, або для 76 проц. усього їх числа. Мова та загалом і в цїлому зрозуміла ще для 38 читачів, або для 22 проц усього їх числа, але ся ґруга читачів скаржить ся на окремі хиби мови „Засїва“. Нарештї, 4 передплатники, або 2 проц. усього їх числа, зовсїм не дали відповіди на се запитанне. Таким чином, мова „Засїва“ показалась зрозумілою більш як для $^3/_4$ усїх читачів ґазети, і тільки менше одної чверти читачів, уважаючи мову „Засїва“ загалом простою й зрозумілою, нарікає на окремі хиби тої мови. Маємо отже добру і красномовну відвідь як на глузування ворогів з нашої „вигаданої“ мови, так і на безпрестанні нарікання і жалї наших доморослих критиків з приводу „засміченості“, „кованости“ і инших хиб сучасної української часописної мови.

Пригляньмось, одначе, близче до тої хоч невеликої, але інтересної ґрупи з 38 читачів, що не зовсїм задоволена мовою „Засїва“. Причини незадоволеності дуже численні і ріжноманїтні. Один незадоволений „закордонними“ словами: „для мене зрозуміло, — каже він, — а тільки, будь ласка, закордонні слова краще, щоб були зрозумілїйші для читачів — селян та робітників“. Двоє нарікають на „галицькі слова“.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Жалуются всѣ на нѣкоторыя непонятныя выраженія галицкаго языка, — пише один з них: — говорятъ, чтобы такъ писалось, какъ Шевченко— было бы хорошо; „Хлиборобъ", говорятъ, легче читать и понимать было". Другий пише: „як би по всїх віддїлах було поменше „галицьких слів"... Инші пишуть загально: „незрозумілого мало для мене, а для других, що беруть часом, багато є незрозумілого"; „я розумію все, але селяне жалїють ся, що статтї пишуть ся незрозуміло, хвалять діалект „Рідного Краю"; „бачете, що у нас люде змоскалїзовані, і мова іде на ріжні теми (sic!), бо повна денаціоналїзація — прошу вас держати ся одного берега, люде будуть призвичаювати ся, а нам зрозуміло"; „можна-б більш українським складом"; „всї (себ-то, всї зрозумілі), а як що можна, то ще пишіть зрозумілїйше і простійше, то більше буде підписчиків (передплатників) із хлїборобів"; „нї, ще треба простїйше писати" і т. д.

Де-хто скаржить ся на незрозумілість окремих слів. Так, з статтї про „нашу осельню в Америцї" один читач не зрозумів, „хто кому шкодить: чи золотогуз осельнї, чи осельня золотогузови"... „Всї віддїли для мене зрозуміло і просто, — пише другий: — Тільки що ж ви хотїли, як ми темні — незрозумілих слів не розуміємо". Ще один читач не зрозумів слів „бавовняник", „поступовий" та инш. Другого не задовольняють де-які окремі слова — „мабуть видумані", здогадуєть ся він. Ще один висловлюєть ся проти слів „кучерявих". „Так як ми калїки, — пише читач з Катеринославщини, — і не розуміємо нї чисто української, нї російської мови, то по всїх віддїлах є незрозумілі слова". Нарештї, трое читачів, загалом розуміючи всї віддїли, відчувають про те необхідність у словнику і нарікають на те, що „Село" не додержало своєї обіцянки дати словничок безплатним додатком.

Один передплатник з Полтавщини знайшов у „Засївi„ „польські вислови". „Для мене то зрозуміло, — пише він, — та є таких багато у нас, що мало розуміють; менї кажеть ся, що у вашій ґазетї есть польські вислови; треба писати, як писав Шевченко, так як написана „Катерина" й другі, або треба писати, як пише „Світова Зірниця" — так зрозумілїйше". Ще трое не все розуміють у віршах, для пятьох не завсїгди зрозумілий оддїл „З закордонної України" — „трохи круто", як пише один читач. Для шістьох читачів зрозумілі не всї оповідання, а найбільше оповіданнє „Хто винен". „Треба „упрощать" галїцізми", — радить один читач. „Оповідання якісь незґрабні й сучковаті: як би ваша ласка, зверніть на се увагу", — каже другий.

Ще двоє читачів, уважаючи мову „Засїва" цїлком для себе зрозумілою, нарікають на правопис. „Все для мене зрозуміло, — пише один з них, — але ж краще буде, коли Ви перестанете друковати „ся" окремо від дїєслова й писати в серединї слів „ї", бо хоч се й дрібниця,

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

але ж вона неприємно кидаєть ся в очі і з нею доводить ся рахуватись не тільки селянинови, а й інтеліґентови, та й на віщо утруднювати наш алфавит — тепер він кращий усїх славянських алфавитів, а як станемо заводити ріжні „ї“ та „ся“ нарізно, то се вийде все одно, що у Великоросів „ѣ“ та инша дурниця“. Другий „болїє душевно“, що „наша проста й зрозуміла ґазета чи книжка взагалї не поширюєть ся в селї, між людьми простими єдине через те, що наші книжочки пишуть ся непривичним, а на мою думку просто безглуздим і цїлком безпідставним правописом (кулїшівською). Бога ради, — кінчає він, — не відстрахуйте своїм ідіотським правописом людей простих, сїльських, котрі хочуть і люблять читати“.

Нарештї, останнїй з сеї ґрупи не зовсїм задоволених мовою „Засїва“ читає цїлу лекцію про те, як треба писати в ґазетї. У сїй лекції є багато слушних уваг, тому наводимо її in extenso. „Для мене все зрозуміло, а для селян де-які місця я вважаю не зовсїм зрозумілими, особливо се треба сказати про відділи „По світу“ і „українське життє“. Взагалї в українській літературі письменники часто не уявляють собі псіхольоґії селянина і тому, читаючи селянам навіть такі для них призначені часописи, як „Засїв“, доводить ся де-які місця перекладати на більш популярну мову, або вірнїще теж реченнє переробляти на инший манїр, напр. беру число 15 за сей рік Вашої шановної часописи і читаю: „законопроєкт про оподаткуваннє увільнених од військової служби“. Треба б було написати так: „законопроєкт по якому накладають подать на всїх хто не одбуватиме військової служби“. Або „По всїй Українї — хлїборобська трівога за урожай“. Що се за зворот, коли просто треба написати „по всїй Українї хлїбороби трівожать ся за урожай“. Або: „Багато бажаючих бути на вечорі лишилось за порогом“. Треба б: „Багато охочих бути на вечері не могли туди добутись“... Або „Се лихо може бути показчиком (?) некультурности наших селян“. Треба: „Се лихо показує, що наш селянин дуже ще темний, неосвічений“, в крайньому разї: „Се лихо показує, що наші селяне ще дуже некультурні“, але ж для чого тут „показчиком“ і т. д., і т. д. Взагалї, коли пишемо щось для народу, повинні що мить уявляти перед очима українського селянина і писати так, наче балакаємо до його, себто треба старанно уникати всяких літературних шабльонів, абстрактного способу думання і по змозї „отглагольныя существительныя и прилагательныя“ заміняти „дїєсловом“. Бо „дїєслово“ живо малює дїю, а потім і в еволюції мов дїєслово займає одну з перших ступенів так само як і в живій народній мові. Згодом, коли нарід привчить ся до своєї літератури, можна буде піти і вперід, а поки що „ближче до народу“.

Не зважаючи, одначе, на уваги що до хиб мови „Засїва“, які знаходимо в 38 розглянутих відповідях, ні рішучого осуду тій мові, ні заяв

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

про повне нерозуміннє в жадній відповіди не знаходимо. Здебільшого уваги тут подають ся не від імени читача-кореспондента, який поспішає заявити, що „менї все зрозуміло“, а від імени инших, стороннїх людей. Коли ж у де-яких випадках сами читачі-кореспонденти не розуміють окремих слів, то обвинуваčують вони за се не ґазету, а свою власну темноту. Таким чином маємо право прийти до висновку, що серед читачів „Засїва“ не знайшлось ні одного, кому мова ґазети в цїлім була б незрозуміла або трудна. Коли й з читачами инших українських часописей справа стоїть так саме, то ясно, наскільки справедливі всї нарікання на „вигаданність“, „кованість“, „штучність“ і „нерозумілість“ сучасної української часописної мови.

Перегляд відповідей найбільшої ґрупи читачів (132, або 76%), які цїлком і безумовно задоволені мовою „Засїва“, зміцнює нас у сім переконанню. Загалом відповіди читачів сеї ґрупи дуже ляконїчні, але зустрічають ся й тут поодинокі відповіди, які вводять нас у псіхольоґію читача. „Незрозумілого не повстрічалось, бо все пишеть ся рідною мовою“, — поясняє один читач. „Віддїли вашої поважної ґазати „Засїв“ пишуть ся так домовно і просто, що їх розбирає навіть мій восьмилїтній брат школяр“, — зазначає другий. „Усї (зрозумілі) й для мене й для семьї; добре пишете, дякую вам“, — пише ще один. „Не треба краще й бажать“, — запевняє один селянин з Київщини. „Так просто, що про се нїчого й запитувати“; „дуже щиро дякуємо, для нас усе написано зрозуміло й просто“; „зрозуміло й просто по нашому“; „як не тре лучче“; „всї до решти, так гарно рідною мовою“; „краще і не треба“, — ось типові відповіди більшости читачів сеї ґрупи. Як тон так і зміст сих відповідей показують, що сучасна українська часописна мова ще, може, далека від ідеалу з погляду чистоти й народности, а з погляду зрозумілости для широких мас вона не така вже кепська й непридатна, як се здаєть ся нашим занадто суворим цензорам і критикам.

Відповіди на запитаннє шосте („Чи цїкавить вас, як живуть люде по других державах?“), як того й треба було сподївать ись, вийшли не дуже цїкавими. Запитаннє се, власне кажучи, було цїлком зайвим, бо хтож скаже, що його не цїкавить житте чужих людей? Так і вийшло, що неґативної відповіди на се запитаннє не дав ні один читач, тільки четверо зовсїм не відповили на запитаннє, а троє відповіли невиразно: „опять-таки, як про се росказать“, „не дуже“ й „так собі“. Решта ж читачів одповіла позитивно, причім 13 — умовно й 154 — безумовно.

Умови, які ставить статтям і звісткам з закордонного життя ся ґрупа з 13 читачів, дуже ріжноманїтні, й на них безперечно слїд зупи-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нити ся докладнїйше. Один пише: „мене цїкавить, а инші кажуть — нам треба наше, — так що я раю подавать, тільке цїкаве й зрозуміле". Другий пише: „а вже ж, селяне кажуть, щоб сей одділ був наприкінці й щоб звістки не спізнювались". „Цїкавить-то, та далеко нам до того", — пише третій і т. д.

Що до решти 154 відповідей, то вони загалом подібні одна до другої, „Дуже варто", „очень полезно", „цїкавить", „дуже цїкавить", і т. д. — ось типові й найбільш поширені відповіди читачів сеї ґрупи. Але й тут зустрічають ся нешабльонові відповіди, які часто освітлюють справу з дуже цїкавого боку. Наводимо де-які найбільш яскраві відповіди. „В чужих державах люде живуть добре, напр., у Швейцарії, хоч я там не був, так з ґазет чув, що добре, а в нашій державі погано". „Доконче цїкавить, бо в нас не так"... „Дуже цїкавить нас, як живуть люде по других державах, а у нас стоїть неосвічена темнота". „Дуже цїкавить, а особливо їхні рухи що до поліпшення свого становища". „Цїкавить, а найпаче всього громадський устрій та рухи". „Се необходимо треба знать, як сказав Батько Т. Г. Шевченко: чужого научайтесь і свого не цурайтсь". „Цїкавить, і з того боку, як там національности, котрі входять у склад тої чи иншої держави й мова яких наближаєть ся до державної: чи мають рідну школу й чи вчать ся всї роки на рідній мові, і взагалї з боку рідної мови". „Цїкаво, бо й нам треба від них навчати ся". „Цїкавить, поступовість люду не може не цїкавити всяку людину". „А як же, гарно більше знати". „На мою думку, се повинно цїкавити всякого хоч мало освіченного чоловіка". „Потому тільки можна в примір ставити". „Ще й дуже! Мої слухачі дають собі запити: чому ми не так живем? Кажу їм: бо Бог не велить". „Життє людей других держав цїкаво знати, як вони турбують ся про своє власне життє та права". „Цїкавить їхня промисловість і сїльське господарство". „Цїкавить, ми всї повинні сим цїкавитись і слїдить за культурою". „Дуже цїкавить, особливо про держави поступові". „Се, на мою думку, треба поширити в ґазетї, бо се дуже цїкавить слухачів". „Цїкаво знать, як живуть по других державах і господарюють, а особливо їх політичний устрій". „Найлїпше нас цїкавить, щоб ви скільки добрі та писали про Данїю, Щвейцарію, й то щоб дуже толково". „Дуже й дуже цїкавить, бо хочеть ся знати, як люде живуть по за-кардоном, бо то розумнїйші люде й більше мають волї й культурнїйші".

Хоч як одні відповіди на се запитанне занадто ляконічні й невиразні, а другі занадто загальні й теж невиразні, проте з них сам собою випливає один дуже цїкавий і навчаючий висновок. Зоставляємо на боцї головний висновок — що український читач цїкавить ся закордонним життєм, — бо то розуміють ся само собою й про те навіть не вар-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

то було запитувати. Але читачі, мимо сподівань своїх і складачів анкети, дали відповідь на инше далеко цікавійше запитанне: що саме їх цікавить у закордоннім житті. Відповідь вийшла дуже втішною. Виясняєть ся, що український читач ще не зіпсований сучасною ґазетною „культурою“. Його ще не цікавлять ні голосні убивства, ні великі катастрофи, ні взагалі сенсаційні звістки, які нічого не дають ні розумови, ні серцеви. З наведених більш типових відповідей помітно, що українського читача більше інтересує орґанічне житте чужих народів — їх політичний устрій, громадське житте, промисловість, господарство, культура, національне житте. Власне, в такім характері й пишуть ся статті з закордонного життя в „Засіві“, й се показує, що ґазета додержує вірного тону, відповідного до вимог читачів.

Не дало надто цікавих наслідків у безпосереднім розумінню сього слова також і запитанне сьоме анкети: „Чи цікавить Вас, як живуть Українці в других землях (Галичині, Буковині, Америці)?“ На се запитанне, як сього й треба було сподіватись, двох відповідей не могло бути. І дійсно, коли поминути 3 читачів, що зовсім не відповіли на се запитанне, то в відповідях усіх читачів знаходимо слово „цікавить“, правда, з деякими варіяціями. Зрештою, можна поминути ще двох читачів, які проти сього запитання написали: „не дуже“ та ще одного, що замісць відповіди написав сентенцію: „по других державах наші Українці живуть погано, напр., в Америці — не живуть, а відживають; не раджу їхати туди, також і в другі місця“... Коли отже поминути сих 6 читачів, та решта 168 відповідей може бути залічена до позитивних. Такий наслідок не уявляє собою нічого несподіваного, й за-для нього не варто було побільшувати анкетний листок зайвим запитанням.

Одначе, близчий перегляд тих 168 відповідей показує, що запитанне принесло свою користь. Сі відповіди можуть бути поділені на три категорії. До першої належать найменш цікаві, які лише ляконічно констатують факт: „цікавить“, „очень цікавить“, „интересуетъ до крайности“, і т. д. Таких відповідей маємо 114. Відповіди подібні одна до другої, ляконічні й шабльонові, й ввесь їх зміст вичерпуєть ся тими зразками, які ми вище навели.

Далеко цікавійша слідуюча ґрупа з 24 відповідей. Читачі сеї ґрупи також загалом цікавлять ся життєм закордонних Українців, але не безумовно. Частина їх (5) цікавить ся найбільше життєм Українців в Америці, причім один з них поясняє: „цікавить, бо наші Українці заробляють багато грошей в Америці й купують землю вдома“. Друга частина (6) цікавить ся найбільше життєм Українців у Галичині. Одного читача цікавить житте Українців на Буковині, ще одного — в Бразілії.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Решта читачів сеї ґрупи робить ріжні уваги що до характеру, напряму й змісту сього відділу. Один радить писати „не дрібні звістки, а добру статтю, хоча б і в 2—3 числах“, другий, навпаки, вимагає, „окремих маленьких статейок“, а ще один радить „писати мало, а сказати багато, не так як тепер, і треба, щоб факти варті були уваги“. Один знов вимагає, щоб подавалось усе „що найновійше“, а двоє прохають писати „понятнійше — популярнійше“. Двоє знов кажуть, що се дуже цікаво, але „в „Засіві“ про се не доводить ся багато писати“, бо „з „Засіва“ хочеть ся більше знати про своє“. Ще одного читача в сім оддїлї цікавить тільки те, „чи скоро Українцї забувають свою рідну мову й чи назавжде вони пропащі для України“. Нарештї в одній з сих відповідей читаємо: „і се нас дуже цікавить, як живуть Українцї в других землях (Галичинї, Буковинї, Америцї), а найлїпше ми прислухаємо ся до Данїї й Швейцарії (!), бо там гарні порядки“.

Як бачимо, ся ґрупа читачів вже ставить ся більш свідомо й критично до справи, хоч часто й відповідає „невпопад“, як, напр., в останнїм випадку. Найбільш цікавою являєть ся, одначе, остання ґрупа відповідей (30). Тут не тільки знаходимо формальні відповіди на запитанне, але й поясненне, через що саме читачі цікавлять ся життєм закордонних Українців. Тут здебільшого цїлком виразно бренить мотив національний, з чого бачимо, що ідея єдности всього українського народу, незалежно від теріторіальних і державних границь, пустила вже глибоке корінне в українську масу російської України. Для прикладу, наводимо найбільш яскраві й характеристичні з сих відповідей.

„Взагалї цікавить українське відродженне“. „На мою думку, се повинно цікавити всякого хоч мало освіченого чоловіка“. „Не можна не цікавити ся“. „Дуже цікавить про життє своїх братїв на чужинї“. „А де-ж, щоб за наші люде та щоб не цікавило?“ „Так саме (цікавлюсь), як і всїма Українцями“. „Життє братів-Українців по світу дуже цікавить“. „Як своє рідне, і через се (цікавить) як—найдужче“. „Як живуть Українцї в других землях цікавить, бо показує, що і ми не гірше других можемо розвиватись, як добрі є обставини для того“. „Сю справу треба дуже поширити, бо дуже цікава; на мою думку, всї Українцї мусять знати, де і як живуть їх брати-земляки“. „Чому-ж не цікавить знати про своїх братів-землякїв?“ „Вся душа моя захоплюєть ся сим питаннєм про життє братів наших“. „Се річ дуже цікава і корисна, вона найбільше розбуджує національну свідомість“. „Се дуже цікаво знати, бо нам треба багато старати ся, щоб догнати просвітою своїх братів у Галичинї“. „Ми хотїли-б про них усе знати, бо то-ж наші брати“. „Дуже цікавить, де, як і скільки їх, сердег, працює“. „Про життє своїх братів, що живуть у других державах, цікa-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ов знати всякому Українцеви, а також і менї". „Страшенно цїкавить, бо звідтіль до нас йде маленький світ, надїя на кращу нашу долю". „Дуже цїкавить, а найпаче про галицьких Українців і їх політичні змагання з Поляками, а американських — з економічного боку". „Добре цїкавить, бо то брати наші, і хочеть ся знати про їх життє на Галичинї, Буковинї і десь за морями в Америцї". „Цїкавить дуже, і особливо про українську школу".

Отже бачимо, що для того, щоб одержати такі відповіди, як сї останнї, варто було вводити в анкету се запитаннє. Правда, коли-б запитаннє було зредаґованє трохи инакше, напр. — „чи цїкавить вас etc... і чому се вас цїкавить?" —тодї число таких відповідей було б значно більше. Але тим відраднїйше, що читачі, без натяку на се в запитанї, сами пояснили, через що цїкавлять ся сею справою. Як вже зазначено вище, маємо в сїм фактї добрий доказ на те, що ідея всесвітньої єдности українського народу пустила глибоке корінне в масу української людности на російській Українї.

Запитаннє восьме („Про що у нас не пишеть ся, а ви хотїли-б, щоб ми писали?") являєть ся одним з найважнїйших у всїй анкетї. З відповідей на се запитаннє мало багато де-чого вияснитись для редакції „Засїва", в якім напрямі провадити далї ґазету. Але опріч сеї справи практичної відповіди на се запитаннє мали вияснити справу принціпіяльну: чим живе і цїкавить ся український часописний читач? Сї обидві справи, як ми побачимо далї, вияснють ся відповідями читачів як найкраще і як найдокладнїйше.

Після перегляду і систематизації відповідей ми перше всього зустрічаємось з цїкавим і єдиним у всїй анкетї фактом: 32 читача зовсїм не відповіли на се запитаннє. У попереднїх запитаннях, як памятаємо, число „нїмих" відповідей вагалось між 1 і 18, а тут число таких відповідей зразу підскочило до 32. Се показує, наскільки запитаннє серйозне і як трудно було читачам одповісти на нього. Але, з другого боку, сей факт ще раз підкреслює ту рису в псіхольоґії українського читача, яку ми один раз вже мали нагоду зазначити. Ся риса — особлива делїкатність, з якою читач ставить ся до всього, що може затруднити або неприємно вразити редакцію ґазети. Може бути, що де-яка частина сих 32 читачів не відповіла на восьме запитаннє тільки через те, що не хотїла затрудняти редакцію необхідністю заводити нові віддїли або ображати її зазначеннєм прогалин та недоглядів в її роботї.

Правдоподібність сеї гадки почасти потвержуєть ся тим фактом, що слїдуюча по великости ґрупа читачів (26) висловилась у тім напрямі, що цїлком задовольняєть ся теперішнїм змістом „Засїва". Де-які читач

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сеї ґрупи так просто й кажуть: „недостатків не бачу“, „здаєть ся, все що треба“, „для підтримання „Засіва“, гадаю, доволї і істнуючих оддїлів“, і т. д. Инші знов розуміють, що можна і треба було-б писати багато де-чого ще, але розуміють, що доводить ся рахуватись з матеріяльними обставинами. Ось кілька типових відповідей таких читачів: „здаєть ся, хотїло ся-б і більше, та що робить!“, „я вповні задовольнений ґазетою за таку малу передплату“, „про все єсть по-троху, бо за сї гроші більше і не можна вимагати“, „чого-б ми не хотїли, але треба дякувати і за се“, „за три карбованцї стидно більше требовать“ і т. п. Нарештї, ще де-які читачі сеї ґрупи, згожуючись на те, що зміст газети треба поширити, відмовляють ся, одначе, висловити свою думку конкретнїйше і здають ся в сїй справі на редакцію: „ви самі дивіть ся“, „ви більше знаєте„, „просимо вас“ і т. д. Як бачимо, мовчазні відповіди першої ґрупи і словесні відповіди другої псїхольогічно можуть бути зближені між собою.

Звернїмось, одначе, до тих 116 відповідей, в яких бажання читачів висловлені конкретно. Тут знаходимо таку силу ріжноманїтних порад і бажань, часом надзвичайно свіжих, оріґінальних і цїкавих, що в них не легко й розглянутись. На першім місцї, розуміеть ся, стоять домагання, національно-українського характеру (35). Більше всього прохань, щоб у „Засївi“ містились статтї з історії України (12). „Добре б було, — пише один читач, — удїляти місце українській історії, найкраще б було в днї ювілеїв і подій з української історії коротенько споминати сї події, бо не кожний має змогу (та й знає) дістати історію України“. Другий прохає писати „про історію українського письменства, житєписи українських письменників і громадських дїячів“. Третїй радить „неодмінно подавати відомости з історії громадського руху на Українї“. Ще один прохає містити історичні оповідання. Далї, у 5 відповідях знаходимо проханнє завести віддїл критики й бібліоґрафії. За статтї про український театр висловились четверо читачів. Передових статей на українські теми, як було в „Селї“, вимагають троє читачів. Про українську школу прохають писати також троє читачів: „Про школу, українську школу! І найбільше про початкову школу“, — каже один з них. Двоє прохають писати „про ганебне відношеннє Росіян усїх напрямків до української справи“ й „про „Новое Время“, „Кіевлянинъ“, „Подолянинъ“ та инші брехливі часописи, доказуючи правду“. Двоє радять писати „про закони, важні для Українців“, причім один нарікає: „нема у вас відозви Українця на ті закони, що виробляє Дума, а сэ було б найцїкавійше“. Далї йдуть поодинокі бажання й прохання писати більше про „Просвіти“, про українські музеї, як складати маленькі бібліотечки на селї й як користуватись ними, чи обмежують ся україн-

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ські домагання тільки школою, про нашу пресу, про українське братерство, про рідну справу — „хто ми й чиїх батьків дїти“, як ширить ся українська свідомість на підставі статистичних порівнань з попереднїми роками, про „українські пісні, які співали ся давньою порою“ и т. и., і т. и.

Коли б навіть „Засїв“ хотїв і міг зостатись надалї тільки в сферї національно-українській, то з наведених відповідей він міг би скласти для себе чудову й ріжноманїтну програму. Колєктивний розум читачів намітив такі її загальні риси: передові статтї на українсько-політичні теми, статтї з української історії, критика й бібліографія, історичні оповідання й стародавні українські пісні, статтї про дїяльність „Просвіт“, про театр, школу, музеї й пресу, статтї полємічні проти правої преси, біографії українських дїячів і т. д. Коли б кожне число „Засїв“ складалось по такій програмі — ґазета й тодї вийшла б вельми цїкава й корисна. Але круг інтересів українського читача, як виявляєть ся, не обмежуєть ся сферою національно-українською. Він у дїйсности далеко ширший і охоплює всї сторони сучасного світового життя. До такого висновку приходимо після перегляду дальших відповідей на запитанне восьме анкети.

Насамперед переконуємо ся, що український читач далеко не так мало цїкавить ся дїяльністю Державної Думи, як се здаєть ся. Ширше писати про дїяльність Думи прохають 8 читачів, причім один навіть прохає писати докладнїйше про Державну Раду, а другий радить писати про вибори до четвертої Думи. Далї, один читач прохає писати про самоосвіту, другий — щоб писали „де находять ся які заробітки“, третій — як вести торгові книги в товариських крамницях, четвертий — про шкоду від пяцтва, пятий — статтї релїґійного змісту й проповіди церковні. Двоє радять писати про бжільництво, один — про огородину й садовину, троє прохають поширити віддїл красного письменства, причім один радить містити переклади з Короленка й „ґалицьких письменників“ (sic!). Завести віддїл юридичних порад прохають 6 читачів, щоб мати відомости про земельні закони, сервітути, права й обовязки селянина в суспільстві, кари за всякі злочинства то-що. Одного знов цїкавлять „світлі проталини життя“, другого — „багато кой-чого“, третій пише: „драматичних творів нема, а повинні бути“, четвертому „бракує гумористичного віддїлу“, двоє радять більше писати „про Українців, що перебрались за Урал“, ще один прохає писати „про братерство й любов усїх людей, чи то Жид чи Лях“. Пятеро прохають писати про житте робітників за кордоном і взагалї про робітничу справу, двоє — про ремесничу справу, один — про вихованнє дїтей, ще один — про те, „чого ми не користуємось однаковим життєм так, як одного Бога маємо“.

Generated on 2015-08-06 17:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Троє знов прохають звернути увагу на окремі місцевости — на ніжинський повіт, на Волинь і взагалі на дописи з сел. Один радить писати про життє політичних засланців. Двоє звертають увагу редакції на брак відомостей про дїяльність земства, причім один з них радить писати „про дрібне земство з поясненнями, для чого добиваються його прогресивні верстви", а другий каже писати „про всї наші земства". а також про роботу городських дум.

За побільшеннє числа статей наукових, популярних і технїчних висловлюють ся 11 читачів, причім радять писати про всякі винаходи, про відкриттє нових технїчних шкіл і про умови вступу до них, з природознавства, фільософії, ґеоґрафії, світознавства, про радій, „606" тощо. Про заведеннє віддїлу лїкарських і ветеринарних порад прохають 6 читачів.

Троє читачів більше цїкавлять ся питаннями внутрішньої полїтики — про „державне хазяїнуваннє бюрократії", „куди наші гроші дївають, що беруть такі великі налоги" й „про ход полїтики нашого правительства". 12 читачів прохають більше писати про сїльське господарство, аґрарне питаннє, землеустройство, причім один радить завести віддїл запитань і відповідей про сїльське господарство, як у „Хлїборобі", другий прохає поради, „як хлїбопашить гуртом, бо самому тяжко приходить ся й сам не обробиш землю як-слїд", а третїй „хотїв би знати, як хлїбороби живуть по ріжних краях, які в їх прибутки то-що". Ще двоє прохають містити статті з всесвітньої історії, двоє — про кооперацію у нас і за-кордоном, один радить містити огляди загально-світової полїтики, один — про мистецтво. Нарештї, знайшовсь-таки один читач, що прохає писати „про кражі та убивства", але се єдиний читач на инших 174.

Окремо видїляємо пораду одного читача з Полтавщини, на нашу думку дуже слушну й цїкаву. „Хотїло ся б, — пише сей читач, — щоб ви завели новий одділ „З дослїдів життя", в який би нехай писали всї читачі (звичайно, хто зможе) свої думки, свої дослїди чи які-небудь поради або листи до якого-небудь товариства чи приватної людини, й тодї дужче будуть зрозумляти оден одного, і може хто подасть що-небудь цїкавого на користь наших завдань". Крізь кострубату форму сеї поради проглядає свіжа думка, й може справдї було б не зле, колиб редакція „Засїва" нею скористувалась.

Загалом, у наведених відповідях редакція „Засїва" могла б знайти для себе багато цїкавого й корисного. Але й з ширшого погляду сї відповіди представляють не аби-який інтерес. З них видко, як високо стоїть інтелїґентність пересїчного українського читача й як широко сягають його духові потреби. Той факт, що на 174 читачів знайшов ся тільки

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

один, заінтересований „кражами та убивствами“, підкреслює сю інтелїґентність нашого читача з особливою яскравістю. Як ранійше, в відповідях на запитанне шосте, читачі показали, що в закордоннім життї їх інтересують не сенсації, а явища орґанїчні, так і тут, у сферї далеко ширшій, читачі знов потвердили, що мають повне право на званне культурних людей. Нашим читачам, як се видно з їх відповідей, часто бракує освіти й навіть елементерної грамотности, але не бракує їм прирожденної інтелїґентности й серйозного відношення до рідного друкованого слова. Можна навіть сказати, що сї прикмети розвинені в них більше й повнійше, нїж у читачах якої-небудь иньшої національности з давньою й пишною культурою.

Надзвичайно цїкаві й навчаючі відповіди надіслано й на запитанне девяте анекти: „Чи читаєте Ви газету один, чи гуртом?“ Складачі анкети дуже добре зробили, що ввели се запитанне, бо відповіди на нього краще виясняють ролю й становище української преси, нїж найточнїйша статистика передплатників. Як відомо, число передплатників українських часописей і зосібна „Засїва“ ще порівнююче досить невелике. Цїкаво отже було довідатись, чи число *читачів* таке саме, як і число *передплатників*, чи воно більше. З надісланих відповідей виясняєть ся, що судити про поширенне української преси на підставі самої статистики передплатників нї в якім разї неможливо. Читають українські часописи далеко більше, нїж переплачують, і малу передплату треба пояснити не тим, що укр. часописи нецїкаві й непопулярні в народї, а рїжними побічними обставинами — здебільшого, матеріальними недостатками української народної маси.

На се запитанне не відповіли тільки 6 читачів. Ще двоє — з числа передплатників-інтелїґентів, що переплачують ґазету „з національного обовязку“ — відповіли, що сами не читають і другим не дають. Коли виключити сих 8 передплатників, то на решту припадає тільки 38 переплатників, що читають ґазету сами. Як бачимо, число „самотнїх“ читачів становить усього коло 20% до всього числа читачів. Та й ся ґрупа читачів користуєть ся ґазетою індївідуально часто лиш через те, що змушена до того зовнїшнїми обставинами. Так, один з передплатників сеї ґрупи пише: „більше сам, бо сусїди — Москалї“. Другий пише: „читаю один, бо живу в Сібіру, нї одного чоловіка нема совісного; Українцї хоч і є переселенцї, то вже давно обкацапились та говорять якоюсь мішаниною, бо теї не навчились, а свою забули“. Ще один пише: „більше всього один (читаю), часом надїляю ще кого, хто цїкавить ся українським питаннєм, але Українців у нас більше зовсїм немає“. „Мушу один, — читаємо в одній відповіди, — бо немає з ким; часом

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

де-що прочитаю дядькам, от як „Під Новий Рік“ і ще де-що — кажуть, „се сміють ся з нас“, і ніяк не можна їм роздовбати, що се неправда“. „Я читаю ґазету сам, — пише один передплатник, — бо більше ні зі ким; як би ви знали, як менї приходить ся читати ґазету, слїзьми поливаю ґазету, батько їсть мене за неї, каже — тільки видатки“... Инші пишуть: „сам один, дуже рідко трапляєть ся читати з гостем“; „читаю сам один, як де прийдеть ся, то читаю тим, хто охочий слухати, бо єсть такі люде, що не хотять слухати по-українськи писаної ґазети“; „один, бо кругом живуть тільки такі Українцї, котрі люблять Росію, одним словом — мотлох;“ „я сам читаю вашу ґазету для того, що у нас не люблять мужицького, кажуть — то мужицьке“ й т. д. Як бачимо, й передплатники сеї ґрупи цїлком розуміють вагу гуртового читання й потребу поширення українського скова, та зрілка вони й ширять його, але тому перешкоджують ріжні місцеві й субєктивні обставини.

Друга менша ґрупа складаєть ся з тих передплатників, що читають „Засїв“ зо всею сїмею (11) або взагалї в сїмї. Де-які відповіди передплатників сеї ґрупу досить цїкаві. Один, напр., пише: „ґазету читаю один, бо у нас усього 20 хат, ще читають мої менші брати — більше всього оповідання“. Другий пише: „Тепер читаю невеличким гуртком з братами, но думаю, що гурток збільшить ся, бо вже на-силу починають приставать і другі люде, цїкавлючись рідним язиком“. Ще один пише: „читаю „Засїв“ сам, хоч даю читати зрідка й батькови, котрий навіть і не відає, що я „Засїв“ передплачую: збіраю грошї, що дають у школу“ Инші пишуть: „ґазету читаємо вдвох з братом — більше тут нема Українців;“ „читаю сам та дружина, бо наймити всї, які живуть у маєтку, зовсїм неграмотні, а в село далеко; иноді попадаєть ся робітник грамотний, та се рідко“ й т. д. Отже переплатники сеї ґрупи, хоч і з де-якими обмеженями, можуть бути залічені до гуртових читачів.

Найбільша ґрупа передплатників (73) читає ґазету і поодиниці і гуртом. Здебільшого передплатники сеї групи зпочатку перечитують ґазету сами, а потім передають її иншим. „Шісля читання роздаю другим, особливо селянам“. „Сам читаю й другим даю читать“. „Читав і давав другим, дуже хвалять“. „Иноді сам, иноді гуртом з місцевою молодю й передаю в деревню (село) з українським селянством, та на жаль селяне наші здебільшого читають тільки тоді, як їх примушують на се, тут пустило глибоке корінне городське „хулїганство“. „Оддаю на село і в кооперативи“. „Пресилаю своїм коштом сїльському учителеви на Волинь“. „Сам, але читають її середнім числом душ 10—12, з нового року де-які з них будуть сами передплачувати“. Ось найбільш типові відповиди одної частини передпдатників сеї ґрупи.

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Инші знов не тільки передають ґазету другим, а ще й сами читають її для гурту. „Читаю сам, але у мене заведено, що празниками я неодмінно прочитаю громаді“ й т. д. Власне, сї відповиди мало чим одріжняють ся від попереднїх, бо там і тут ґазета не зостаєть ся у того, хто її передплачує, а здебільшого переходить в инші руки.

Нарештї, остання ґрупа з 44 передплатників читає ґазету тільки гуртом. „Читає чоловіка три“, „виписую сам, а читаємо гуртом“, „читаємо гуртом, наскільки можна“, „гуртком, та ще й чималим“, „члени товариства (хлїборобсякого) більше гуртом“, „газета читается больше вмѣстѣ, по праздникамъ собираются къ одному, который умѣетъ одинъ со всего хутора наилучше читать“, „люблю читати так, щоб і більше людей почуло про голос той і ті рідні слова, що йдуть між люде“, „сам і не читаю“, „читали гуртом, се видно з того, що „Засїв“ у 1912 роцї одержують 5 передплатників, а було тільки 2,“ „читаю один, а слухає часом чоловіка з 20“, „удвох крім сторонніх“, „читаємо гуртом, до мене ходять слухати дядьки і безробітнї“, „гуртом, бо в мене все хлопцї й чоловіки бувають“, — ось найбільш типові відповіди сих гуртових читачів.

Наведені тут відповіди дають підставу гадати, що число читачів „Засїва“ принаймнї в пять раз більше, нїж число його передплатників. Ся норма напевно не тільки не більша проти дійсности, а мабуть, далеко менша проти неї, бо, як ми бачили, часто газету читає „весь хутір“ „чоловіка з 20“ і т. д. Де-які факти, на яких тут не маємо змоги зупиняти ся, свідчать, що й инші українські часописи читають ся незрівняно більше, нїж передплачують ся. А в такім разї перспективи українського часописного видавництва зовсїм не такі сумні, як се зразу здаєть ся, коли брати на увагу тільки число переплатників. Нарід помалу привчаєть ся й звикає до української часописи, й рано чи пізно хтонебудь з сьогодняшнїх читачів та слухачів мусить повернутись у передплатника. Се, між иншим, підкреслюють у своїх відповідях і деякі з читачів „Засїва“.

(Докінченнє буде).

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

НОМО.

Театральне мистецтво і український театр.

(Думки та уваги).

Troz allem Bemühen eurer Bühnenberater
Fehlen drei Dinge zum deutschen Theater,
Danach sehet euch zum Schluss noch um:
Schauspieler, Dichter und—Publikum.
Fr. Grillparzer.

I.

В останній час менї нерідко доводилось чути, що писати про український театр стало майже неможливим. Лекше, мовляв, перейти по натягненій линві через Ніаґарський водоспад, ніж написати правдиву критичну статю, не зачепившись за артистичне самолюбє, не наразившись на непорозумінне, а часом і гострий конфлїкт, з якимсь театральним керманичем. Лишаєть ся в кінцї послухатись поради старенького царедворця-поета Г. Державина: „и истину царямъ съ улыбкой говорить"; але се, мовляв, уже обридло та й справі театральній мало що поможе. Панове артисти з свого боку те-ж заявляють, що відзиви української преси їх мало цїкавлять, бо авторитетної думки справжнього знавця театру там не знайдеш, а „трафаретні" рецензії, які там містять ся, їх не задовольняють.

Безперечно, сей факт „домової распрі" належить до мінусів нашої молодої культури і з ним треба серьйозно рахуватись.

На перший погляд зазначений антаґонїзм між служителями Мельпомени, артистами та її гарячими прихильниками, театральними критиками може здатись цїлком незрозумілим. Адже-ж і ті і другі поклоняють ся єдиному культу прекрасної Богинї, і ті і другі виходять з бажання користи рідному мистецтву і здавало ся б, що в спільнім їх єднаннї і лежать певні підвалини успіху і поступу всїєї театральної справи. В чім же секрет, в чім причина їх антаґонїзму? Хто має з них більше рації, хто правий, хто кращий?

З боку зверхнього приходить ся признати, як той Нїмець казав, що „оба лючче". І артисти, люде вулканичного темпераменту і рецензенти з їх не завжди коректним тоном часто ухиляють ся від культурних прийомів обміну думок, вступають в палку, бозоглядну полємику, що ще більше розігріває їх запал, викликає гнїв, а відомо, що гнїв навіть Юпітера робив несправедливим. Але, придивившись глибше до внутрішнього змісту сього антаґонїзму, я мушу сказати по совісти, що всї мої сімпатії все ж таки лежать на сторонї... артистів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що там не кажіть, нехай наші артисти спеціально техники сценичної гри і не вчились, але ж вони практично, протягом довгих років, засвоїли її собі, зробились спеціалістами своєї справи і вже дають нам щось певне, вироблене і позитивне. Що ж позитивного дає нам наша сучасна театральна критика? Ніхто, мабуть, не стане сперечатись з тим, що взагалі наша молода преса ще не вспіла „вбитись в колодочки", стати на твердий ґрунт. Де-ж було їй виробити справжніх театральних критиків, спеціалістів-арбітрів, освічених і досвідчених знавців артизму? Чи знайомі ж вони з теорією і історією мистецтва взагалі, а театрального зокрема і особливо? чи виробили вони свій смак на кращих европейських зразках сценичної гри, щоб уміти спостерігати найтоньші деталі, найглибше переймати ся тайнами інтуітивно-умислової творчости артиста, розуміти будову режисьорської перспективи? чи-ж нарешті компетентні вони настільки, щоб з колєктивної творчости тріумвірата — автора, режисьора і артиста, робити певні висновки, ширші узагальнення? Адже ж все се конче і неминуче потрібне для театрального критика, коли він стає в позу учителя або й порадника спеціаліста-актьора і спеціаліста-режисьора.

Щоб чомусь вчити другого, щоб давати кому добрі, користні поради, треба самому щось знати. Чи ж так воно є в дійсности? Визначний ідеолоґ нїмецького театрального мистецтва, революціонер сцени і орґанїзатор Мюнхенського Художнього Театру Ґ. Фукс в своїй книзї „Революція театра" каже: „Багато дуже розумних, інтелїґентних критиків, що при аналїзї якогось романа, художнього твору або якоїсь картини виявляють не тільки гострий розум, але і тонкий смак, при розглядї гри актьора виказують себе цїлком безсилими і роблять тут дивовижні помилки. Се буває через те, що вони не звикли дивитись на актьора і на театр з боку особливостей сценичного мистецтва, з боку його спеціальних форм, — вони звикли дивитись на театр тільки як на певне знарядде лїтератури". Такий закид робить „дуже розумним, інтелїґентним критикам" новатор нїмецької сцени і талановитий режісьор. Що ж тодї сказати про наших критиків? Певна річ, їх рецензії ще менше можуть задовольнити артистів, нїж рецензії їх нїмецьких колеґ. Недавно один український артист приблизно так виливав менї свої жалї. — „Та що ж сї рецензенти нас за школярів мають, що ставлять нам „отмѣтки" ?. Ви подивіть ся як вони пишуть: „артист грав добре", „артистка ролю попсувала", „ми не радимо артистові братись за такі ролї—вони йому не вдають ся"; часом впаде в патріотичний „телячий восторг" і тодї пише: „нам, Українцям, вже нема чого марити про утвореннє художнього театру, бо ми вже його маємо", а в другий раз, не сїло—не впало, обурить ся і сипле лайкою: „грали погано... постановка погана... Сором бу-

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ло сидіти в театрі"... А пєса йшла в старій постановці і не могла йти ні гірше, ні краще... Скажіть же мені, де аналіз гри актьорів, де мотіви, логічні висновки, через що тоді грали добре, а тоді погано? Ну скажіть же, навіщо сі рецензії? кому вони потрібні?". Справді, з сим запитанням шановного артиста не можна було не згодитись. Кому вони потрібні? В кожнім разі не артистові, бо вони його тільки злостять, нервують; не думаю, щоб були вони потрібні і самому рецензентові, коли він не хоче бути Молєровським Сґанарелєм і вдавати „мнимаго" доктора; але менше всього вони потрібні редакторові-видавцеві і бідолашному читачеві, бо їм за них ще й приходить ся платити.

Але, може, ще прикрійше вражінне роблять статі випадкові, статі полємичні, задерлакуваті, в котрих автор, не рахуючись ні з бюджетом трупи, ні з специфичними умовинами нашого театру, ні з масштабом нашого національного життя взагалі, починає ставити жадання, вимоги— що до збільшення складу трупи, що до уліпшення художніх постановок, що до поширення репертуару і т. д. Я не скільки не сумніваюсь в тім, що всі ті автори одушевлені якнайкращими намірами, але їх цілковита неосвідомленість з театральними справами, а головно отой їх войовничий запал і часом прямо некоректний тон доводять до якраз протилежних наслідків. І без того вже напружені відносини де-далі дужче загострюють ся і в майбутньому нічого доброго не віщують...

А тим часом життє не жде, воно висуває на „порядок дневний" все нові й нові проблєми і з кожним кроком ускладняє нашу національну творчу роботу. Український рух росте, але росте гіпертрофично, дезорґанізовано і потрібує координації сил і засобів. Боротьба користна, вона освіжає і оздоровляє творчі сили, але тоді, коли вона ведеть ся з принціпіальним ворогом, а не з самим собою, не в своїм власнім орґанізмі. Се повинні памятати всі наші національно-культурні робітники, щоб не марнувати своїх сил.

В справі економії і утілізації псїхичної енерґії в творчій праці критичний самоаналіз відограє велику ролю. Ми вже пережили свою національну юність, коли ідеалізували все українське тільки через те, що воно „наше". Для нас та юність тепер „стала сказкой миновавшихъ лѣтъ". Ми пережили і ідеалізацію нашого театру. Час вже глянути на нього обєктивно-критичним оком, зробити переоцінку, підвести рахунки... Але нехай же актьор в робітникові пера не бачить свого ворога. Йому потрібен критик, але критик-друг, критик-порадник, котрий своєю тверезою думкою, продуманим словом може стати йому в великій пригоді.

Сього поки що в нас нема, але се також вже стоїть на „порядку дневнім".

От серед такої-то „згущеної атмосфери", коли між представниками

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

преси і театра нема взаємного поважання, коли авторитет критики в очах артистів понижений, я все таки берусь за перо, щоб писати про театр. Непохитна віра в „торжество правди“ окриляє старого непоправного ідеалїста, надає певности, що чесно, щиро і головно о б є к т и в н о і с п о к і й н о висловлена думка може таки бути добрим засобом для порозуміння.

Запевненнє Івана з „Суєти“, що, мовляв, „актьору і письменнику нїколи нїчого не докажеш“ час вже вважати застарілим пережитком, що принижає культурне достоїнство і актьора і письменника.

Кожного разу коли я починаю міркувати над становищем нашого театру, менї мимохіть спадає на думку, наведений в заголовку статї, терпкий афоризм визначного нїмецького драматурґа: — „Не вважаючи на всї зусилля театральних порадників, нїмецькому театрови бракує нарештї все ж таки трьох річей: *актьорів, письменників* (власне: драматурґів) *і — публїки*“. З того часу, як були написані сї рядки, велику еволюцію перебув нїмецький театр і особливо се стало ся за останнї 20 лїт. В кінцї 80 років він вже мав плеяду таких славних артистів, як: Посарт, Барнай, Зонненталь, Левінський; тодїж появились в Берлїнї Фр. Міттервурцер і Кайнц, що перші почали „грати“, а не тільки деклямувати клясиків. В ґронї натаблів сього театру тим часом визначились імена ідеольоґів театрального мистецтва: Лаубе, Ґутман, Ґаґеман, Ґарден, Отто Брам, Теодор Вольф і особливо отсе недавно—революціонери нїмецької сцени Макс Рейнтгардт і Ґеорґ Фукс. Головними етапами на шляху еволюції були: старий класичний Lessingtheater,далї — натуралистичний театр герцоґа Мейнінгенського, за ним спеціфично-натуралїстична „Вільна Сцена“ (властиво реалїстична, бо її „натуралізм“ був репрезентований переважно Ібзеном і Гавптманом) і нарештї „Театр 5-ти тисяч“ (давня грецька траґедія в стилїзації) М. Рейнгардта і „Мюнхенський Художний Театр“ (театр „релєфної сцени“) Ґ. Фукса. На скрижалях нїмецької драматурґії записали тодї-ж свої імена: Г. Зудерман, Г. Гауптман, А. Шніцлер, Ф. Ведекінд, Гуго фон Гофмансталь, Людвіґ Фульд і иньші.

Коли до всього згаданого висше взяти на увагу, що, орґанїзовані на товариських підвалинах, театри: „Вільна Сцена“ налїчує 15,000 а „Нова Вільна Сцена“ — 45,000 постійних членів, при величезних театрах в самому Берлїнї, то їдкий афоризм Ґрільпарцера прийдеть ся признати вже анахронїзмом.

Безперечно, і український театр за сей же час мусїв перебути певну еволюцію, — та чи-ж настільки значну, щоб згаданий афоризм стратив для нього всю свою їдкість? Чи не бракує ще нашому театрови: а к т ь о р і в, д р а м а т у р ґ і в і п у б л ї к и? Власне під сими трьома

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знаками я й спробую придивитись до сучасного становища українського театру.

Насамперед не буде зайвим установити певний погляд на саму суть театрального мистецтва і на його завдання.

У кожної людини є свій індівідуальний внутрішній світ, в котрім що хвилини відбуваєть ся незупинний творчий процес, що складаєть ся з двох основних акцій: 1) відбивання в психичних глибинах всього того, що приходить туди з околишнього світу і 2) особистого реаґування (відношення) на ті прояви околишнього світу. Се особисте реаґуванне виявляєть ся в так званих у філософів „реґулятивних нормах", до яких належать релігійні, моральні, правні і естетичні ідеї; ідеї сі криштализують ся в певні переконання і нарештї в останній стадії замикають ся в кодекси, доґми. Таким робом ми установили два моменти, дві акції внутрішнього світу особи: обєктивне відбиванне всього того, що є по-за нею і реґулюванне сього відбивання ідейними силами, заложеними в самій людині. Наслїдком впливу ідейних сил на вражіння з околишнього світу є чуттє, що надає певного колориту тій внутрішній роботї. І так наше індівідуальне життє не є процесом випадковим, а навпаки — процесом творчим, що має в собі активність і мету, два чинники, які і утворюють тканину нашого духового істнування.

Але живучи в громадї, людина шукає єднання, творчого обміну з подібними до себе і свою індівідуальну творчість виявляє двома шляхами. Для зясування закономірности світових явищ, що відбились в її душі, вона шукає поміж тими явищами характерних відзнак і свої спостереженя комбінує в формули, логічні системи; се шлях науки. Другий шлях веде до відтворення світу в художних образах, для чого людина послуговуєть ся фарбами, словом, сценичними засобами; се шлях мистецтва. В першім випадку даєть ся перевага емпіричним дослїдам, абстрактним виводам; в другім — власній інтуіції, образній фантазії. Самостійні і ріжні по характеру, шляхи сї нерідко перехрещують ся.

Мистецтво поділяєть ся на ріжні галузи, що складають з себе дві головні групи: мистецтва статичні і мистецтва дінамичні. Мистецтва, що пробувають в певній стадії спокою, що мають на меті остаточний наслїдок художної творчости, відбитий на завжди в закінченім образї, зафіксований на вічні часи в тій чи иншій естетичній формулї, як наприклад малярство і різбярство, се і будуть мистецтва статичні, „мистецтва буття" (Sein). Иньша річ, коли ми дістаєм естетичні переживання тільки в момент відтворення, в момент репродукції чиєгось твору кимсь иншим. Се нам дають музика, театр—мистецтва дінамичні „мистецтва ставлення", дїйства (Werden). Тут мистецтво з сфери первістного художника, що вже колись пережив свій твір, переходить у сфе-

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ру другого художника, що його тепер переживає. Тут відбувається трансформація мистецтва статичного в дінамичне. Серед мало свідомої публіки часом можна почути думку що творчість музиканта, актьора низча і простійша ніж творчість композитора, драматурґа, бо сі останні, мовляв, дають щось своє, самостійне, тоді як музикант і актьор відограють вже готове, чуже. Безперечно, ся думка походить з вульґарною, неглибокого розуміння і музики і театру. Проти сієї думки насамперед промовляє вже те, що сі мистецтва лежать в цілком ріжних, неподібних і для себе окремо в самостійних сферах, так само як цілком ріжні, неподібні і окремо самостійні закони кінетіки і потенції. Придивімось до сієї ріжниці трохи близче.

В творах малярських і різбярських ми знаходимо художну інтерпретацію ідеї Краси в закінчених і вже непорушних образах; праця і натхненнє їх авторів припиняють ся в момент замкнення ідеї в чисто матеріяльних межах. Скінчивши працю, автор бачить реальний вираз своєї творчости, свій художний твір; але твір сей вже одірвав ся від нього і, в умовнім значінню, йому не належить. З сього погляду до картини і статуї можна прирівняти написану драму і скомпоновану сімфонію; вони мають своє самостійне, самодовліюче значіннє, як твори художні і так само належать до мистецтва статичного. Але є в них і окрема властивість: їх можна трансформувати, перенести з сфери мистецтва статичного в сферу мистецтва дінамичного, тоб-то грати, виконувати на сценї, тим часом як малярство і різбярство до сього непридатні — навіть найменьші спроби „оживлення“ сих мистецтв давали самі нїкчемні наслїдки, в чім можна переконатись на прикладї кінематоґрафа і „живих картин“. З того момента, як драма переходить на сцену, вона вступає в нову фазу, перестає бути „писаною“ і стає „творимою“, а разом з тим нїби тратить і на своїм первістнім значінню. Иньша сфера мистецтва вимагає і иньшого творця, і от замість автора виступає нова особа — актьор, який є тепер persona prima, а автор відходить на другий плян, за межи сцени. З сього погляду культурна праця актьора (і музиканта) цілком відмежовуєть ся і актьорові належить ся місце, як художникові, в ряді всїх иньших дїячів мистецтва. Актьор не є копіїстом, механичним виконачем того, що написано, не є й простим посередником між автором-творцем і масою. Він безперечно самостійний художник, творець сценичних цінностей. Своїм талантом і особистою творчостю він обертає статичне в дінамичне, мертвим знакам, писаним словам дає життє в згуках свого голосу, проектовані образи вбірає в живу плоть, абстрактну ідею робить „зримою“. Адже ж автор сказав далеко не все, що хотїв сказати і багато де-чого не міг сказати, не маючи тих експресивних засобів, якими орудує актьор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З того, що є в „написаній“ драмі і що належить творчости драматурґа, актьор робить те, що „повинно бути“, що лежить за межами „літературного“ твору і що належить особистій творчости актьора — він дає „твориму дію“. Ся „творима дія“ є така-ж велика тайна, як і натхненна праця драматурґа. З сього боку він не вище і не нижче від драматурґа, він виконує самостійне естетичне завданнє, про яке драматург і гадки не мав, пишучи свій художний твір.

Таким робом і той і другий роблять свою самостійну і незалежну працю і методи їх художної творчости не тільки ріжні, але й діаметрально протилежні. Залежність актьора від автора неси хіба така, як маляра від природи. Краєвид гарний і сам по собі, але маляр перепускає його через свою художну призьму, намагаєть ся віддати суть його краси в своїй індівідуальній інтерпретації, в омані своїх творчих мрій і візій. Homo additus naturae, як вчить Декартовська формула. Що з того що актьор говорить „чужі“ слова? Хіба драма містить ся в словах? Хіба мистецтво—в граматичнім і виразнім виголошенню тих слів зі сцени? „Мисль изреченная есть ложь“, і самі слова безсилі виявити траґедію душі. Мистецтво актьора таємнійше і глибше, воно полягає в „творимій дії“, в тій хвилинній змінї картин і образів, що родять ся і згасають, в тих перебіжних блисках думки, що відбиваєть ся в поглядї очей, в тремтінні нерву десь в куточках уст... А та укрита, мовчазна драма, що ховаєть ся за словами, за фразами, драма моменту, ненаписана, а може й недодумана автором? От власне виявити сю „ненаписану“ драму і є завданнєм актьора. Творчість актьора кінетична, вона вся — в моментї руху життя, in statu nascendi, в процесї творимости. Яка-ж вона в такім разї відмінна від статичної творчости драматурґа, яка самостійна і значна! Що-б виявити „ненаписану“ драму, скажем Шекспіра або Ібзена, в сценичній дії, в досконалих образах живої, дінамичної краси, треба бути художником такого-ж величезного масштабу. Звичайно, не середнього „поденщика“-актьора я тут маю на увазї, ставлячи такі вимоги. Але буває і навпаки, коли актьор переростає автора, коли йому навіть соромно стає грати „такі дурниці“. В таких випадках нездарність автора актьор надолужує своїм талантом, облагороджує і ролю і песу до непізнання. Яка-ж тодї його залежність від „чужих“ слів, від творчости первістного автора?

Старий театр, театр натуралистичного зображення побуту, не завдавав собі клопоту над розвязуваннєм складних проблем мистецтва. Силою нової культури ми змушені прокладати шляхи в сферу філософично, естетичної абстракції. Новійший час розсуває актьорови рамки його дінамичного мистецтва, вимагаючи від нього не сліпого виконання того що написано автором, а самостійної філософично-художної праці, що виявляла-б на сценї скриту, ненаписану траґедію життя.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але індівідуальна творчість актьора мусить бути і в означеній, певним робом, залежности від автора, персонажу пєси і умовно-сценичного оточення (декораційної обстановки то-що).

Я вже казав, що з того момента, як драма переходить на сцену, вона вступає в нову сферу мистецтва (дінамичного) і підлягає вже иньшим, цілком одмінним, законам творчости, бо з „писаної драми“ стає „творимою дією“; причому prima persona в ній — вже актьор, а автор відходить на другий плян.

До речи, тут являєть ся питанне: даючи першенство актьорові, чи не принижуєть ся тим самим автор і його творче значінне? Думаю, що ні. Як художний літературний твір, обрахований на читача, драма вже виконує своє високе призначінне, але для сцени вона є поки що мертва. Ту роботу, що доповняв своєю уявою читач, має тепер виконати актьор в образї, руху, вияві емоцій і ідейнім освітленні, завдяки чому глядач вже не потрібує крутить головою і фантазувати, бо має перед очима все в готовім, викінченім вигляді. Тому-то „писана“ драма для творчости актьора є тільки схемою з відповідним текстом.

Монодрам тепер не пишуть, звичайна-ж драма має певний, більший або менший, персонаж і тільки колективною працею цілого персонажа може бути виконана. Отже є конечною потребою відповідно погодити межи собою всї творчі сили колектива (виробити ensemble), тримаючись провідної ідеї схематичного матеріялу драми в певних межах сценичної умовности що до виконання ролів і декораційної обстанови. Се координаційне завданне (так звана „режисьорська або драматична перспектива“) виконує спеціяльна особа—режисьор, що є ніби і постійним коефіцієнтом творчого процесу. Режисьор, простудіювавши пєсу до найменших деталів, засвоївши її провідну ідею і ритм (настрій) настільки, що являєть ся немов би alter ego автора, укладає свою перспективу і плян (монтіровку та комбінації иньших техничних засобів) і порозуміваєть ся з виконачами що до цілої будови пєси.

Режисьор Мейерхольд каже: „Всїма засобами треба помогти актьорові розкрити свою душу, що злилась з душею драматурґа, через душу режисьора. І як простору творчости артиста не заважає те, що форму свого твору він бере готовою від автора пєси, так само не може завадити простору його творчости і те, що дає йому режисьор“. В сим творчім тріумвіраті (автор — режисьор — актьор) домінуючу ролю грає режисьор, пасивну — автор, активну — актьор.

Таким робом, як бачимо, механїзм театру досить складний; тут на поміч дінамичному приходять і всї иньші статичні мистецтва (малярство, різбярство, архітектонїка), а також і ріжні галузи науки. Щоб стояти на відповідній височині режисьор і актьор повинні мати універсальну освіту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я уже сказав, що пєса для спеціяльної творчости актьора є тільки с х е м о ю, в умовнім значінню сього слова. Але схему можна засвоїти тільки розумом, а не явним созерцаннєм образів, яке й є єдиним найлекшим шляхом для перейняття в себе наслїдків творчости. Треба, значить, знайти способи, щоб зафіксувати почуттє глядача на конкретнім образї. Сїй фіксації помагає сцена. Вона є та форма, що вбірає в себе зміст пєси, вона конкретизує життє духа, зарисоване лиш в абстрактних штрихах. Пєса тим і характерна, що вона ще потрібує інтерпретації, пояснень, толкування (що й робить ся в ремарках почасти автора, а головно режисьора і актьора), чого цїлком не треба, скажем, в епічнім творі, де все ясно з послїдовного опису місця дії, характерів героїв і їх настроїв. Те, що робить автор в повістї чи романї, на сценї роблять режисьор і актьор. Сплїтаючи фантастичне, умовне з реальним сцена утворює місце дії, без якого сама дія не індївідуальна і не може бути обєктом образного мишлення.

В дії відбиваєть ся повільний розвій авторового настрою, його світогляду. Щоб оформити свій настрій він його втїлює в ряд образів. Але всї ті образи утворені одним настроєм його „я“, і як би не відріжнялись характерами, темпераментами виведені в пєсї особи, на всїх них лежить одслїд авторового лиця. В сим пунктї власне драма тїсно сполучена з лїрикою. Отже з сказаного логічно витїкає, що сцена повинна мати відповідні засоби для втїлення в конкретних образах єдиного настрою або лейтмотіва автора. І коли сцена не досить колоритно освітлює в образах, в обрисовцї їх загалу, основну думку автора, то се значить, що або сам автор не досить окрилив ся фантазією і не зумів опанувати своїм сюжетом, або сцена не мала відповідних засобів і не змогла виконати свого завдання. Значіннє сцени в зображенню дії таке велике, що її засобами до певної міри можна вирівняти і дефекти автора. Сучасна сцена ускладнила свої завдання не тільки наслїдком свого орґаничного розвою, але і наслїдком зміни характеру лїтературно-художньої творчости. Коли раніш риси духовного життя малювали ся в драмі різкими, приміти вними штрихами, то тепер потрібна цїла композиція фарб, гармонія найделїкатнїйших тонів, щоб змалювати якесь чуттє. Натурально, що ускладненнє рисунку пєси вимагає і ускладнення сценичних засобів.

Ідеї в драмі оформлюють ся на сценї при помочи, так званої, „режисьорської або драматичної перспективи“. Микроскопичний аналїз окремих кутиків души, такий характерний для сучасних драматурґів, викликає потребу якось льокалїзувати враження. Треба установити певну пропорцію між кількістю почувань, можливих для засвоєння і кількостю тих почувань, що дає твір автора; треба відмежувати в певній координації всю масу ви-

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

падкових переживань дієвої особи від її характерних переживань. Ся попередня робота і є та „режисьорська чи драматична перспектива“, що дасть ясну і виразну уяву того, що має діятись на спені. От в чім, в головних рисах, полягають функції того складного апарата, що зветь ся: театр.

Шопенгауер каже: „Твори поезії, різбярства і иньших мистецтв зміщують в собі скарбниці найглибшої мудрости, бо в них промовляє вся природа річей, а художник тільки знає і перекладає речення її на просту і зрозумілу мову. Але само собою розуміють ся, що кожний, хто читає чи розглядає який небудь твір мистецтва, мусить сам власними засобами сприяти виявленню сієї мудрости. Значить кожний зрозуміє її лиш по мірі своїх здібностей і розвитку подібно тому, як моряк може занурити свій лот лиш на таку глибину, на яку вистане його довжина.“ З усіх мистецтв театральне мистецтво — чи не найтруднійший спосіб творчости людського духа, але разом з тим сей спосіб є найдосконалійшим для зрозуміння ідей творчости широкими масами люду.

Великий Ґете прекрасно розумів всю колосальну вагу театра, коли писав Екерману: — „Там поезія, там малярство, там спів, там музика, там мистецтво актьора — чого тільки там нема! Коли всї сї мистецтва, всї сї спокуси юности і краси виявляють себе разом на протягу одного вечора і при тому виявляють себе з великої височини, то ось свято, з яким не зрівняєть ся нїщо в світї.“ Ентузіаст Шілєр ще з більшим запалом казав про театр: — „Яке ж то торжество для людської природи, яка так часто падає і так часто знов підіймаєть ся, коли люде з усїх сфер, положень і станів, відкинувши всї пута штучности і моди, як брати зріднять ся одною, спільною всїм, сімпатією, зроблять одно коло, забудуть себе і весь світ і наблизять ся до свого небесного джерела. Кожний зокрема натїшить ся раюваннем усїх, і всї, зміцнені поглядами иньших очей, відчують, що груди їх повні тільки одного почуття, яке гучно говорить: я — людина!“ І Микола Гоголь, сей визначний, на свій час, знавець сцени теж писав: „Театр нїяк не витребенька і зовсїм не даремна річ, коли взяти на увагу то, що в ньому може змістити ся зразу юрба з 5—6 тисяч чоловік і що вся ся юрба, нї в чім не подібна межи собою, розглядаючи її по одинцям, може відразу стрястись одним зворушеннєм, заридати одними сльозами і засміятись одним, спільним всїм, сміхом“ — „Ідїть же, ідїть до театру — і умріть там, як що можете!“ гукав у своїх ентузіастичних статях про театр російський критик В. Белїнський. Так розуміли вагу театру визначні люде минулої епохи.

Весь секрет впливу театра, вся колосальна вага його полягають в його соціяльнім характері. Його основна база: почуттє,

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

настрій. Його найблизше завданнє: обєднанне людей в одних, спільних всїм почуттях. „Всяке мистецтво, каже Альфред Фулле, є засіб соціяльного поєднання і, може, навіть більш глибокий, нїж иньші; бо однаково думати се без сумнїву є вже багато, але сього ще не досить для того, щоб примусути нас однаково б а ж а т и: велика таємниця — примусити всїх однаковим робом п о ч у в а т и, і се чудо робить мистецтво. Для того, щоб забезпечити с о ц і я л ь н у є д н і с т ь, треба утворити с о ц і я л ь н у с ї м п а т і ю; се — роля великого мистецтва".

З сього боку театр попережає иньші мистецтва, бо він — гіпноз, свого роду колєктивна суґестія („внушеніе"). М. Гюйо в своїй відомій праці L'art au point de vue sociologique каже: „Мистецтво не є тільки сукупність певних фактів, воно перш за все — сукупність с у ґ е с т и в н и х з а с о б і в; головне значіннє його часто буває не в тім, що воно каже, а в тім що воно надихає (внушає), примушує думати і почувати; високе мистецтво — се мистецтво, що викликає почуттє, впливає через суґестію, суґестія ж може призвести так само до л и х о г о, як і до д о б р о г о".

Виходить таким робом, що сама природа театра не тенденційна, вона не передбачає певних етичних цїлей, керуючись виключно власними законами чистого мистецтва, законами естетики. Але театр завдяки свому соціяльному характеру тим не менш завжди був в залежности від часу, звичаїв, громадського устрою, відбиваючи в собі, як у дзеркалї, погляди етичні, релїґійні, естетичні, полїтичні і инші, в їх послїдовних змінах. Рівнобіжно з течією часу, міняючи форму, він міняв і свій зміст. Еволюція його багата змінами і метаморфозами.

Вийшовши з культа (святочні гри на честь Дїониса) давньої Елади, він виростає в поважну інституцію, що відбила в собі весь світогляд давнього Грека: містико-релїґіного, затопленого в таємну глибочінь неба і веселого, повного життєвої радости і разом сарказму. Величні в своїх „траґедіях Фатума" Есхіл і Софокл, скептичний Евріпід і веселий в своїх сатиричних комедіях Арістофан — представники змісту того театра; Арістотель його ідеолоґ. Дві маски: сміху і страждання — сїмвол мистецтва, що виявляв єдину, неподїльну, але двоїсту в своїх формах суть театрального дїйства і втілених ним творчих переживань людської души. Не вважаючи на потяг до реалїзму (в песах Сенеки), в Римі театр занепадає, в Візантії падає і нарештї зникає. В IV в. появляють ся зародки театра в формі моралїтетів і містерій релїґійно-морального змісту та давнє-класичного характеру, і в тій фазї застигають на довгий час. В XV в. сей театр дефіренцюєть ся на мійський і сельський, при чому мійський має вже світський характер. В XVI в. Шекспір в Анґлії і Лопе-де-Веґа та Кальдерон в Іспанії відкривають нову еру

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

театра, розриваючи звязь нового театру з традиціями давнього класицизму і вводячи на сцену побут. В XVII в. у Франції Корнель і Расін змінюють побутову форму театру, внісши в неї художні елєменти античности (псевдокласицизм). Нарештї Молєр визволяє французький театр вїд блазенського елєменту, позиченого у іспанських драматурґів, виводячи на сцену замість маріонеток живих людєй і підготовляє ґрунт, на якому нїмецькі поети епохи Sturm und Drang'a звели ту величезну будівлю мистецта, що розвивалось далї на протязі XIX в.

От головнїйшї етапи в еволюцїї театра, що й привели його до сучасної драми.

За весь сей час в напрямку західно-европейського театру (за винятком його тимчасового занепаду) червоною ниткою проходить культурно-моральна місія: ridendo castigat mores. З сією місією він вступає в романтичний і нарештї в натуралистичний період, де ми з ним тепер і стрічаємось.

Л. Толстой взагалї про мистецтво каже: „Як слово, передаючи думки людей, служить засобом єднання людей, так само виявляє себе і мистецтво. Особливість же сьогозасобу єднання, що відріжняє його від єднання з помочию слова, полягає в тім, що словом одна людина передає другій свої думки, мистецтвом же люде передають одно одному свої почуття. Мистецтво не є прояв емоцій зверхніми знаками; не є продукція приємних річей, головно не є втїха, а є конче потрібний для життя і для прямування до добра окремої людини і людскости засїб єднання людей, що сполучає їх в одних, спільних усїм, почуттях". В иньшім місцї, вже з поводу лїтератури, він завважає: „Щоб була правда в тім, що описуєш, треба писати не тільки те, що є, але й те, що, повинно бути". Такий погляд на мистецтво, як найкраще вілбив у собі тенденційний натуралистичний театр, що зробив ся кафедрою, школою життя; він став як каже Дж. Рескін, „любовно повчати".

Але знайшлись і численні противники такого розуміння завдань театру. Виходячи з самої природи театра, що, мовляв, керуєть ся самодавлїючими, виключно естетичними законами, вони виступили проти накидання йому моральних, полїтичних і иньших тенденцій. Своїм завданнєм вони поставили—чисте мистецтво; своїм гаслом оголосили: „Le théâtre pour le théâtre". Ґеорґ Фукс в своїй книзї „Революція театра" так висловлює завданнє нового театру: „Справжня драма, а значить і драма, призначена для нашого нового театра, зовсїм не цураєть ся життя, але бере в нього з кожної сфери буття невиразно, неясно заложені в ньому мотіви форм і руху, шоб обернути їх у вихідні пункти для нових форм, де вони могли-б виявитись з більшою повнотою, єдністю і гармонією. Таким робом драма збагачує наше житте, здїйснюючи головну мету сценичного мис-

Generated on 2015-08-06 17:13 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тецтва: настроїти душу на святочний лад, визволити її з лещат випадкової тимчасової тїлесної обмеженості, відкрити перед нею „новий світ“ з новими, більш інтенсивними формами дїяльности“. Відповідно сьому завданню прийшлось наново перебудувати театр не тільки з боку ідейного, але й техничного. „Rethéâtraliser le théâtre от лозунґ, під яким виступили новатори. Появляють ся нові театри: Московський Художний театр, Художний театр в Мюнхенї, Театр-Студія в Москві, стилїзовані постановки Ґордона Ґреґа в Анґлії, стилїзовано-клясичний театр М. Рейнгарда в Берлїнї, спроби стилїзації Мейєрхольда в Петербурзї і ріжні les théâtres intimes на Заході. Різко і ясно окреслити всї сї галузи театра досить трудно. Можна подїлити їх хіба на дві визначні течії: неореалїстичну що вже більш менш знайшла свою форму і загально-сїмволичну, що ще не вийшла з стадії шукання.

Реалїзм „нової драми“ (або як ще кажуть „драми живих сїмволів“) — се сїнтез роскиданих у світї дрібниць, з яких складають ся окремі моменти життя; реалїстичний психольоґізм сїєї драми (драми Ібзена, Гавптмана, Пшибишевського) цураєть ся всякої піднесености, ґарних, ефектних фраз, так само як і взагалї ефектної дії; в собі він претворює ріжноманїтність деталїв всякого явища, беручи з величезної маси сил, з яких він складаєть ся, лиш тї, що конче потрібні для його істнування Головні засоби сього театру: реальна до найменших дрібниць обстанова і дотриманий настрій у виконанні.

Сїмволична течия виходить з тїєї тези, що не театр повинен давати толкуванне песи, не він повинен зображати її в закінченім виглядї, бо він не може відповідати за правдивість свого толкування, а сам глядач. Театр дає тільки натяки, таємничі настрої; відгадати їх се завданне глядача. Головним засобом своєї творчости сїмволичний театр вважає стилїзацію. Під стилїзацією же визначний представник сїєї течії Мейєрхольд розуміє: „не точне відтвореннє стилю даної епохи, або даного явища, як се робить на своїх знїмках фотоґраф. З розумінням „стилїзації“, на мою думку, каже він, невідривно звязана ідея умовности, узагальнення і сїмвола. „Стилїзувати“ епоху або явище значить всїма виразними засобами виявити внутрішнїй сїнтез даної епохи або явища, відтворити скриті і характерні її риси, які бувають у глибоко скритому стилї якогось художного твору“.

Обидві течиї — неореалистичну і сїмволичну єднає одна спільна риса: відкиданнє натуралистичних методів „старого“ театра.

Полишаючи на боці питанне — який з трьох роглянутих типів театру (натуралистичний, неореалистичний і сїмволичний) має за собою більше рациї істнування (про се з часом скаже саме житє), треба зазначити, що взагалї умовини сучасного життя зовсїм не сприяють нор-

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мальному розвиткові театра. „Мистецтво, каже Р. Ваґнер, завжди було прекрасним дзеркалом громадського устрою". Наш сучасний капіталїстичний устрій не тільки відбив ся в мистецтві, він зробив його своїм слугою, попихачем, а відомо, що між „рабом" і „паном" утворюють ся відносини далеко не на користь раба. Поминаючи той факт, що твори мистецтва підлягають тепер всїм законам ринка — попиту і пропозиції — стають, як і все иньше „міновою вартістю", найголовнїйше те, що на творах сучасних художників здебільшого відчуваєть ся значний вплив пануючого клясу — буржуазії. Буржуа платить і художник мусить потрапляти його смакові. От як малює сучасний стан мистецтва той же Р. Ваґнер „Ось Меркурий — бог торговли, ось вам його покірний слуга — сучасне мистецтво. Ось вам мистецтво, що тепер заповнює весь цівілїзований світ. Його правдива суть — індустрия, його моральна мета — зиск, його естетичний стімул — забавка для тих, хто нудьгує. З серця нашого сучасного громадянства, з його кровеносного центра — спекуляції на велику ногу — бере наше мистецтво свої поживні соки; воно переймає бездушну ґрацію у виснажених останків лицарської середньовікової умовности і зласкавлює ся знижати ся з виглядом християнської доброчинниці, яка не погидує навіть лептою бідолахи, до самих глибин пролєтаріята, деморалїзуючи, збавляючи людської подоби все, де тілько розливаєть ся отрута його соків." Все се в рівній мірі можна сказати і про сучасне театральне мистецтво. Головний контінґент театральної публїки се велика і дрібна буржуазія, забезпечений кляс, що може собі дозволити таку втіху; пролєтарій на се не має ані часу, ані материяльної можливости.

Буржуа по своїм розумовим здібностям, умовинам життя, звичкам, смаку — природний філїстер і тому вже ворог вільного розвою висших сил і цїнностей, ворог справжнього театру. Він не може вийти з меж буденного життя; йому невідомі глибші прóяви людського духа і тому осередком громадянства він вважає себе і до себе подібних. Він боїться за свій спокій, за свою ситу задоволеність і тому уникає внутрішнього зворушення і всяких ексцесів. Ідеалїстичні пориві йому чужі і незрозумілі, все на світї він цїнує з погляду власної користи; він охоче скоряєть ся пошлому авторитетові і полохливо ховаєть ся за спину абсолютної більшости, — тому, власне, філїстер завжди проповідує „теорию золотої середини", що дає йому можливість вигідненько і без турбот котитись по шляху життя; в сїм весь його ідеал істнування. Трошки сентіментальности замість глибого чуття, скільки завгодно пафосу і фальшивої романтичности замість певних, незалежних етичних і естетичних принципів — от се його духова вдача, що з призирством ставить ся до всього понадбуденного, правдиво-благородного, вільного і відважного. Одкритий

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і щирий характер внутрішніх відносин людини до себе і до иньших, до релїґії, моралї, установлених інституцій, складність переживань інтелїґентської души, всякі прокляті питання і Weltshmerz'и вибух здавлених поривів, протест і виклик громадянству, все се філїстер вважає за дефекти і вади драми і театру. На театр він дивить ся як на комерційне підприємство, крамничку, де замість чаю, сахару, кави торгують ріжними ґатунками театрального мистецтва. Публїка жадає і там їй повиннї дати те, за що вона може і хоче платити. Репертуар театру залежить від її „попиту." Не диво, що як на вивісках маґазинів красують ся написи: „Фурор", „Прогрес", „Оборот", „Джентльмен", так само на фронтонах театрів читаємо: „Театр-Варєте", „Театр-Міньятюр", „Театр-Ґіньоль, „Художна-Оперета", „Французький Фарс" і т. и. Та і взагалї навіть поважні театри мусять ґнатись за „новинками" сезону і наперед купують за десятки тисяч монопольне право вистави якоїсь пєси у визначного драматурґа. (Досить згадати крамарську орґію коло Ростанового „Шантеклера"). З рештою з театром починає конкурувати кінематоґраф як дешевший рід втіхи для дрібної бужуазії. В таких умовинах театр безперечно вступає в критичну стадію. Культурне значінне сучасного театру понижуєть ся власне тому, що театр не захоплює широких мас, а служить переважно забезпеченим клясам. І тільки коли театр вирветь ся з бруд них обіймів буржуазії, він зможе піднестись на високий щабель культурної сили. Сцену тільки й можна розуміти як художний прояв всенародної національної культури. Культура є продукт нації, продукт всенародного, віками надбаного скарбу. Тому і сцена повинна бути тільки демократичною (в широкім значінню сього слова) і тільки національною.

Театр і культура повиннї злитись докупи.

Тільки при такій умові сцена перестане бути партійною трібуною, кафедрою, перестане бути і місцем нездорових втіх, а зробить ся свобідним форумом для високого претворення людського Духа і таємничого одкровення Краси.

„І тільки при такій умові, каже К. Ґаґеман, глядач зможе заглянути в тайни буття, в глибину людських страждань і радощів, збагнути велике, добре, прекрасне, прийти до свідомости висшої індівідуальної свободи і таким робом удосконалити в межах можливого свою власну індівідуальність."

(Докінченне буде).

Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. САДОВСЬКИЙ.

Російська кольонїзація на Далекому Сході.

Далекому Сходові, очевидно судилось притягати до себе увагу цівілізованого світу.

З початком нашого століття, він став тим місцем, де сплели ся інтереси цїлого ряду держав, країною, яка раптом, вийшовши з політичного небуття, зробилась предметом уваги дипломатів і політиків мало не всїх европейських держав. Після нещасливого для Росії кінця японської війни, се заінтересованнє далеко-східними справами в певній мірі зменшило ся через те, що мусїла зійти з кону найбільша з конкуруючих на Сході держав. Але події останнїх часів показують, що період, коли далеко-східні справи усунили ся на бік, має бути недовгим. Сї події відбувають ся, правда, не на самому Далекому Сході; до нього тепер долїтає невиразний і неясний їх відгук. Але для кожного, хто хоч трохи знайомий з відносинами, які там панують, ясно, що вплив на життє країн Далекого Сходу сї події неодмінно матимуть. Мова, розуміють ся, йде про китайську революцію. Відродженнє китайської нації, перетвореннє Китаю в сучасну европейську державу не може не мати впливу на весь комплєкс далеко-східних відносин.

Як не затуляти фіґовими листочками справжню дїйсність Далекого Сходу, вона проте виглядає не дуже красно. Пануваннє Росії, її кольонїзаторська дїяльність там заснована в значній частинї на немилосердному пригнобленнї, на повному приниженнї місцевої китайської людности. І відроджений Китай не зможе спокійно дивитись на те, що робить ся на Далекому Сході, в країнах, які в більшій своїй частинї були колись його власністю. Жовта небезпека, про яку стільки мовить ся, прийме реальний характер. Країни Далекого Сходу знову стануть предметом уваги світової політики.

Та не тільки сї одні причини мусять притягти нашу увагу до Далекого Сходу. Ми, Українцї маємо ще спеціальні підстави цїкавитись його справами. Адже простори, що прилягають до Великого океану, з найбільшим правом можуть мати назву Далеко-східної України. Українцї серед рїжноплеменної европейської людности сих місцевостей займають перше місце. Той людський матеріал, за допомогою якого будуть розвязуватись наростаючі конфлїкти нам не чужий: се наші земляки—полтавцї, чернигівцї, подоляне, харківчане. А нам нїяким чином не годить ся викидать з своєї памятати і уваги—всї ті десятки і сотні тисяч, що в шуканнях кращої долї покинули рідний край і рідний народ.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

I.

Виклакає цїкаве порівнанне минуле далеко-східних окраїн.

Колись давно в 16—17 сторіччі в сей край—побережжа Зеї, Селемджи, Амура, Сунгарї — був густо залюднений; по над океаном жили дрібні племена, що годувались з рибальства; решта людности були, як кажуть документи тих часів, „скотні і хлїбні сидячі люди“; сїяли вони шість хлїбів: ячмінь, овес, просо, гречку, горох і коноплї. Мали багато худоби. Жили мирно, платили данину манджурському ханови. Але прийшли в сей край Росіяне з огнем і мечем, Росіяне, про яких серед місцевої людности склались були перекази, що вони палили людей на огнї, дїтей і старих. Одна за одною йдуть в сей край в 17 столїттї козацькі експедиції. Йдуть, аж заким вся країна не повернулась в пустелю. Завойовники і самі не скористувались з своєї здобичі і другим не дали її використувать.

Аж тепер, через кілька сотень років, правнуки давнїх здобичників, повернувши сей край знову в свою власть, хотять використувать його инакше, нїж їхні прадїди. Тепер вони збірають ся не руйнувать, а творить. Правда, потомки користують ся чужим людським матеріялом. Коли руйнували самі Росіяне — Українцї колонїзували в той час дикі простори Лївобережньої і Слобідської України — то тепер творить мають головно Українцї під приводом Росіян. Але чи пощастить так правнукам в творчій роботї, як щастило прадїдам в руйницькій? Чи міцне їхнє становище в сьому краю, чи мають вони тут якісь перспективи?

Відповідь на се може дати розгляд окремих частин творчої роботи Росіян.

Але перш нагадаємо, що власне є ті країни, що звуть їх Далеким Сходом.

Назва „Далекий Схід“ є не тільки адмінїстративний термін, що має передовсїм визначати межі впливу і сили властей придержащих, щось подібне до губернїй полуднево-західних, північно-західних то що; країни, що обіймають ся сією назвою, уявляють із себе різко і яскраво визначему індівідуальність, цїлком орігінальну по своїй природї, по свойому характеру, по тим відносинам, які уклались в них; місцевий мешканець відріжняє себе і од російських людей і од сібіряків. І справдї. Одрізаний північною тайгою від Якутської области, звязаний з Забайкалєм а через нього з рештою Сібіри гірською стежкою, приступною лише для вючного ходу і залїзницею, що на протязї більше тисячі верств йде по чужій території — сей край встиг за своє недовге культурне житте виробить цїлком особливі відносини, які роблять дійсно справедливою сю думку „тубольців“ про його окремішність.

Далекий Схід природно й економічно подїляеть ся на дві частини,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

які й відповідають істнуючим адмінїстративним межам. Найближче до Забайкаля лежить Амурська область, що має свій найбільш залюднений центр в Зейсько-Буреїнській низинї. Низче по Амуру простяглась Приморська область з найбільш заселеним центром в побережах озера Ханки.

З російським Далеким Сходом тїсно звязаний, так мовити, китайський Далекий Схід — Манджурія. Ся країна підлягає Китаєви і сфера російської власти сягає тут лише на вузеньку стежку відчудження, яка тягнеть ся по обидва боки Східно-китайської залїзницї, з своїм головним центром містом Харбином. Манджурія, ся китайська територія, тїсно звязана з теріторіями, що належать Росії, і має вона на них не аби який вплив. Російське Пріамурье і китайська Манджурія з своїми між собою сплетеними інтересами разом, власне, і складають Далекий Схід, той аванпост европейської культури на межах Китаю, як люблять звати сей край російські публїцисти з аматорів високого штилю.

Правда, можна було б згадать йще про одну, навіть ще про дві частини Далекого Сходу — про Камчатську і Сахалинську область; але рівно же про них можна й не згадувать; кілька тисяч зникаючих инородцїв — звіроловів, які де далї вигибають та кілька тисяч Росіян, для яких утворено спеціальних ґубернаторів і иньших властей не мають та певно і не матимуть впливу на будучину Далекого Сходу. Житте зосереджуєть ся на полудні — в Амурській й Приморській области. Там утворюють ся центри господарського життя; там сконцентрована головна маса людности.

II.

В основі всїх планів, які мають на оцї Далекий Схід, звичайно, лежить упевненість, що Далекий Схід може уявлять з себе дуже гарну хлїборобську колонїю. Ідеалоги російської колонїальної полїтики, як урядові, так і приватні, переконані, що на Далекому Сході є велика кількість вільних, придатних до хлїборобства земель. Відповідний клїмат, можливість продажи збіжжа в порти і для потреб війська в звязку з великою кількостю доброї землї — все се, на думку таких ідеологів, утворює міцний ґрунт для розвитку хлїборобської культури. Полїтика правительства останнї роки мала напрям відповідний сїм поглядам на Далекий Схід. Та велика увага, що була звернена на переселенне у сей край, ті величезні кошти, які були витрачені на нього — всї сї заходи мали і мають своєю метою передовсїм утворити на Далекому Сході хлїборобську колонїю.

В початку девятисотих років заселенне Далекого Сходу було признано поважним державним завданнем; в найпіданнїйшому своїму справозданнї за 1901 — 2 роки Пріамурський ґенерал-ґубернатор підкре-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

єлює потребу „влити в край в найближчий час що найменше міліон переселенців". Сї проєкти знаходять повне співчуття у Петербурзї. Збільшують ся кредіти на переселеннє. Підвисшують розміри правительственних позичок для переселенцїв з 150 до 200 карб. Для збільшення кількости колонїзаційних участків зменшують норми переселенських наділів від 100 дес. на кожну семю до 15 дес. на душу. Орґанїзуєть ся для нарізки переселенських участків поруч з Уссурійською землеодводною партією ще й Амурська. Війна зупиняє на якийсь час сї плани. Але після війни вони починають здїйснюватись ще в більш грандіозних розмірах. Вінцем всїх колонїзаторських проєктів є розпорядженнє комітета мінїстрів од 10 марта 1906 року і Найвисший Наказ од 29 ноября 1907 року; їми скасована обовязковість ходачества; переселенцї, що цїлком не знають тієї сторони, куди хотять вибратись, здобули право їхать на Далекий Схід прямісенько з свойого села, не маючи призначенних їм наперед участків. Наслїдком сього стало ся, що в 1907 роцї в Приморській области було дозволено защитувать за собою і заселювать ще необмежовані участки. Штучне побільшеннє переселення і занадто енергійна колонїзаторська дїяльність уряду провадять ся і тепер; тільки зараз вони стикнули ся з ослабленнєм переселенської хвилї в селянстві і в наслїдок того ми маємо зменшеннє переселення — цїлком незалежно від уряду та його дїяльности.

Дбаючи про збільшеннє числа хлїборобів на Далекому Сході правительство дбало також і про піддержаннє і поліпшеннє становища хлїборобів, які вже там остаточно оташувались. Можна піддавать критицї раціональність засобів, які уживають ся для сього, але разом не можна не признавать самого істнування сильних протекційних нахилів уряда. Усякими засобами спиняють шкідливу для Росіян конкуренцію хлїборобів Китайцїв і Корейцїв. Першим в краю зовсїм забороняєть ся провадить хазяйство, забороняєть ся набувать землю; для других ставлять всякі обмеження — наділи Корейцїв рівняють ся всього 15 дес. на двір; порівнання з надїлами Росіян (100 дес. на семю ранійш, 15 дес. на душу тепер) яскраво вказує на ріжницю, яку проводять між першими і другими. Ставлять ся всякі обмеження навіть китайсько-корейській арендї. Для російського хлїборобства видають рік-річно спеціальні субсидії. Правда, не безпосередно, а через „поощрительную" систему купівлї збіжжа військовим відомством. З року на рік інтенданство для своїх потреб закуповує беспосередно у селян величезні, як на місцеві відносини, кількости зерна тутешнього виробу, свідомо переплачуючи на ньому 15 — 30 коп. на пудї. Сю субсідію одержує місцевий хлїборобна кожному пудї зерна не перший рік, не випадково — се повернуто в систему.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В цифрах ся колонїзаторська дїяльність уряду уявляєть ся так: нових хлїборобів — переселенців прибуло на Далекий Схід:

в 1900 році [1]	. . . . .	18,528 душ
в 1906 „	. . . . .	18.124 „
в 1907 „	. . . . .	84,286 „
в 1908 „	. . . . .	39,836 „
в 1909 „	. . . . .	40,552 „ [2]

Коли зрівняти сї цифри з цифрами загальної кількости людности тих часів, приплив нових насельників видасть ся величезним; треба памятать, що в Амурській области по офіціальним даним жило в 1905 році всього тільки 171 т. чолов., а в Приморській в 1906 році 377 т. чоловік. Але за те, коли порівнять сї цифри з кількостю людности не на Далекому Сході, а в якій небудь ґубернії европейської Росії, то сї цифри видадуть ся зовсїм мізерними. Аджеж се число не перевисшує кількости людности двох середнїх повітів середньої по своїй залюднености ґубернії. Тільки витрачуєть ся на Далекий Схід незмірно більше, нїж ті два повіти. Даремне було б підраховувать видатки, спеціально визначені на переселеннє. Всї трати в краю стоять в близькій залежности з прищеплюваннєм тут хлїборобської культури. Далекий Схід давав дефіцити завжди і в останнї роки становище змінилось лише в тім напрямі, що дефіцити стали шалено зростать. В середньому за останнї десять років сей дефіцїт рівняєть ся 50 мїл. карб. В сю суму оцїнюють ся щорічні трати народнїх грошей для здїйснення всїх колонїзаційних проєктів — в першій мірі проєктів землеробських.

Глянувши, як виглядає здїйсненнє сих проєктів в життю, особливо глянувши поверхово, можна констатувать певні позитивні результати. І сї позитивні наслїдки не перестають підкреслювати публїцисти відомого табору. Ми маємо передовсїм безумовний зріст площи зайнятої під хлїборобську культуру, маємо зріст скотарства. Відповідно до сього збільшуєть ся продукція зерна на Далекому Сході. Наведемо кілька цифр. Посївна площа зростає по рокам так: в Амурській области було засїяно:

в 1900 році	. . .	120,098 дес. [3]
„ 1908 „	. . . . .	180,880 „

в Приморській области було зібрано:

в 1900 році	. . . . .	3,661 пуд хлїба і картофлї
„ 1906 „	. . . . .	7,905 „ „ і 1,622 т. п. карт.

[1]) В дїйсности трохи менше: треба одрахувать „обратників“ і оселившихся по городах.

[2]) Цифри за 1900 — 8 роки з збірника „Пріамурье“ за 1909 р. з „Итог. перес. движ. за 1896 — 909 г. Изд. Пер. Упр.“.

[3]) Наведені дані взяті з офіціальних „Обзоровъ“ відповідних областей; ріжниця системи, по якій укладають ся сї огляди, не дає можливости наводить однакові дані по обом областям.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

робочих коней в Приморській области було:

в 1990 році . . . . . 48 т. штук
„ 1908 „ . . . . . 65 „ „

рогатої худоби в Приморській области було:

в 1900 році . . . . . 48 т. штук.
„ 1908 „ . . . . . 132 „ „

В звязку з сим інтензивним зростом хлїборобської культури виробив ся тип хозяйства, цїлком незнаний не тільки звиклому до земельної тїсноти селянинови Европейської Росії, але навіть і знаючому простір Сибірякови. Середні розміри посївної площи на хозяйство для Амурської области 20,6 дес. а для Приморської области 7,6 дес. [1]). У старожилів по окремих районах сї цифри підіймають ся до 30—40 дес. на хозяйство. В широких розмірах приміняють ся с.-х. машини. Землю орють американськими плугами. Не знають в багатьох місцях, що таке серп і коса — вживаєть ся виключно машинна робота.

Можна продовжить наведеннє подібних фактів, що бють на ефект. Але се буде зайвим. Досить признати, що вони істнують справдї.

Подібні факти і цифри з першого погляду зможуть справить не аби яке вражіннє. Може утворити ся уявленнє про широкий розвиток хлїборобської культури на Далекому Сході, розвиток на міцних підставах. Але таке уявленнє буде лише іллюзією.

Справдї. Можна довести, що весь сей зріст землеробства відбуваєть ся в самому тїсному звязку з істнуючою тепличною системою підтримування російської с.-х. культури інтенданством. Військове відомство на місцевому ринку займає монопольне становище. Так наприклад по данім 1906 року в Амурській области з $3^1/_2$ м. пуд. зерна, яке вступило на ринок, воно купило мало не на половину—1.600,408 пуд. Серед таких обставин інтенданство само може утворювать цїни; се воно і робить, запровадивши свою славну на Далекому Сході „понудительную“ сістему. Інтенданство, як воно само каже — „не примушує землеробів знижувати цїни на хлїб до тих розмірів, які істнують на закордонних ринках“, навпаки воно дбає про те, „щоб оплатити своїми цїнами працю і трати хлїборобів, дати їм зиск чи прибуток і допомогти їм в той спосіб поширити і полїпшити їхнї господарства“ [2]). Що купує інтенданство тільки місцевой хлїб ми про се згадували. В якому тїсному звязку стоїть зріст хлїборобства з „поощрительною“ сістемою інтенданських закупок яскраво показує ся таблиця:

---

[1]) Дані „Пріамурья“.

[2]) Виноградовъ „Что же дѣлаетъ интенданство для подъема амурскаго земледѣлія и въ чемъ заключается принятая имъ поощрительная система“. Автор сієї брошюри стоїть дуже близько до інтенданства. цит. по „Пріамурью“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

було засіяно в Амур. области:	в ті-ж роки в области було куп. інтенд.
в 1904 році . . . 129,565 дес. [1])	164,228 пуд. [2])
„ 1905 „ . . . 177,888 „	832,372 „
„ 1906 „ . . . 180,028 „	1.600,408 „
„ 1907 „ . . . 180,000 „	1.604,042 „

Разом з тим, інтенданство, піднімаючи ціни по над ту норму, яка утворилась би при вільній конкуренції з манджурським зерном, зовсім не дає хліборобам якоїсь особливо великої прибилі. Підрахунки показують, що і при сій субсідії ціни ледве оплачують продукцію. А що сталось би з хліборобством, коли-б сієї субсідії не було, коли-б було рішено сей казьонний експеримент спинить? Хліборобство розвивалось досі при таких обставинах, коли його становище в відношенню до запасу земель було найкращим. Був земельний простір, необмежені запаси цілинних земель, земель чистих, не вимагаючих попередньої росчистки, земель в найближчому до ринку районі; не зважаючи на те, що втрати продукції були найменші з можливих в краю, хліборобство животіло тільки дякуючи субсідею. Вичерпанне запасу цілимних земель матиме наслідком зменьшенне урожайности, себ-то і зріст втрат продукції. Місцеві дослідники констатують вже тепер присутність першого факту на цілому просторі країни майже одноголосно; виявляють ся також і другі загрожуючі зявища — занепадає культура всіх ростин, опріч пшениці і вівса, ниви бурьяноватіють, натура зерна гіршає. Чи є ґрунт сподівати ся щоб хліборобство хоч в будучині могло стати на власні ноги, вийти на світ божий з своєї теперішньої темниці?

Урядови ходить не взагалі об утвореннє с.-х. культури в краю, а об утвореннє її в певній формі — европейській, незалежний від Китайців. Між тим дійсність цілком не відповідає таким бажанням.

При великих розмірах місцевих хозяйств потреба в найменшій праці дуже велика. Питанне про робітників для місцевого хліборобства є одно з самих болючих, бо робочих рук в краю мало. Отже дякуючи сьому утворилась велика залежність місцевого хозяйства од жовтих найманих робітників. Робітників мало, тим то приходить ся наймать Китайців; їх справді й наймають в великому числі, до того ще наймають найбільше саме в тому районі, де хліборобство найзначнійше розвинено, в районі, що є житницею краю — в Зейсько-Буреїнській низині. Таким чином район найбільш хліборобський разом з тим є і найтіснійше звязаний з Китайцями, найбільш од них залежний.

Та роля жовтих в хліборобстві не обмежуєть ся ролю тільки робітників. Від меж Кореї з її давньою хліборобською культурою йде на

[1]) „Обзоры".
[2]) Пріамурье.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сільське господарство Далекого Сходу потужний вплив китайсько-корейської системи хліборобства, системи, пристосованої до місцевих умов і клімату. Йде не зважаючи на всі перешкоди адміністрації, про які згадувано вище, найбільш виявляючись в Приморській области. В сій области під китайсько-корейською культурою від $^1/_4$ до $^1/_5$ всіх посівів. В значній мірі ся культура провадить ся на землях, арендованних у переселенців, які волять одержувать гроші, ніж займатись хліборобством в чужих для них обставинах.

Таким чином з тих міліонів пудів зерна, які здобувають ся в краю без жовтих було-б здобуто значно менше. Не зважаючи на всі перепони, жовті здобувають таки в хліборобській культурі краю належне місце. Европейська культура теж зростає, як ми бачили; вона поки що не може не зростать, бо грунт для неї щедро покроплює дощ казенних грошей.

III.

З питаннєм про ролю хліборобської культури в краю звязано питаннє про будучність там наших земляків. Адже-ж величезна більшість тих з них, що опинились на Далекому Сході — хлібороби і будучність хліборобської культури в краю разом з тим і їхня будучність.

Українців на Далекому Сході — в Амурській і Приморській области — процент дуже значний. На жаль детальних і цілком певних даних про се привести нема можливости. Російська статистика взагалі з національним моментом рахуеть ся мало; а на Далекому Сході справа ся стоїть ще гірше, бо тут статистика, можна сказать, ще навіть не народилась. По найбільш віри гідним підрахункам Т. Полнера кількість Українців уявляеть ся так: з населення краю виселилось:

в Амурській области:

з Полтавщини	29,6%
„ Київщини	4,0%
„ Харківщини	3,5%
„ Чернигівщини	3,4%
„ Волини	2,5%
„ Таврії, Катеринослав. і Кубані	12,1
Разом	55,1%

в Приморській области:

З Чернигівщини	33,8%
„ Київщини	24,7%
„ Полтавщини	14,4%
„ Волини	4,4%
„ Харківщини	1,9%
„ Поділля	1,5
Разом	80,7%

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сї дані не цїлком відповідають дїйсности. Процент української людности виведений на підставі даних не про всїх переселенців, а тільки про 75 — 80% їх. В обрахунок не увійшло переселеннє останнїх трьох років. Про те не маючи кращих даних, мусумо користуватись сими. В кожнім разї, переселенє останнїх років могло тільки збільшити відсоток Українців серед людности Далекого Сходу, бо було в величезній частинї українським. Отже поверх 55% всїєї сїльської людности в Амурській области і поверх в приморській є Українцї.

Йти Українцї на Далекий Схід почали від того часу, відколи почалось його заселеннє. Окремі українські родини передали ся туди ще в початку 60 років. Але рух тодї не був масовим. Більшої сили набрав ся він лише в серединї 80 років для Амурської области і в 900 роках для цїлого Далекого Сходу. Варто уваги, що кожна з сих областей являєть ся улюбленим місцем для одної якоїсь ґубернії — Амурська область для полтавців, Приморська для чернигівців.

Що ж здобули Українцї на Далекому Сходї? Йшли вони всї — від одиниць, що виселились в 60 роках до десятків тисяч, що вийшли останнїх років, не уявляючи гаразд, що то за край, куди вони йдуть, які там обставини, яке там треба провадить хлїборобство. Всї вони хотїли мать на Далекому Сходї те, що бракувало їм дома — землю, хотїли робити те, до чого звикли на Українї — оброблять землю. При низькому рівнї свідомости і розвитку наших поселян не могло статись, щось иньше як те, що Українцї в хлїборобствї пішли і йдуть за прикладом старожилів. Провадять вони хазяйство остільки не екстенсивно і малокультурно як і старожили. Єдина ріжниця, яка помічаєть ся, се те — що Українцї віддають ся хлїборобству цїлком; коли серед Росіян стрічають ся поруч з хлїборобством ще побічні промисли, серед Українців вони майже не істнують; анї полюваннем, анї рибальством, анї фурманкою Українцї не займають ся.

При екстенсивному хакактері місцевого хлїбороства найбільше здобути могли тут ті селяне, що прийшли ранїйше, коли більше було вільної землї. Між тим Українців серед оселивших ся перед кінцем 90 років була меншість; отже не вони в величезній частинї скористувались первісними багацтвами краю. Дякуючи тому їх добробут значно низчий, ніж добробут хочби Росіян. На се вказують цифри середнього розміру хазяйства по Приморській і по Амурській области; остання заселилась пізнійше, Українців в нїй значно більшої разом з тим маємо:

річний дохід селянської сїмї в Амурській обл. . . . . 2321 крб. [1])
річний дохід селянської семї в Приамур. . . . . 1810 крб.

[1]) Цифри взяті з статтї „Бытъ пріамурскихъ крестьянъ“ збірник „Пріамурье“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

посівна площа в Амурській обл. в середньому . . . . . 20,6 дес.
„ „ в Примор. обл. „ . . . . . 7,6 дес.

Особливо характеристично те, як змінюєть ся забезпеченість в залежности від років переселення:

Посівної площи у переселенців:

	Амурськ. обл.	Прим. обл.
до 1880 р.	34,9 десят.	12,6 десят.
з 81 — 90 р.	29,7 „	11,2 „
з 91—900 р.	18,0 „	8,2 „
з 901—905 р.	9,2 „	5,6 „
з 906—908 р.	1,8 „	1,7 „

Правда, сї дані, як і взагалї всї наші дані, говорять про становище Українців тільки посередно. Але проте про низчу забезпеченість Українців на підставі їх, ми маємо право говорити, бо що пізнїйший рік переселення, то більший процент серед переселенців складають Українці. При переважаючій кількости в краю Українці не являють ся таким чином елєментом найбільш впливовим, своєю економічною силою. Іхні хазяйства — більш слабі, маломочні предприємства.

Ненормальність тих умов, серед яких розвиваєть ся далеко-східне хазяйство, неминуче мусить викликати кризис. Кризис сей, коли він розрестеть ся в шир'і в глиб, само собою, найбільш відібєть ся на слабших переселенських хазяйствах українських. Отже поскільки взагалї важко уявити гарні перспективи для далеко-східного хлїборобства, постільки ще важче уявити їх для хлїборобства українського.

(Докінченне буде).

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського життя.

Обіцянка-цяцянка. — Метушня коло української платформи. — Чорні публіцисти й бюрократична торба.—Рептільні чортики.— Поступова російська преса в хвості чорної. — Власний „хасід" з „Утра Россіи". — Наслідки чорносотенного цькування. — Житомирська „Просвіта".— Полтавські союзники од кадила й авторітет Шевченка. — Добровольці. — Лохвицьке „э". — Справники й Шевченків памятник. — Полтавський городничий і українська мова. — Доброзичливість Фемиди й запеклість цензорів.—Відрадні зявища.

Виборчий закон 3-го червня 1907-го року застав українське громадянство зненацька. Не звикши до громадсько-політичної діяльности за довгі роки безправя, воно ще й досі мляво й повільно реаґує на всякі зявища російського громадсько-політичного життя навіть у тих його напрямках, що безпосередно дотикають ся українських інтересів; а пять років тому така нездатність була ще більшою, і через те уккраїнська людність зостала ся зовсім без представників у третій Думі. Не здолавши миттю орієнтуватись у політичній конюнктурі, що утворила ся після видання нового виборчого закону, українське громадянство не висунуло навіть достойних кандидатів до 3-ої Думи, а нашвидку, за свої голоси, дістало обіцянку од кадетів обороняти в законодатній палаті інтереси українського народу. *Як* се робило ся й *що* було зроблено — ми знаємо. Отже пять років істнування 3-ої Думи дали певні наслідки, а саме: наші приятелї примусили нарешті громадянство наше взятись за розум. Наслідки сї — свідомість і переконанне в тім, що в боротьбі за свої права й інтереси нема й краще, як покладатись на власні сили: вони хоч невеликі зараз, хоч і не дуже помітні, а все-ж надежніші од тих ведмежих послуг, або од того мізерного белькотання, яких довело ся нам почути й побачити в Думі од наших оборонців.

Що вибори до 4-ої Думи не будуть для українського громадянства такою, як раніш, несподіванкою, про се свідчить виразно й появленне заздалегідь української платформи й та метушня й трівога, яку знято коло бажання Українців виступати на виборах, де се можливо, самостійно й обстоювати за кандидатуру свідомих, переконаних Українців. Не скажу, щоб українська платформа відзначала ся вичерпуючою повнотою, щоб вона обхоплювала, або хоч окреслювала всі постуляти, висунені для проведення в життє українським рухом, але в данім разі важливим є

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не стільки вартість платформи, як самий факт її оголошення й рішучости обстоювати за неї що-сили й змоги. Поширеннє й доповненнє її залежатиме вже од тих чи инших обставин і умов, які утворять ся з часом у сфері політичного російського життя. Трівога й метушня, про які я згадав, тепер не здивують нїкого. Всїм відомо, що де-котрі представники південної Росії пройшли в 3-ю Думу при великій допомозї українських виборців; за пять років український рух значно розріс ся, розвинув ся і вшир і вглиб, зробив ся певною силою, перед якою лежить велика будучність; за сї-ж пять років російське поступове громадянство не тільки нїчого не зробило для українства, а навпаки так чи инак, volens-nolens, виявило що до нього свої, колись заховані, централїстичні тенденції й нахил нехтувати його, а почасти й вороже ставитись до його домагань і потреб. Правда, обвинувачувати все поступове російське громадянство огулом ми не маємо жодної підстави, бо велика частина цїлком спочуває національному самовизначенню українського народу; проте вже самий поділ поступових Росіян на спочуваючих і ворогів свідчить, що позіція українства там не має тривкого, міцного ґрунту і потрібує оборони надежнїшої. Одним із заходів до утворення такої оборони й є оголошеннє власної платформи й визначеннє власних кандидатів у представники, замість тих, кому досї було доручено оборону української справи в Думі. Зазначаю тільки факт певної ваги й не зупинятимусь поки-що на нїм докладно: для сього ще не настиг час, та й зрозуміла передвиборча тактика, як наслїдок російського режиму, не дає для оцїнки проявів самостійних українських виступів досить матеріялів.

Розвиток, зміцненнє й поширеннє українства йде, хоч поволї, але досить помітно, й починає потроху звертати на себе увагу не тільки наших давнїх ворогів, а й поступової частини російського громадянства, і російська преса, що досї вважала непристойним для себе обмірковувати такі дрібниці, як національна справа 30-ти мілїонового народу, й охоче говорила про Фінів, Поляків, Євреїв, — російська поступова преса все більш і частїш зупиняєть ся над новою „Америкою“. Досї як відомо, обмірковуваннє українського руху було монополїєю чорної російської преси, і не один з її, вибачайте, публїцистів зробив на сім карєру, тим паче, що писання людожерних статей про українство не потрібує анї знання, нї додержування хоч первістних етичних правил, нї сумлїння. Все, що нї напишеш про „мазепинство“, про „сепаратизм“, про „самостійність“ і „пруські марки“ — все буде гаразд: що нї посилав спритний „строкогонний“ публїцист — все в бюрократичну торбу пхало ся, щоб перетворитись у нїй у певні погляди на українство й певне до нього відношення. Кожна першорядна рептілія, що паскудною гнояною болячкою

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сидить на тїлї „матушки Расеї“, позаводила навіть своїх знавців „мазепинського“ руху: „Новое Время“ — п. Янчевецького й инш.; „Московскія Вѣдомости“ — якогось п. Волкова, котрий сими днями запевняв своїх придурковатих читачів, нїби проф. В. Антонович тільки те й робив, що переходив з однієї віри в другу, а проф. А. Кримський в нього вчив ся ще й нелеґальщину переховувати та росповсюджувати (подумаєш тільки, яка величезна освідомленність в історії українського руху!); „Кіевлянинъ“ — сей спеціально сливе для того тільки й істнує; тому, крім своїх благодітелів, п п. Пихна й Шульгіна, має таких присяжних украінноборців, як Щоголів і славнозвісний Анатоль Савенко; для останього навіть таке папірове простирало, як пихнова ґазета, надто тїсне, й він встигає примоститись ще й на сторінках инших рептілій, щоб вилити на украінство змістивне параші свого серця й голови. Коли до сих головних орґанів правої російської преси додати ще до-пропасти всякої дрібної погані, що видаєть ся на земські й иншій субсідії по всїх визначних містах Росії, то побачимо, що украінству було б з чим рахуватись, як-би... якби вся отся чорна „рать“ розбійників пера не добалакала ся, як то кажуть, до краю. Останнїми часами сї недолюдки російської преси дописали ся вже до того, що не тільки безмозкий читач їхнїй та ймовірний, „скорбний главою“ бюрократ, а навіть і вони сами очуманїли од своєї писанини і вже не знають, де починаєть ся в них — од щирого переконаня, а де — од хлестаковського натхненя.

Договоритись, напр., до того, що російські Украінцї ввійшли в безпосередні зносини з Габсбурґами, що у Відні друкуєть ся мапа Украінського королївства, а на нїй зазначено королем проф. М. Грушевського, що спеціяльностю проф. В. Антоновича було — міняти віру й т. инш., договоритись до сього — се значить добалакатись до чортиків.

Отже-ж не що давно сї самі чортики мигтїли на сторінках „Кіевлянина“, „Нового Времеии“, Московскихъ Вѣдомостей“. Не кажу вже що такі „факти“, як те, шо наш посол до 1-ої Думи, І. Шраг одночасно й мазепинець, і Анґлїєць, і Жид, а В. Шемет — Мазепинець і Лях, що украінство в Росії не переслїдуєть ся, а „совершенно свободно существуетъ“, і т. д.

Коли хочете, є від чого чуманїти не тільки читачам, а й самим авторам і творцям отих чортиків. То й не дивно-ж, що напр., в д. Савенка, після такого замакітрення, настала на якусь хвилину реакція, і він нї з сього, нї з того забалакав з якимсь визначним октябристом не аби про що, а про автономію Украіни й про користь для Російської Держави автономістичного ладу, й свою розмову виніс на сторінки „Кіевлянина“.

А проте — Бог із ними, з тими королївствами й автономіями!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

треба-ж людям з чогось хліб їсти й витворювати ріжні небезпеки, щоб потім воювати й нищити їх. Підкреслимо тільки одно, що ввесь отой україножерний похід вийшов почасти й на користь українству, бо мимоволі звернув на нього увагу поступової російської преси, а через неї й громадянства, — себ-то спопуляризував те, що досі обминало ся, як річ, не варта того, шоб про неї розводити ся. Правда, до сієї уважности були ще й инші причини (боротьба Галичан за університет, виступ д. Струве, законопроєкт про відокремленнє Холмщини, про мову в школі українській, а найбільш — тактика Українців на майбутніх виборах), але, на мою думку, й лемент чорної преси відограв тут не малу ролю.

Чорна преса, звичайно, має певну репутацію, й тому, про що вона трактує, ймуть віри тільки дурні. Через те російска поступова преса, зацікавившись українськими справами, не брала звачайно за джерела для ознайомлення з українським рухом писанини рептільних публіцистів, а вишукувала инших шляхів до правди. Чимало виникло всякої плутанини, багато намішано капусти з горохом, але багато й правди писало ся про українство, ще рік, другий — і, сподіваємо ся, ми не матимемо нагоди для нарікань і докорів на адресу російської преси з приводу її неуцтва в українській справі.

Цілком окрему позицію посіла в обміркуванні українського руху в Галичині й у нас поступова ґазета „Утро Россіи“. Треба зазначити, що вона одною з перших зацікавила ся українством, але до відому громадянства російського подавала такі відомости про той чи инший прояв українського руку, що людина, добре поінформована в сій справі, не знала, чи їй обурюватись, чи за боки хапатись од реготу. Тепера „Утро Россіи“ завело вже свого „сихъ дѣлъ мастера“, як нововременський Юда свого хасіда для єврейських рітуальних справ. Ролю „хасіда“ в справі українській в „Утрѣ Росіи“ відограє якийсь д. Кашкаров. Властиво вся його „робота“ полягає в тім, що він порпаєть ся в закинених уже навіть чорною пресою вигадках та заялозених арґументах про мазепинство, пруські марки й т. инш. й з того непотребу витворює для своїх читачів висновки про шкодливість політичних течій українства й про потребу їх „пресѣченія“ во славу Великої Росії й „общерусской культуры“; не забуваючи-ж про те, що пише не до „Кіевлянина“, а до радикальної ґазети, д. Кашкаров, як справжній радикал, великодушно дозволяє істнування культурницького українства. Се вже щось, коли хочете, більше за „тихія заводи“ д. Струве, але, зваживши на його арґументацію з приводу політичних домагань українства, доведеть ся констатувати, що сей новий знавець українського питання якимсь незрозумілим чином опинив ся в лавах російської радикальної публіцистики і що місце йо-

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

го — в „Кіевлянинѣ“, та й то не за самостійного „строкогона“, а за підголоска у киівлянинських стовпів. Маючи тут з одного боку величезну ерудіцію д. Щоголїва, а з другого — завзяттє, безсовісність і хлестаковське натхненнє д. Савенка, д. Кашкаров згодом чудесно насобачив ся-б гарчати на українство й прояви його життя; а в п. Пихна безперечно ще один ланцюг знайдеть ся для того, щоб припнути до своєї будки нового вартового Російської Держави од мазепинської не безпеки.

Велика користь була-б д. Кашкарову од такого товариства: там він дізнав ся-б не тільки про „прузькі марки“ „темные фонди“, а й про те, про що недавно пробовкнуло ся „Новое Время“, а саме, що „было условлено на пражскомъ съѣздѣ“, що „никакого украинскаго народа, какъ отдѣльной славянской націи не существуетъ“ („Нов. Время“, № 12978). І не довело ся-б тупоумному невігласови розводити теревенї про всякі права й не права: „условлено“ вважати український народ неістнуючим — і робота простіша, — лай тих, які не були на тій змові й кажуть, що український народ таки істнує, — та й годї!

Сїйте-ж ото ваше „разумное, доброе“, і хоч український народ сердечного спасибі вам не скаже, за те у вас знайдуть ся инші прозелїти й наслїдувачі, і посїяне вами слово буйно виросте на віповіднім ґрунтї. Та й виростає вже. Про се промовляє хоча-б отакий лист до редакції „Ради“. „Високоповажний пане редакторе! Просимо довести до відомости громадянства про ті безчинства на могилї Т. Шевченка, які уряджує там місцеве канівське парубоцтво. Як нам довело ся пересвідчитись, на могилу українського страдника збираєть ся місцеве напівпяне парубоцтво і чинить круг могили і в світлицях „Хати Шевченка“ всякі оргії: гармошка, балабайка, гопак, сороміцькі московські пісні; у кожного з тих парубків по півпляшки горілки в кишенї, безсоромно росташовують ся вони у світлицях і пють. Собак теж приводять у світлицю. Саме в той час, коли зявляють ся сторонні гості — туристи, парубоцтво валом валить у світлицю, займає в шапках місце на покутї та на ослонах. Сї парубки тягнуть до рук книжку для туристів і пишуть там усякі дурниці. Поводять ся з великим нахабством і верзуть нїсенїтниці. Все се роблять нїби по чийомусь наказу. Туристи під шалений згук балабайок та гармошок тільки плечима здвигують. Місцеві салдати теж мають хату Шевченка за притон для піятики.— Підписи“.

Великий Кобзарь Украïнскої землї на місцї свого довічнього спочивку, після свого великострадницького життя, сподївав ся й бажав мати єдине: „щоб лани широкополї, і Днїпро, і кручі було видно, було чути, як реве ревучий“; а чує сердега — як скаженим псом реве й галусує

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

круг могили ворог рідного, дорогого Поетови, краю й народа. Ну, та нехай реве: прийде час — і заціпить!..

І не тільки здіймається круг великої, святої могили таке ревище. Де тільки помічається, хоч невеличка ознака українського життя, де тільки заблищить хоч тмяний огник української культури й самосвідомости, там конче й чорний російський вовкулака роспочинає своє виттє. На Волині, напр., в Житомирі, ледві животіла одна з кількох ще не закритих українських „Просвіт“ і робила своє ледві помітне через умови сучасного життя діло. Але ніде нема такого простору спілці російських недолюдків, як на Волини-ж таки, то й невеличке культурне огнище українське завжди почувало себе як той мандрівець серед зграї хижих вовків. Проте животіло воно, свідоме своєї потреби для рідного люду, животіло й не хотіло самохіть сконати, сподіваючись на кращі часи, коли можна буде засияти провідним огнищем до визволення українського народу з-під духової темряви. 28-го квітня, на підставі п. 6-го тимчасових правил про товариства, житомирську „Просвіту“ закрито. „Власне кажучи, — пише „Рада“ з приводу закриття, — ся подія стала ся не зовсім несподівано. Давно вже місцеві чорносотенці зосередили свою увагу на українському товаристві; давно вже житомирський підголосок „Кіевлянина“ — „Жизнь Волыни“ — систематично почав містити свої доноси на „Просвіту“, підмовляючи адмінїстрацію закрити її; давно вже на Волини ходили й чутки про се... На початку сього року зявились навіть більш-менш певні симптоми, що „Просвіта“ стала на божій дорозї. „Просвіту“ і всїх її членів потрушено, і, хоча не знайдемо нїчого забороненого, проте за наших обставин самий факт поголовних трусів говорив дуже промовисто. Видима річ, скромне культурне товариство досить уже намулило собою очі волинським адмінїстраторам, і вони порішили здихатись його. Зробити се дуже легко на підставі загального напряму внутрішньої полїтики, а пункт 6-й тимчасових правил дає до сього добру приключку“.

Так закінчила своє поневірянне бідолашна „Просвіта“ в Житомирі. Правда, загальні збори членів „Просвіти“ ухвалили одноголосно поки-що почекати з лїквідацією майна, а на постанову волинського ґуберньського присутствія по справам про товариства подати скаргу в Сенат; але „опит і практика“ давно вже показали всю справедливість відомої поради: не трать, дядьку, сили. І коли волинські просвітяне ще протестують, то, звичайно, тільки для того, щоб сумлїннє було чисте.

В попереднїм огляді своїм я уважненько таки зупиняв ся над україножерним походом рясофорних приятелїв наших. За сей місяць енергія їх, звичайно, не зменшила ся, але скрізь і завжди їхнї міркування остільки схожі одне на одне, що переказувати їх удруге не буду. Зга-

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

даю тільки, про полтавських батюшок, уповноважених од церковно-парафіяльних братств. Сї „уповноважені“, як переказує „Рѣчь“, три днї вирішали державні справи й винесли з приводу сього кілька цїкавих резолюцій: заборонити Жидам продавати грамофонні пластинки духовного змісту; боротись з хулїганством, примушуючи людність ходити на прощу по святих місцях з дїтьми, бити дїтей за їх провинности; боротись із самогубствами через заборону ґазетам писати про се статті й т. д. Не забуто було, звичайно, й мазепинства: український рух визнати „ложью“, справою жидівських рук, бо сам Т. Шевченко відрік ся б од українцїв. Сї постанови союзників од кадила остільки премудрі, що я на сей раз не хочу навіть подавати нїяких коментарів, аби не зіпсувати безпосередности читачевого враження, й підкреслю тільки покликанне батюшок на Т. Шевченка (не обійшлось, очевидно, без впливу відомого кобзарепсувателя Лободовського): хоч-би якоїсь уже послїдовности додержували, а то однією рукою накладають на великого страдника анахтемське тавро (див. попереднїй огляд), а другою тягнуть його, щоб санкціонував їхнї людозненависні заходи. Нї сумлїння, нї сорому! Не підозрівають навіть, що народ досї толєрантно ставить ся до них тільки через те, що не всї з них поспіль однакові, се б-то витерплює їх, як Господь содомських грішників заради скількох таких праведників, як напр., о. Геращенко, що не дивить ся в руки союзникам і націоналистам, не запобігає в них ласки, а сміливо й переконано заявляє: для української людности потрібно друковане слово українською мовою! Се було на зїздї представників полтавських кредітових товариств. Шановного батюшку охоче підтримано було й ухвалено постанову, видавати кооперативний орґан мовою українською. А от у Вінниці, на вечірцї в місцевій церк.-учительській школї, о. завідуючий і один з учителїв перешкоджали навіть пісні українські співати: во славу загибелї „мазепинства“ вони пропонували співати московських непристойних пісень аби не українських (Засїв“, № 20); бердичівський-же парафіяльний наблюдатель з о. завідуючим чорнорудською парафіяльною школою „воздвигли гоненіе“ на одного з учителїв тієї школи, бо хтось написав до „Ради“ дописа про непорядки в школї, а в того вчителя на стінї висять українські рушники й передплачує він українську ґазету („Рада“, № 118).

Так дбають про викоріненнє українства з Українців батюшки. А ось цїкавий факт з дїяльности учебного начальства. З Олександрії (Херсонщина) пишуть до „Ради“ (№ 120): З 1-го іюля року 1911, семинарія вже перейшла до рук мінїстерства. В-осени призначено „справжнього“ директора, й семинари почали радїти, що от, мовляв, тепер вже справа з наукою піде на лад. Та не так склалось, як гадалось. Замісць того, щоб добре пильнувати науки, новий п. директор почав шу-

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кати „українофільства“. Хоч проявів „ложнаго направленія мыслей“ і не помітно в семинарії, та воно, на думку п. директора, повинно бути,—оте „направленіе“, і він заздалегідь робить заходи. Аджеж і досі гомонять в повіті і городі про учительські курси, що мовляв, учителі „требовали обученія на народномъ языкѣ, и при этомъ нѣкоторые дерзали въ своей забывчивости критиковать дѣятельность земства и даже министерства“. Так гомонять, звичайно, в колах дворянських та чиновницьких. Оскільки неприємна командуючому поміщицько-земському класови свідомість учителів, видко хоч би із того, що скоро після замкнення курсів ходили настирливі чутки, що земство зрікаєть ся надалі уряджувати курси для учителів. Пройнявшись почуттєм загального остраху, п. директор шукає ознак „украинофильства“ у чому попало: попав ся йому до рук відвертий лист батьків до сина-семинара, звичайно, лист писаний українською мовою, вимовив учень замість „небо“ — небо, вжив він звороту властивого українській мові, — у всіх таких випадках директор чомусь вбачає прояв „украинофильства“ і страшенно дратуєть ся. „Да вы бросьте этотъ хамскій языкъ“!, гукає він, полотніючи зо злости. „Это — языкъ хамовъ, невѣждъ, культурные же люди всегда говорятъ по русски. Есть, правда, чудаки и изъ интелигенціи, которые пытаются говорить и даже писать на этомъ нарѣчіи, но напрасно! потому что и языкъ то этотъ некультурный!“.

Усякий прояв самодіяльности учнів задавлюєть ся: на сьому ґрунті пан директор отримав скільки перемог над учнями своїми: впродовж свого недовгого хазяйнування він встиг вже вигнать із семинарії 5 душ. А осе свіжо викинув ще одного. На сей раз справа склала ся досить своєрідно.

Згадувало ся в нас і про інспектора хорольської реальної школи, який погрожував вигнати учня з школи за те, що в того на квартирі знайшла ся одна книжка „Л. Н. Вістника“. Тепера нарештї учня врятовано, а запропоновано податись в одставку шкільному лікареви, Л., „какъ человѣку, распространяющему украинскую литературу“ (книжка „Вістника“, яку знайдено у малого мазепинця, належала жінці д. Л.)

Насмішили людей своєю гонитвою за „мазепинством“ і де-які члени лохвицького сільсько-господарського товариства. Вони зняли бучу з приводу того, що в „Лохв. Словѣ“, в статтях, писаних українською мовою, література „є“ друкуєть ся догори ногами. Ось що пише дописувач „Ради“ (№ 99) про се курйозне зібранне: „Найгарячіші розмови й перемови викликало третє питанне: зложенне редакційного комітета для веденя „Лохвицкаго Слова“. На скілько можна йняти віри заявам правління, воно хотїло скласти комітет для допомоги редакторови і для розвитку самої ґазети. Проти сього перечити нїяк не можна. Однак

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

найшлись люде, що задумали з того комітету зробити уздечку для теперішньої редакції, і се при розглядї справи вияснило ся до кінця. Гріхи, за які редакцію треба було покарати комітетною уздечкою і через які в усїх виданих числах ґазети „ровно ничего не было“, — се по первих передруки з „Ради“, а далї і оригінальні статтї „українським волапюком“, „совершенно непонятнымъ для всего населенія“, як заявив авторитетно земський аґроном-Великорос. Особливо воював на сьому зібраннї з „тенденціозно перевернутим „э“ один із великих поміщиків повіту, що був і предсїдателем у сей вечір, п. Х., котрий таку „широкоевропейську“ точку погляду на „украинскія тенденціи“ засвоїв собі в Германії, куди часто виїзжає, як сам заявив, „подышать свободной грудью“, стомленою нашою некультурністю і, очевидно, картиною важкої роботи на панщинї української голоти. Виступали ще де-які „искренне уважающіе Шевченка и Котляревскаго“, однак в зібраннї ні вони, ні їх лїдер успіху не мали. О другій годинї ночі правлїннє само, на деякий час, взяло своє внесеннє назад, в надії, що розвиткови справи можна буде найти безпечнїйший спосіб.

Знов покликають ся на Шевченка!.. Цїкаво, чи не з благословенна Шевченкового стала ся в Полтаві отака заборона: „Полтавському музично-драматичному українському гурткови заборонено розмовляти українською мовою на загальних зборах. Помішник пристава сказав, що заборонити наказав сам полїцмейстер, котрому він докладував, що там говорять по-вкраїнському і наказав, що збори мають право розмовляти „только на общегосударственномъ языкѣ“. („Рада“, № 98).

Та ні, — адмінїстрація що до українства ставить ся без манівців і не звертає своїх учинків на світле імя українського ґенія: се принаймні хоч сумлїнно, не так, як усякі добровольці з україножерного табору. Он, напр., хорольський справник: забороняю київському шевченківському комітетови збірати жертви на памятник Шевченкови — та й край. Причини? Хорол — на Полтавщинї, й киянам туди зась! Заборонив збірати жертви по талоних книжечках Полт. Земства й охтирський справник (Рада“, № 113). Причини? Охтирка — на Харьківщинї, й полтавцям туди зась! Хтось спробував ростовмачити голїнному держиморді, що Полтавському земству дозволено збірати жертви по всїй Росії, але він ізрек многозначно: „Та то ще хто зна: може се й незаконно“.

Чи мав рацію так виправдувати свій вчинок повітовий помпадур? На нашу думку — цїлковите мав право, бо-ж за се йому нїчого не буде од вищого начальства, а коли начальство не гнївається, то значить усе те можна робити. Так було, так і буде, і нам, як нашим братам-

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Галичанам доводить ся тільки тішитись надією, що „пережили панщину, переживемо й конституцію“.

Дяка Господеви, що хоч російська Фемида ще поки-що не дуже гнівається ся на нас. Он цензурні комітети конфіскували колись Шевченкового „Кобзаря“, дві книжки „Л.-Н.-Вістника, книжку Гр. Сьогобочного „З часів поривів і надій“, книжку проф. М. Грушевського „Про українську мову й українську школу“, а Фемида розглянула постанови цензурних комітетів і в першій справі не знайшла винуватого за смертю автора, а що до решти, то зняла конфіскати й виправдала „винуватих“, так, немов сказала тим цензурному комітетови: причепіть ся до когось багатшого!

Коли до всього сього зазначимо ще, що в Чернигові заборонено вчительські курси зовсім, а в Харькові й у Київі з програми викреслено історію південної Росії (навіть не історію України, а південної Росії!), то наш начерк українського животіння за останній місяць буде більш-менш повний. Відрадних зявищ для ока знову, як бачимо, сливе нема Хотїло ся-б згадати тут про розвиток і українізацію кооперативного руху на Вкраїні, але сей єдиний куточок нашого життя, де ще справді трапляєть ся щось відрадне, належить до обміркування спеціалистами. Тому зазначивши тільки, що в Київі, Полтаві, Винниці визнано потрібним видавати кооперативні орґани преси українською мовою, поставимо поки-що точку.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Бібліографія.

Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, наукова часопись присвячена передусім українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить що два місяці під редакцією Мих. Ґрушевського, т. CVII (за р. 1912 кн. I), ст. 240.

Змісь тому: Памяти Якова Шульгина, подав. Михайло Грушевський (з портретом); „Жарт непотребний" історична вірша з р. 1702, написав Іван Франко; До історії Генеральної Військової Канцелярії, написав Іван Джиджора; Баталіон руських гірських стрільців 1848—50 р., написав Іван Кревецький; З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галицької подав Михайло Возняк; Miscellanea: а) Причинок до історії галицько-руського письменства XVIII в., под. І. Франко, б) Шкільні занятя Петра Білянського, под. І. Свєнціцкий, в) Канонічний огляд парохії Ріпник в Коростянськім деканаті в 1780 р. под. М. Зубрицький: Наукова Хронїка: Причинки до студій над нашою еміґрацією; Бібліоґрафія; Показчик до тт. CI—CVI Записок.

Проф. Грушевський в статї присвяченій памяти Якова Шульгина, дає характеристику пок. історика; ізза сумних житєвих обставин небіщик не міг посвятити ся втовнї науцї і не зміг виконати широких плянів, які стояли йому перед очима; бажав дати огляд відносин російського правительства до Гетьманщини і правобережної Україні від 1654 аж до 1768 р.,—житє дозволило тільки виконати працю про Колїївщину і деякі менші нариси „Жарт непотребний" се вірша зложена малоросійською мовою, про бурливі події, на Правобережній Україні 1702 р. — події, що можна вже зачислити до гайдамаччини. Вірша відома із збірки Якова Головацького; др. Франко дає реконструкцію тексту і дуже широкі замітки про сам рух. Іван Джиджора подає цїкаві відомости до необробленого ще питання про адмінїстрацію Гетьманщини, що концентрувала ся в Генеральній Військовій Канцелярії; докладнїйші відомости маємо з 1720—30 рр. і в сім часї можна виробити собі погляд на компетенції Канцелярії, поділ праці, канцелярийну техніку і ин. Робота Генеральної Канцелярії як на той час була велика, бо напр. 1732 р. за девять місяцїв виладжено 2950 листів, унїверсалів і ин., в 1733 р. за цїлий рік—3737.

Баталїон руських гірських стрільців про який пише І. Кревецький сформував ся 1849 р. на зазив тодїшної Головної Руської Ради в порозуміню з військовими властями. Зголосило ся 3460 охотників, але принято лиш 1410 людей; баталїон пробував якийсь час у Львові, де брав участь в національних українських обходах, а в вересні 1849 р. вирушив на Угорщину против Мадярів; але мадярське повстанне вже кінчило ся і баталїон розвязано. Баталїон дістав ленту до прапора від матери цїс. Фран. Иосифа, захова а ся вона дотепер як памятка сього українського відділу в австрийськім війську. До статї долучено фотоґрафію сеї ленти і картину з побуту стрільців. Мих Возника з редакції Вістника й Зорі Галицької се замітки про псевдонїми деяких співробітників, про редакцію, адмінїстрацію і ин. З відділу Miscellanea

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

замітки І. Франка і І. Свенціцкого дають новий матеріял для характеристики шкільного життя в XVIII в.; візитація одної галицької парохії має льокальний інтерес.

І. Крипякевич.

Христі Альчевської. Вишневий цвіт. Харьків, 1912. Стор. 88. Ціна 75 коп.

„Загально відомий факт", що українська нація—се нація поетів. Кожний свідомий, малосвідомий і просто стихійний Українець, коли тільки він уміє писати, мусить, неодмінно мусить шкрябати вірши. Кажуть, в новім періоді нашого письменства самих друкованних поетів налічуєть ся щось з півтори сотні. Се може імпонувати. Чи радітиж сьому — не знаю... Але думаю, що якби „вивести середню" творчої продукції сієї маси поетів, то показчик художної якости поезії мало чим потїшив би нашу національну гордість. Власне, тому я не дуже журю ся й тим фактом, що відносний % Українок-поетес у нас дуже незначний — якихсь два з чимсь десятки. Хоч з другого боку сей факт може й дивувати. Справді, чому в нас так мало поетес? Адже ж в нашій народній пісневій творчости, такій буйно-прекрасній і багатій, жіночий елемент має велику, може, чи не першорядну, вагу. Хто складав оті весільні, петрівчані, обжинкові пісні, оті веснянки, гагілки, оті пісні сиротські, вдовині? Хто, як не наші прості, селянські дівчата й жінки? Чому ж у сучаснім художнїм письменстві бачимо так мало, порівнуючи, українських поетес? Деж вона, та уславлена нїжність, чутливість, поетичність жіноча? Але обертаюсь до теми.

В появі українських поетес на літературному небосхилї я помічаю де-яку періодичність. Так наприклад в періоді трьох років, з 1884 до 1887, появилась, так мовити б, „старша ґенерація" поетес: О. Пчілка, У. Кравченко (Юлія Шнайдер), Леся Українка, Попович-Боярська, Дніпрова Чайка, Л. Старицька-Черняхівська і Одарка Романова Ся ґенерація в скарбницю української поезії внесла певний вклад, з котрим треба дуже і дуже рахуватись. Далї наступила довга перерва, в цілих 12 лїт, коли, здаєть ся, нїодної української поетеси не появилось. Другий період почав ся доперва з р. 1898 і либонь й досї не скінчив ся, бо кожний рік дає нам принаймнї по одній поетесї, коли взяти приблизно їх загальне число на увагу. В сю „молодшу ґенерацію" увійшли: Надія Кибальчич, Галина Комарова, Христя Алчевська, Козачка, Марійка Підгірянка, Гриневичева, Ганна Супруненко, Л. Волошка, Л. Сохачевська, Вероніка Морозївна, О. Журлива, Ірма Остапівна, Г. Чидаренко, Кочубеївна та иньші. І так за 14 лїт я нарахував 14 імен. Така закономірність в появі молодших поетес в кожнїм разї нїякою небезпечною перепродукцією українському Парнасу не загрожує і швидче свідчить про жіночу скромність перед чисто гайдамацькою зухвалістю їх мужеських колеґ. Але, на жаль, я мушу тут підкреслити одно досить сумне явище. З сьоми поетес старшої ґенерації, в останнїй час шість цілком не подають свого співочого голосу; одні пишуть оповідання, другі — драми, критичні статї, тільки не пишуть поезій. І лише одна Леся Українка сяє своєю натхненною поезією; немов дійшла до зеніту творчости, зависла в недосяжнїй висічинї, стоїть і розгораєть ся і лле

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

своє благодійне промінне на зрошену талими снігами на провесні землю (Її остання „Лісова пісня“ се твір, якому, на мою думку, нема рівного в подібнім роді навіть у світовій літературі). З молодшою ґенерацією поетес справа стоїть далеко гірше. Їх поява в зазначенім періоді нагадує осінній зіркопад: вони, як ті метеорити, не вспіють блиснуть, як вже згасають. Їх творчість—безслідна творчість ефемерид; дві, три бліді пісеньки без колориту, без самостійної думки, без індівідуальної закраски—от і весь їх літературний доробок. З 14 згаданих поетес співають час від часу тільки, чотирі пять, решта, сі девять Муз, німують або й цілком загинули в Летї забуття. Де-яких з них дуже шкода, бо талант їх вже досить замітно позначив ся в тім невеличкім, що вони успіли дати; до талановитих сил я залічую Галину Комарівну, Надію Кибальчич, Марійку Підгірянку і, коли не помиляюсь, Гриневичеву.

Але з молодшої ґенерації, мабуть, чи не найбільше визначилась і в кожнім разї найбільше уваги привабила до себе талановита поетеса Христя Алчевська, з збіркою і почасти з характером творчости якої я отсе і маю познайомити читачів. Я стежу за поетичними кроками Христі Алчевської вже давненько, стежу з напруженою увагою, навіть з затаєною трівогою... Кажу „з затаєною трівогою“ через те, що Христя Алчевська менї завжди здавала ся людиною незвичайно-тонкої нервової орґанїзації, з тим огнем, „святого безпокойства“, який є характерною ознакою дійсно талановитих натур. Се давало ся пізнати вже в перших її поезіях по тому тріпотінню нерва, по тому миготливому полиску святого огня, що червоними гадючками вже пробігав в її поетичних рядках; се давало ся відчути з ніжних нюансів краси улюблених образів поетеси — мімози, конвалії, лілеї... Такі поезії, як „Візьми мене за море хмар,“ „В природі все гармонія“, „Як тяжко! Співає знудьгований вітер“, „Чистий сніг на тих велитнях-горах“, „Душа се конвалія ніжна“, „Мімоза“, „Лілея“ — дражнили цікавість, натякали, обіцяли можливости... А думка тим часом в трівозі питала: чи ж осмілить ся? чи знайде себе? чи виявить свою індівідуальність?

І от з виходу першого збірника „Туга за сонцем“ минуло пять літ.

Тепер переді мною лежить новий збірник „Вишневий цвіт“. Поспішно гортаю сторінки, жадібно читаю...

Так, безперечно, поступ значний, місцями знати вже вправну руку артистки — глибший настрій, краща форма, нема граматичних lapsus'ів як ранійш, є й натяки індівідуального (цікаві і звабливі), але виразного, характерно-індівідуального, так мовити б, „алчевського“ нема... Христя Алчевська себе не знайшла. Христя Алчевська ще шукає. От два остаточні виводи, які лишає ся збірка поезій. Знов бачу зариси, обіцянки, можливости“, тільки на сей раз сї обіцянки менї здають ся трівкійшими, певнійшими.

В сім мене переконують кілька лїричних пєсок, в яких поетеса вже досягла вершка поезії, в яких показала, що вона „може“. От коротенька, дуже ґраціозна і музикальна пєска „Молоді пісні“. Ритм її оригінальний і досить химерно збудований, завдяки чому в нїй чуєть ся мелодія з тонкими нюансами і нїби умисно хиткими кадансами.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В першім рядку її двічи чергується анапест з ямбом, в трьох останніх бренить один анапест з спондеєм на кінці. В сій коротенькій поезії, в 8 рядках є щось з десять метафор і образів — се вже роскіш. Ось вона.

Молоді пісні, се—весняний цвіт,
Подих вітру, зітхання безжурній
І розмова небес, тихий шепіт віт,
Перший усьміх і згуки бандурній.

Молоді пісні, се—погідний день,
Радість тиха квіток розцвітаючих!
Світ і зблід би і згас без отих пісень,
Як без сонця, без зірок палаючих!

Друга поезія „Хмари-думи“ сповнена високо-поетичним настроєм і глибоко-траґічним змістом. Збудована вона просто: перший і четвертий рядки пятистопний, а другий і третій шестистопний хореї, при чому четвертий рядок є й рефреном на мотів першого, але не скрізь дослівно. Поезія така гарна, що варто її навести тут, як високо-художний зразок.

Хмари-думи ходять над горами
І співають в лісі, плачучи, ялини,
Бо їх холод кута гірськимм снігами.
Хмари-думи ходять над горами.

Хмари сизі, владарі гармонії,
Від людей далекі, золотом откані!..
Чом не чуть вам горя в співові сімфонії,
Хмарам, сизим, сповненим гармонії?..

Думи тихі, сповненії співів
Неземних, високих змінюють тумани
І пливуть далеко, повнії замірів
Думи гірські, сповненії співів.

Там он... сосни тихо плачуть, гинуть
І завмерлу землю сніг довічний криє,
А байдужі хмари десь у далеч линуть.
Хмари, гляньте!—там ялини гинуть!..

Надруковано сю поезію було в „Вологодськім збірнику“ (що був конфіскований за оповіданнє М. Коцюбинського „Кат“) на користь політичних засланців. От же сімвол поезії набуває ще більше зворушуючої глибини. Прекрасна, в народнім стилї зложена, і поезія „Калина й Тополя“, ясні сімволи двох душ — гордої Тополі і ніжно-чутливої Калини, закоханих в Сонце. Настрій їх змальовано артистично. В бравурнім тонї, рухливім темпі, повна яскравого колориту поезія: „Іграшки мрій“, яку теж варто навести, як маленький поетичний шедевр:

Білосніжні і прекрасні,
Мов роскішний юний май
У краї веселі, ясні
Бігли Мрії крізь розмай,
Крізь зелені лїса шати,
Крізь роскішнії квітки,
Через поле здоганяти
Жартовливії хмарки.

І сміялись як наяди,
Аж лунав сріблястий сміх,
Аж у серці без відради
Прокидав ся рій утіх...
А хмарки в блакиті неба
Зустрічали сонце вже:
Ім було кохання треба,
А до подруг — байдуже!

Пише п-на Алчевська чимало і на громадські мотіви, але не зворушують мене ні її „Кобзарі“, ні взагалї войовничі поклики і патріотичні сентенції — надуманістю і тенденцією віє від них. Але й з поміж них мушу відзначити одну річ, що безперечно вирвалась з серця і тому захоплює своїм щирим настроєм, се — „Крик чайки.“

Я не бою ся ні грому, ні хмари
Змалку я звикла до гнівних пісень,

так починає вона, далї дає образ:

Я провозвісниця гніву безодні,
Білая чайка над морем сумним.

ще далї — картину:

Море розбурхане плеще і виє,
Кидає піною рве, береги;
Буря і блискавка спалить і змиє
Все, що піднятись не мало снаги.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І справді чимсь могучим, повним віри й відваги, лунають фінальні акорди її заклику:

Гей же до мене, чайки, прилучайтесь!
. . . . . .
Міцно борітесь за долю свою.

Дуже цікава річ і „Спомини з Wienerwald'у"; чимсь ніби класичним, благородно-піднесеним віє від неї. Є в ній гарно зроблений малюнок природи, вся вона оповита мягкою жіночою чулостю, навіть де-яка риторичність в середині її набуває ніби біблійної художности і не псує загальної гармонії. Але останній рядок: „Сердечности нема!" — цілком зайвий; він псує перспективу дальшого настрою, що має виникнути в душі читача і тому сього „плоскаго" акорду не слід було додавати. Иньші поезії вже слабші — сей тихий ліризм, кволі зітхання, анемичні потяги до чогось, шабльонові докори, нарікання віддають ремінісценціями старих, заспіваних мотивів; нема в них лиця, виразу та не багато й чуття. Кращі з них все-ж таки: „О росправ білоснїжнії крила", „Проліски", „Моя мрія — біла лебідь", „Осїння пісня", „Вечором тихим", „Я лїлія біла", „Відповідь", „Гасне промінне", „Вишні", „До К." З мажорних, але те-ж неоригінальних річей, роблять вражінне: „В сяйві ранку", „До П." „Чом же ви не схаменулись?" „Оранка". Таких річей як: „М. К. З—ій" „Поетови" і „Бачиш далеч" не слід було друкувати, бо се цілком не поезія. Решта поезій — худосочні, слабі; часом багато в них слів і нїякого образу („Поцілунки краси"), часом нудна публїцистика („Данина народові", „До В. Б.") або шаблонова тенденція, що аж колеть ся своїми голками („Всю міць життя", „До стомлених і иньші.).

Звичайно так ведеть ся, що до меду, як що він є, критик мусить додати і певну дозу дегтю... От і я змушений, скривившись, виконати сей немилий обовязок. Мушу поставити Х. Алчевській в докір те, що приходить ся говорити на адресу майже всїх поетів молодшої ґенерації, а власне: їх неглибоке знанне мови, насамперед. Прикладів можна б навести добрий тиск, та за браком місця обмежусь кількома, більш характерними. Наприклад се уперте вживанне слова „ласка" в чисто московському розумінні. У нас се слово означає рос. „милость, благосклоность", а рос. слово „ласка" по нашому те саме, що пестощи, голубленне, втїхи. Слова ж „ласкать" у нас цілком нема, а є „пестити", „голубити"; від „ласки" виводимо „лащитись" (про собаку), „зласкавитись" („снизойти"), „ласощи" („сладости".) Далї вирази „угнїтать", „теплїнь" „темінь" се ж нїщо иньше, як перекручені москалїзми. Не слід вживати застарілої славянщини — „сокрию", „благий." Короткі усїчені кінцївки глаголїв, як „пита", „вмира", „заміня", „сія", „тріва", „хова" бренять, особливо в римах, дуже вже різко, і не слід спокушатись на сї дешеві співзвучча; опріч того, як характерно-діалектичні вони в поезії виглядають вульґарно і випадково, так само як форма третього лиця „ходе", „говоре" „носе" і першого — „прошу", „носю". Анї в Галичинї, анї на Правобережній Україні їх не почуєте (се властивість переважно Слобідської і Степової України), так само, як майже цілком не знайдете їх у таких пуристів поетичної форми, як Волод. Самійленко і Леся Українка, що вживають їх дуже рідко і то більше, як licentia poetica. Ну, що буде, коли ми в

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

серьозній високій поезії будем вживати таких діалектичних відмін, як „кае“ (зам. каже), мауть“ (мабуть) „хо“ (хочу), „мо“ (може) або чернигівських діфтонґів „куінь“, дїдув“ і т. и.? Наскільки менї відомо, „сурма“ се був військовий інструмент, на котрім „сурмили“, скликаючи до порядку, або подаючи сіґнали, і тому не можна сказати: „на журливій сурмі“. Слово „спо́кій“, має наголос на першім складї, слово „почуттє“—на останнїм. Слова „промайнулась“ нема, є „промайнула,“ як нема і слів, „зблїдїть“ а „зблїднуть“, „завій“, а „завія“ (ж. р.). Таке збіговиско суголосних як у виразї „мов в раю“—не вчитаєш. Застарілий і давно відкинутий спосіб — давши сїмвол, пояснять його в кінцї вірша, як се робить ся на зразок моралї в байках, ослаблює вражіннє самого сїмвола. Ми вже бачили, що поетеса вміє часом добрати цїкавий і ориґінальний розмір віршу, музично комбінуючи ритми (напр. анапест з ямбом, як в „Молод. піснях“) навіть в самім рядку віршу, вміє з смаком додержати і віршового стилю („Думи—хмари“), але се в неї рідко трапляєть ся і тому в сим напрямку їй слїд удосконалитись.

Колись Христя Алчевська писала:

„Нїчого сталого не має
В моїй душі ще молодій,
Лиш промінь мрій її проймає“...

а далї обіцяла:

„Але пожди, і стрепенеть ся
Колись у нїй щось золоте,
Весна прекрасная минеть ся
І в думцї лїто зацвіте“.

В останнїй збірцї є вже певні ознаки сього лїта і тому є підстава сподіватись на добрі жнива.

До речи: навіщо було містити в кінцї книги ще й „поезії в прозї і оповідання“? Останнє оповіданнє „Одірвана гілка“ має певну лїтературну вартість, але навіть йому там не місце. „Тон робить музику“, але невідповідний тон і псує її.

Микола Вороний.

П. Михайлович. *На громадські теми. Київ. 1912. Ціна 15 коп.*

„На громадські теми“ д. П. Михайловича. — Се збірничок віршів фелєтонного характеру, друкованих здебільшого в „Радї.“ Чи варто було випускати їх окремою книжечкою? Взагалї фелєтони усякі є річчу остільки скороминущою по своєму змістові, що треба маги дуже великий хист, аби витворити з невдячного біжучого матеріялу щось цїкаве на довгі роки. Такий хист має поет В. Самійленко: його „Ельдорадо“, „Мінїстерська пісня“, „Сон бюрократа“ й т. д. — прекрасні зразки творів з громадського біжучого життя. В чім полягає секрет живучости віршів В. Самійленка, написаних на „злобы дня“? На нашу думку в тім, насамперед, що з кожного рядка його віршів водометом бє здоровий, непідроблений гумор; читаючи його вірші, ви почуваєте, що гумор чудовий сей закладено у самій вдачі поетовій, що він не напружує своїх думок, не впріває, дбаючи викликати усмішку на уста читача: все те виливаєть ся в нього з душі. З того чи иншого потворного зявища сучасного поетови громадського життя, він уміє взяти саме характеристичне, типове, й крізь зримий сміх, як казав Гоголь, сповнити свою сатиру незримими для

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

світу сльозами. Коли додати до сього митецьку форму, якої В. Самійленко був майстром першорядним, то секрет самійленкових чарів зробить ся зрозумілим. У віршах д. П. Михайловича як раз і бракує зазначених нами прикмет: насамперед вони вульгарні й незграбні страшенно й нагадують знамените „грає, грає, воронає.“ Коли тему для своєї сатири д. П. Михайлович бере часом і цікаву й характеристичну, то не вміє знайти в ній типові риси, які на довгий час прикували-б до них увагу й зацікавленнє читачів; поет, як то кажуть, бере просто бика за роги й ставить точку над „і“ — чого ні в якім разі не повинно бути у віршах сатиричних: тут потрібна, сказали-б ми, якась жартлива таємничість і гра з увагою читачевою, — се надає віршови великої зграбности й отруйности. Вірші-ж д. П. Михайловича зовсім не „гостро-ядовиті“, як він пише, а тому й не „прехороші.“ А головне, без чого й сатири немає, се брак гумору — і не тільки у віршах, а видимо у самій вдачі поетвій. Читаючи вірші д. П. Михайловича, ви ні разу не скривите уст своїх в усмішку, і коли, скажемо, у В. Самійленка пробивають ся крізь зримий сміх незримі сльози, то в нашого поета навпаки: крізь сльози од читання прикрого матеріялу вибухає сміх над упрівнанєм автора розсмішити читача. Кожний вірш з невеличкої збірки д. П. Михайловича нагадує нам убийчу для бесідника роблену наївність одного комика, що, вислухавши цікавий анекдот, говорив завше з безневинним виглядом: „Ти вже скінчив хіба?“ — Скінчив. — „Ну то — Ха-ха-ха!..“

Н—ський.

Альфонс Доде. *Оповідання* Переклала Марія Грушевська. Виданнє Українсько-Руської Видавничої Спілки 1912 року. Київ-Львів. Стор. 64. Ціна 20 коп.

В свій час переклади сї друкували ся в журналї Літературно-Наукового Вістника за часів видавання його у Львові (1899 рік) і певно читачам галицьким вже відомі. Але не дивлячись на се, виданнє їх в одній книжці має однакову вартість і для Українців, що живуть в Росії і для Галичини, бо зібрані в одну книгу, дають виразну характеристику і самого письменника і того, про що він пише. В збірці уміщено дванадцять оповідань. Оповідання на нашу думку, вибрані уміло. Се ті мінїатюри, що в найбільшій степенї характеризують Альфонса Доде, яко реалїста, сатирика і щирого французького громадянина. Характеристична риса теплого почуття до своїх героїв особливо виявляєть ся в оповіданнях і спогадах про франко-пруську війну і паризьку комуну (наприклад в оповіданнї „Остання лекція“ де учитель Француз присвячує останню годину своїм учням).

Про характер писання Альфонса Доде не будемо говорити, бо се можна знайти в любій історії західко-европейської літератури. Появу перекладу на українській мові можемо тільки витати.

Юр. Сїрий.

А. Ярошевичъ. *Винокуренная промышленность Кіевской губерніи.* Кіевъ 1912.

Нова праця невтомного дослїдувача Правобережної України, д. Ярошевича, має своїм предметом вироб спирту на Київщинї, і уявляє з себе статистико-ґеоґрафічний нарис сїєї галузї нашого народнього господарства.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В основу свого нарису автор поклав як друковані видання, напр. „Статистика производствъ, обложенныхъ акцизомъ", так і архивні матеріали акцизного відомства Київської ґубернії за 1905—1909 рр.

Горілчана продукція серед ріжних галузів промисловости займає на Київщині другорядне місце. Одначе й вона має чимале значіннє, як для цілої ґубернії, так ще більше для поодиноких місцевостей її.

На протязі пятиріччя 1905—1909 р. в Київській ґубернії було 70 горілчаних заводів, котрі виробляли пересічно на рік 135.206 тис. градусів безводного спирту, або 3.889 тис. відер. спирту в 40° на суму 2 міл. карб. Як бачимо Київщині належить одне з перших місць в спиртовій промисловости: в 1908 р. вона дала 3,8% всього здобутого в Росії спирту.

Що до характеру заводів, то треба сказати, що найбільшу ролю грають сельсько-господарські, хлібно-картопляні, заводи та мішані.

Горілчана промисловість має чималу вагу для сельського господарства, винокурні споживають чимало продуктів хліборобства: за пятиріччє 1905 — 1909 рр. пересічно на рік йшло на заводи — ріжного зерна.— 1.294 тис. пудів, картоплі 5.132 тис. п. та патоки 1.011 тис. пудів.

Всі сі матеріяли, — здебільшого, — продукти власного господарства при заводах (70,5%).

Опріч сього д. Ярошевич подає відомости про те, куди йде вироблений на Київщині спирт.

Так в 1908 р. лишило ся од попереднїх років 1.482.774 відра в 40°, здобуто було 4.515.002 в. та привезено з инших ґубернїй 932.685 в. разом 5.930.461 в.

З сієї суми:

Спожито в ґубернії	2.872.961	від.
вивезено за кордон	825.365	„
„ в инші ґубернії . . .	793.724	„
вжито на горілчані вироби . .	1 512	„
„ „ технїчні потреби . .	39.512	„
Згоріло та покрадено . . .	530	„
Всохло та втекло	197 566	„
Лишило ся	2.199.291	„

Отже, найбільше з виробленого спирту споживаєть ся в ґубернії, при чому на 1 душу людности припадає 0,66 відра, значно більше нїж по імперії.

Що до вивозу спирту то Київщина займала в 1908 після Поділля друге місце в державі. До речі буде зауважити, що вивоз спирту за кордон з 3 ґуб. Правобережжа складав 76,3% загально-державного вивозу.

Вивоз спирту з Київщини за кордон за останні роки дуже і дуже хитав ся.

В звязку з горілчаною індустрією на Київщині стояли заводи, що виробляли лак, палїтуру та оцет, користуючи ся льготно і без-акцизно спиртом. Таких заводів було 15: 4 виробляли лак і палїтуру, при чому було для сього спожито спирту 5.185 від. спирту, а здобуто лаку 792 п. палїтури 907 п., 11 здобували оцет, виробивши 96.642 п. оцту з 26.608 від спирту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-06 17:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так само звязано і горілчаною промисловістю виробництво дріжжів котрим займали ся на Київщині 4 заводи, виробивши 85.853 пуд. дріжжів або $11,_8{}^0/_0$ продукції всієї імперії.

Такий зміст книжечки д. Ярошевича.

Цікава і багата матеріалом, вона визначаєть ся чималою не повнотою -

Основним дефектом її треба визнати те, що автор поминув вияснення впливу горілчаної індустрії на сельське господарство Київської ґубернії. Далі, не знаходимо ми в ній нїяких відомостів про кількість і становище робітництва, що працює по горілчаних заводах ґубернії. Нарештї, автор, член українського Наукового Товариства, не може порвати з офіціяльною, урядовою і науковою районною класіфікацією та, відокремити 9 ґуб. з українською більшістю, в окремий район, Україну, обєкт досліду української економічної науки. Адже ж се не усуває потреби і змоги дїлити Україну на окремі підрайони.

М. Порш.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

НОВІ КНИЖКИ.

Звіт краєвого товариства господарського „Сільський Господар“ у Львові з дїяльности за рік 1911. Львів 1912, ст. 203+124.

І. Звіт з дїяльности, замкненє рахунків і білянс Краєвого Союза для збуту худоби за рік 1911. Перемишль 1912, ст. 28.

Справозданє Товариства Краєвий Союз господарсько - торговельних спілок у Львові. Львів 1912, ст 18

Ґеоґрафія для середнїх шкіл, уложив **Др. Омелян Калитовський,** друге перероблене і доповнене виданнє, Львів, 1912, ст. 304, цїна оправного примірника 4 корони.

О. Мицюк. Переселення та українство. (Відбиток з тижневику „Сніп“) Коштом автора Харків, 1912 р. стор. 16, цїна 5 коп.

Статистическое Бюро Волынскаго Губернскаго земства. Текушая сельско-хозяйственная статистика. **Состояніе озимыхъ посѣвовъ въ Волынской губерніи къ 15-му апрѣля 1912 г. № 1.** Житомир, 1912 р. стор. 16.

Московськїй С.-Х. Институт. **Отчетъ о дѣятельности Украинскаго Агрономическаго Кружка** за 1910 и 1911 гг. Отд. оттискъ изъ отчета М. С.-Х. И. за 1911 г. Москва.

Хрестоматія із Корнелїя Непоса і Кв. Курція Руфа видав з передмовою і зладив словарець **Володимир Кмицикевич,** Чернівцї 1911, ст. 197. Цїна опр. примірника 2 к. 70 сот.

Микола Ґедзь. Казки та оповідання з недїйсного життя. Spirillum patricianum ukrainofilicum. (Дісертація на доктора Патріотизму). Харків, 1912, ст. 40. Цїна 10 коп.

Ѳ. В. Синицын. Зальотныкы (миньоба жинкамы). Жарт на 3 дії. Сімферополь 1912, ст. 68. Цїна 65 коп. .

А. Терниченко. Грибки на хлібах З малюнками. Хліборобське видавництво „Рілля“ у Київі. № 4 Київ 1913, ст. 32 Цїна 6 коп.

Календарь и записная книжка для корреспондетовъ статистическаго Бюро Волынскаго Губернскаго земства на 1912 годъ. Житомір 1912 р.

Записки императорскаго Харьковскаго университета 1812 г. Книга 2-я. Харків, 1912 р.

Маладая Беларусь. Matadaja Biełaruś. Сэрыя І. Петербург 1912.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЗМІСТ ПЯТЬДЕСЯТЬ ВОСЬМОГО ТОМУ

За квітень, май і червень 1912 р.

I. ПОЕЗІЇ.

	сторінка.
О. Олесь: Кричи, паяце	26
М. Чернявський: Од землі по зорі срібні	83
М. Рильський: Сільський сонет (з зимових спогадів про літо)	98
О. Слісаренко З циклю „Весняні сни“	111
Гр. Чупринка: Влада серця	233
М. Вороний: Гротески	249
„ Лілеї, Перед брамою	487
Хр. Алчевська: Таємний парк дрімає	460
Вал. Тарноградський: Бажанне	478

Генрі Льонгфелло: Пісня про Гайавату (поема), переклав О. Олесь . 441

II. ПОВІСТИ, НОВЕЛІ, ДРАМИ, МЕМУАРИ.

М. Коцюбинський: Подарунок на іменини	4
„ Коні не винні	401
О. Кобилянська: Через кладку, повість, (далі)	27,254,461
Наталка Полтавка: Трагічний малюнок	99
„ Свічка	100
В. Винниченко: Історія Якимового будинку	193 418
В. Леонтович (Левенко): Заповіт і смерть пана Івана Гречки (З хроніки родини Гречок)	221
Борис Лазаревський: Початок життя	235
Н. Романович: Петрусь, Нінусь, Юрусь. (З циклю „Біля родинного огнища“)	270
М. Чернявський: Туман	456

Фр. Містраль: Спогади та оповідання, переклала Ганна Чикаленко (далі) 132,284,479

III. ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЄ.

Мих. Грушевський: Столітні роковини Герцена	19
Synopticus: Холмська дебата в Думі	63
М. Матвіїв: Промисловість на осийській Україні у 1910 р.	85
„ Гірна промисловість Галичини у 1910 р.	519
Остап Грицай: Із нашої драматичної літератури	102,348

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. Садовський: Нове земство і його перспективи 114
„ Російська кольонїзація на Далекому Сході . . . 560
М. Гехтер: Українське життє в 1911 р. (докінченнє) 141
„ Уканїнський читач про українску часопись (анкета ґазети „Засїв") 298
Л. Цегельський: В зачарованім колесї австрійського парляменту . . 173
В. Дорошенко: Михайло Грушевський: Культурно-національний рух на Україні в XVI — XVII віці 296,528
М. Євшан: Столїтнїй ювилей Зиґм. Красїньского 315
М. Порш: П. Струве в українській справі 324
С. Черкасенко: З українського життя 364,570
А. Чекин: Загальний страйк гірників в Анґлії. (Лист з Льондона) . . 379
Ів. Раковський: Сучасний стан питання про походженнє чоловіка зі становиша палєонтольоґії 488
Вас. Яновський: Спогади Українця-волонтьора про повстаннє в Герцеґовинї 1875—76 рр (далї) 509
Ното: Театральне мистецтво і український театр 545

IV. БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Записки Українського Наукового Т-ва у Київі, під ред. Мих. Грушевського т. CVI — *І. Крипякевич*; В Винниченко. Твори. Книжка четверта. Київ. — *Микола Вороний*; Фольфґанг Ґете. Страждання Вертера. Переклала Марія Грушевська. Київ. — *М. Гехтер*; Микола Міхновський. Лїрика — *Л. Старицька-Черняхівська*; — Рідна школа. Перша читанка, склав С. Черкасенко. — *Ю. Сїрий*; „Украинская Жизнь", журнал №№ 1, 2 и 3, 1912 р. Москва — *М Порш* . . . . . 178—192
Іван Джиджора: Економічна полїтика росийського правительства супроти України в 1710 — 1730 рр Львів. — *М Грушевський*; Михайло Жук „Співи землї". — *В. Леонтович*; Володимир Б. Латачки оповіданнє. — Яким Ярема: Мойсей, — Поема Івана Франка. Критична студія — *М. Євшан*; M Sawelieff. Die Eisenindustrie in Südrussland, 1911 р. — Гливицъ: Желѣзная промышленность Россіи. 1911 — *В. Садовський*: . . . . . 391—397
Записки Накового Т-ва ім. Шевченка — наукова часопись під редакцією Мих. Грушевського, т. CVII кн. I. — *І Крипякевич*; Христя Алчевська — Вишневий цвіт. Харків — *Микола Вороний*; П. Михайлович. На громадські теми. Київ 1912 — *Н—ський*; Альфонс Доде. Оповідання. Переклала Марія Грушевська. Київ—Львів — *Ю. Сїрий*; А. Яроцевичъ. Винокуренная промышленность Кіевской губерніи. Київ 1912 р. — *М. Порш* . . . . . 580—588
Нові книжки 192,397,589
Оголошення.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

КНИГАРНЯ

„Літературно-Наукового Вістника“

Київ, В. Володимирська № 28.

має на складі великий вибір українських книжок, листовних карток, нот, виданння львівської **Видавничої Спілки, Наукового Товариства ім. Шевченка** і инш.

Українська книгарня

в Харькові (Рибна 25)

Великий вибір книжок, карток, картин. Катальоґ книгарня висилає задурно.

Приймаєть ся передплата на 1912 р. на

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВУ ЧАСОПИСЬ

присвячену передовсїм українській історії, фільольоґії й етноґрафії.

що виходить у Львові що два місяцї під редакцією

Михайла Грушевського

(XX РІК ВИДАННЯ.)

Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріялів по українознавству — історії староруської, литовсько-польської й новійшої доби, історії літератури, етноґрафії, язику та иньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка дотикаєть ся просто або посередно вказаних вище дісціплін — окремих публїкацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей в переглядї), в видї критичних оцїнок аб» рефератів.

Передплату для Росії 6 руб. на рік (поодинокі книжки по **1 р. 50 коп.**) **приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“** в Київі (Б. Владимірская № 28).

Тамже на складї всї иньші видання Наукового Товариства імени Шевченка: Збірники секцій — історичної, фільольоґічної й природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguae necnon litterarum ruthenicarum), Українсько-руський Архив, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека, Матеріяли до української етнольоґії, Етноґрафічний Збірник, Студії з поля суспільних наук, Часопись правничa й економічна, Правнича Бібліотека, Матеріяли до української бібліоґрафії.

В справі обміну звертати ся на адресу: Львів, ул. Супінського 17, Наукове Товариство ім. Шевченка.

Generated on 2015-08-06 17:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990043
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN